

Bilge

NEVRUZ (YENİGÜN)

DERGİ DÜNYAMIZDAN

Haberleşme Adresi : P.K. 2 Sirkeci - İstanbul

Haberleşme Adresi: P.K. 94 Aksaray-İstanbul

Haberleşme Adresi : Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Bakanlıklar-ANK.

Haberleşme Adresi: P.K. 429 Kızılay-ANK.

Yeni Gün (Diriliş)
ERGENEKON ŞENLİKLERİ

Kapak Kompozisyonu : TSE yayını Türk
ve Türklük adlı kitaptan alınmıştır.

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 225
06680 - Kavaklıdere / ANKARA
Telefonlar
Santral : 468 42 85
Yazı İşleri : 468 42 85 / 106
Abone İşleri : 468 42 85 / 149 / 154
Belgegeçer (Faks) : 426 93 30

Baskı

İLKÖZ MATBAASI
Coşkunlar Sokak 44/A İçcebeci - ANKARA
Tel : 362 80 61 - 319 56 66

Abone Şartları

Yıllığı 240.000
öğretmen ve öğrencilere
yıllığı 200.000
dış ülkeler için yıllık 50 \$
Posta Çeki no : 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Türkiye Halk Bankası

Genel Müdürlüğü'nün maddî ve manevî desteğiyle
yayımlanmaktadır.

Bilge

YENİ GÜN/4 1995

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı
Adına Sahibi

Prof. Dr. Sadık TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA
(Merkez Sekreteri)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Berin YURDADOĞ
Prof. Dr. Sevim TEKELİ
Prof. Dr. İlater UZEL
Dr. Müjgân CUNBUR
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Teknik Kurul

İdris KARAKUŞ
Mesut ÇETİNTAŞ - Ejder ÇELİK
Atilla BAŞÇUHADAR
Tayyar AKSOY

Yurtdışı Temsilciliği

Azerbaycan : **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**
Türkmenistan : **Dr. Cebbarmehmet GÖKLENOV**
Kazan : **Rafael MUHAMMEDİN**
Kırım : **Şakir SELİM**
Romanya : **Cenan BOLAT**

Bu Sayıda

Müjgan CUNBUR ..... Sitemsiz Dostlarımız : Kitaplar

MAKALELER

İsa ÖZKAN ..... Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorunda Nevruz Bayramı/5
Tudorka ARNAUT ..... Gagauzlarda İlk Yaz Bayramı/8
İdris KARAKUŞ ..... Türk Soyulara Türkçe Öğretimi Üzerine/14
Erol SANBURKAN ..... Suyu Arayan Adam ve Güneydoğu'daki Türkler/17

KİTAPLAR

Yusuf SARINAY ..... Türk Ergenekon Bayramı Nevruz/22
M. Kayahan ÖZGÜL ..... Başvuru Kitabınız Başınıza Vurursa/24
Harun GÜNGÖR ..... "La Religion des Turcs et des Mongols"/27
Ramazan KAPLAN ..... Edebiyat Bilimine Katkıları/29
Yaşar ÇORUHLU ..... "Cemeteries of The Avar Period/567-829" Serisinin İlk İki Kitabı/31
Bayram KAÇMAZOĞLU ..... Doğu-Batı Toplumlarının Sosyolojik Kuramı/34
Melek DOSAY ..... "Bilim Tarihi-i İlk Çağ"/36
Harun GÜNGÖR ..... "Uraanghay - Sahalar"/40
Selahittin ÖZÇELİK..... "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti" ve Düşündürdükleri"/44
Kazım YETİŞ ..... "Türke Doğru"/51
Abdülkerim ABDÜLKADİROĞLU ..... "Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayınları/54
Ejder ÇELİK ..... "Saklanan Gerçek"/57
Dursun AYAN ..... "Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyetleri Hakkında Gıyaseddin-i Kâşî'nin Mektubu"/60
Şebnem ERCEBECİ ..... "El-Sanatlarına Yaklaşım Sorunları Sempozyumu Bildirileri"/62
Nazan KIRIMHAN .... Türk Kültürüne Bakışımızı Belirleyen Bir Eser: "Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler"/67
Metin ERGUN ..... Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası/70

DERGİLER

Esin KAHYA ..... "Bir" Dergisi/81
Ali Osman ÖZTÜRK ..... "Academia"/82
Ali Rıza GÖNÜLLÜ..... "Erciyes" Dergisi/85
Mesut ÇETİNTAŞ ..... "Silahlı Kuvvetler"/86

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Sefa YÜCE ..... Terim ve Kavramlar Üzerine Bir Sözlük/88

DERS KİTAPLARI

Nusret ALPEREN ..... Bu Programa Göre Yazılmış Türkçe Kitapları İle Türkçe Öğretilebilir mi?/90

SİTEMSİZ DOSTLARIMIZ : KİTAPLAR

İnsan ilişkilerinde en yüce, en seçkin yeri, nedensiz, niçinsiz, garazsız, ivazsız, menfaatsiz, çıkarısız dostluklar alır. Dostluğun tertemiz doruklarını bazen sebepli, çoğu zaman sebepsiz yapılmış ince bir sitemin bulutu puslandırıp karartır. Yapılan sitem lâtife yollu da olsa, şakayla karıştırılsa da sitem edilenin yüreğini burkar. Sitem eden bu burkuluşun, bu sızlayışın farkında bile olmadan, hattâ zevk duyarak sitemlerini sıralar. Haksız sitemler yanında haklı sitemler, yapılması gerekli sitemler de vardır. Uzaklaşılın dostlar, unutulmuş dostluklar için insanın kendi kendisine de sitem etmesi gerekir.

Birçoklarımızın, insanlar dışında da, yavaş yavaş unutmaya başladığı bir takım dostları vardır. Bunların başında kitaplar gelir. Raflarda tozlanan, masa köşelerinde, etajer üstlerinde, çekmece diplerinde, sandıklarda, sepetlerde, kutularda, dahası tavan aralarında, bodrumlarda unutulup kalan dost kitaplarımız...

İşte onlar sitemsiz dostlardır. Kim bilir nasıl bir zevkle seçilip satın alınmışlar veya bir dost tarafından hediye edilmişlerdir. Şevkle okumaya başlarsınız, üzerine bir başkası, bir ikincisi, bir üçüncüsü gelir, ilk okuduğunuz yarım kalır, üzerine sonradan gelenler veya daha önce okuyup bitirme mecburiyetinde kaldığınız kitaplar konur. Aradan günler, haftalar, aylar, belki de yıllar geçer, yarım kalmış kitaplar bir rafa, bir sandığa da kaldırılmış olabilir. Gün gelir yarım kalmış kitap elinize geçer, yeniden okumaya başlarsınız. Dost kitap sizi yeniden sarıverir. Bunca zaman arayıp sorulmadığı hâlde ne bir sitem ne de ufak bir serzeniş duyarsınız. Bu yüzden kitaplara "Sitemsiz Dostlarım" derim. Bir yandan bu sitemsiz dostlara kendi vefasızlığımı düşünür, bir yandan da insanlar için "Arasam da bulamasam, aramasa da sitem etsem" diyenleri hatırlarım.

Okuma alışkanlıkları, bizim neslimizin ve bizden sonrakilerin kat kat üstünde olan eski kuşaklar, dost kitapların bir kısmına "Başucu Kitabım" adını vermişlerdir. Bu tür kitaplar, okuyanlarının yataklarının baş ucunda yer aldıkları için bu adla anılırlardı. Başucu kitaplarının bir kısmı okuyup bitirildikçe yerleri değişen kitaplar, bir kısmı ise devamlı okuyucusunun başucunda bulunan "Yunus Divânı", "Fuzûlî Divânı" gibi klâsik eserlerdi.

Birkaç misal vermek gerekirse, Yavuz Sultan Selim'in, çıktığı seferler de bile yanından ayırmadığı, başucu kitabının "Tarih-i Vassaf" olduğunu tarihler yazıyor. Atatürk, Harp Okulu'nda öğrenciyken Namık Kemal'in şiirlerinin yastığının altında durduğunu kaynaklar bildiriyor.

"İkinci Dünya Savaşı'nın çetin şartlarına, bütün zorluklara başucu kitabım Mevlânâ'nın Mesnevîsi'ni okuyarak dayandım" diyen Prof. Dr. Anne-Marie Schimmel'i daima hatırlarım.

Günümüzde aynı eseri "Başucu Kitabı" olarak devamlı okuyanların sayısı her halde

çok azaldı. Yataklarının başucunda kitap bulunanlar da kitaplarını okuyup bitirdikçe de-
ğiştirmekteler.

Sitemsiz dost kitaplar, hiç süphesiz iyi, doğru, güzel eserlerdir. Onlar arasında insanın bakış açısını genişleten, görüş ufkunu sonsuza uzatan, okuyucusunun bilgisine bilgi katıp bilmediklerini öğreten, okuyanlarına huzur kaynağı olan, beyni yanında gönlünü de aydınlatıp ışıklandıran kitaplar vardır. Yine bunlar arasında ilâhî kitaplar, semâvî eserler, ilmî kitaplar, edebî eserler, bakılmaya doyulamayan sanat kitapları, eğitici, öğretici kitaplar, yayımlandıkları yıllarda ellerden düşmeyen, ancak zamanla eskiyen fen ve teknik kitapları vardır. Güncelliğini kaybedip bir köşeye atılmış, belki bir bilim tarihçisinin gözüne ilişirim diye bekleyen bu tür kitaplar yanında, yüzyıllara değerleri artarak dayanan, eskimek bir yana, geleceğe âdeta doruklaşarak uzanan edebî şaheserler vardır. İnsanlığın malı olan bu eserler, milletleri için de övünç kaynağıdırlar..

Kitapları eski kültürümüzde derin izler bırakan, Türk tefekküründe büyük tesirleri görülen meşhur İslâm mütefekkeri İbn Arabî de kitabın vazgeçilmez dostluğunu, arkadaşlığını üç cümlede şöyle açıklar :

"Kitap kadar göçüp gidenleri konuşturan, yaşayanların hâlini anlatan bir şey görmedim. Nerede o dost ki sen uyuyunca ancak uyur, sen istersen konuşur, sahibinin sırrını gizler, emanetini saklar. O, en iyi komşu, en insafli arkadaş, en uygun yoldaş, iyi bir öğretici, yeterli, titiz ve bıktırmayan bir yardımcıdır."

Unutulmaması gerekir ki bu dost kitaplara karşılık iç karartan, yalnız insanın değil, toplumların da huzurunu bozan, beyinleri bulandıran, eski bir kitapseverimizin maddî, manevî her şeyi, her değeri yakıp yok eden ateşe benzettiği kitaplar da vardır.

Ufak tefek yanlışların yükü altında ezilmiş, o hataları düzeltecek, incitmeden doğrultacak kalem sahiplerini bekleyen kitaplar da bu arada unutulmamalıdır.

İnsanlığın mukaddes değerlerini hedef alan veya daha başka gizli maksatlarla yazılmış kitapları, kamu ahlâkını çökertecek açık saçık paçavraları, mizah ve hicvin çok dışında kalan küfürnâmeleri dost kitapların yanında anmak yersiz ve gereksizdir.

İşte dördüncü sayısını sunduğumuz "Bilge" dergimiz, güzel kitabı çirkinden, yararlı eserleri zararlılardan, kısaca kötü kitabı iyisinden ayırmayı amaçlamaktadır. Kitap seçimlerinde elden geldiğince okuyucularımıza hizmet edebilirsek, ne mutlu bizlere diyeceğiz.

Dr. Müjgan CUNBUR

TÜRK BOYLARININ EDEBİYAT VE FOLKLORUNDA NEVRUZ ŞENLİKLERİ

Doç. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üni. Fen-Edb. Fak.
Türk Dili ve Edb. Böl. Öğr. Üyesi

Ülkemizde olduğu gibi, diğer Türk memleket ve yurtlarında anma gün ve haftalarının çokluğuna rağmen, bütün Türk dünyasında müşterek kutlanan bayramlarımızın azlığı dikkat çekicidir. Kendine has törenler ve pratiklerle kutlanan ortak bayramlarımızdan birisi de Nevruz (Ergenekon'dan Çıkış) bayramıdır. Nevruz'un, Orta Asya, Kuzey Türklüğü ile Anadolu ve Balkanlar'da çok eski zamanlardan beri kutlandığı tarihi ve edebî kaynaklarca sabittir. İlk defa Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lugati't-Türk'te "yeni gün (nevruz)" şeklinde kaydedilen¹ bu bayram adına muhtelif coğrafya ve devirlerde, Kurban ve Ramazan bayramlarımızda olduğu gibi dinî nitelikli özel törenler düzenlenmiş ve edebî eserler yazılmıştır. Bu eserlerin Doğu Türklerindeki ilk örneklerden birisi olarak XV'inci yüzyıl Çağatay şairlerinden Mevlana Lütfi'nin Gül ü Nevruz adlı mesnevisini gösterebiliriz.² Ali Şir Nevayi'nin de etkisinde kaldığı ve onun gibi Herat edebî çevresine mensup olan Mevlana Lütfi, bu eserinde, halk arasındaki Nevruz merâsimlerinden yararlanmış ve yer yer bunları işlemiştir. Çağatay edebiyatı sahasında Lütfi'den başka, Nevayi, Babür Şah, Zevkî ve Mukimî de, Nevruz'u konu alan şiirler yazmışlardır.

Orta Asya Türklerinin yazılı edebiyatlarında böylesine işlenen Nevruz hakkında XIX'uncu yüzyıldan itibaren birçok araştırmacı da sahadan malzeme derlemiştir. Bunlar içerisinde Radloff'un özel bir yeri vardır. Aslen Alman olmakla birlikte Rus hizmetine giren ve uzun yıllar yaz aylarını Güney Sibirya'daki Bernaul şehrine yerleşip buradan ilmî gezilere çıkarak Türk boylarına ait, destanlar, hikâyeler, masallar, koşaklar ve muhtelif inanç, âdet ve merasimlerle ilgili malzemeleri kaydeden Rad-

loff, Sibirya'dan adlı eserinde Kazaklardaki bayram merasimlerine de temas eder.³ Radloff'tan başka XIX'uncu yüzyılda, Orta-Asya'daki Türk boylarının halk edebiyatları ve folklorları hususunda araştırma yapan türköloglardan bir diğeri Nikoylaviç Pantusov'dur.⁴ Pantusov, 1789 tarihinde Çin işgaliyle İli vadisine sürülen ve Tarañçi adı verilen Uygur Türkleri arasında yaptığı derlemelerde, Nevruz bayramında söylenen şarkıları kaydetmiştir. Uygurlardaki Nevruz bayramı ile ilgili sözü geçen kaynaktaki Pantusov, metinlerden önce Nevruz ile ilgili yazdığı kısa açıklamada: "Bu köhne yılın künleri eda bolup yēni yılın küni kirgen küne nevruz dirler" şeklindeki girişten sonra Uygurların yedi türlü meyveyi "cem kılıp" suda beklettiklerini belirtmektedir. Bu meyveler, sir(Sarımsak), sincid (ciğde/iğde), seb (sirke), koyu kellesi, sebzi (buğday), sipend (nazar otu) ve tenke (para)den ibarettir. Uygurlarda uygulanan enteresan bir adet olarak 21 mart Nevruz Bayramı'nda, "Mollaların" okuldan öğrencilerin evlerine ziyarete geldikleri ve onların karşılaştığı ne kadar müşkül var ise bunların her biri için ayrı ayrı kağıt parçalarına "nevruluk" adı verilen bir beyit yazarak coşkulu bir şekilde bunları okudukları ifade edilmektedir. Bu beyitlerden iki örnek şu şekildedir:

"Yıl başı Nevruz günü alem gülistan bolgusu
Asmandan yir yüzige ab-ı rahmet yağkası
Her oğul hizmet kılıp üstadını
İki alemde bu ferzend hak rızasın tapkusı

Nevruz keldi cihanga
Barıp eytkıl atanga
Keldi Nevruz ıyş bünyad itkeli

Barça adem künlünü şad itkeli
Her ogul mollasından alsa dua
Könlünü gamlardan azad itkeli."⁵

Bu gün, Doğu Türkistan ve Kazakistan'da yaşayan Uygur Türkleri, Nevruz koşakları adı ile bilinen müstakil bir şiir türü vücuda getirmişlerdir. Nevruz ile ilgili törenler ve pratikler ise diğer Türk yurtlarında olduğu gibi canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Ürümçi Devlet Üniversitesi profesörlerinden Abdükerim Rahman, eski devirlerden beri Nevruz'un geldiği gün, halkın ibadethâne önlerine, büyük meydanlara, pazar yerlerine toplanarak daha önceden tasarlanan türlü oyunları icra ettiklerini belirtmektedir.⁶ Bu törenlerde, halk şairleri ve koşakçılar, Nevruz bayramına ithaf ettikleri şiirlerini okumakta, mü-sikişinaslar, makam musikileri ile coşkulu bir şekilde şarkı ve türküler söylemekte, meddal adı verilen destancılar muhtelif destanlar anlatmakta ve her tür sanat erbabı bayram vesilesiyle hünerlerini belli bir sıra ile sergilemektedir. Yine her bir mahallede kışı temsilen kalın ve kışlık elbiseler giymiş kişiler, halkın toplandığı meydana getirilerek söz konusu kıyafetleri burada bahar ve yaz mevsimine uygun elbiselerle değiştirilmektedir. Doğu Türkistan'da ayrıca, "yolvarkaplan oyunu", "şir/arslan oyunu", "argımak/Efsanevi at" oyunu gibi çeşitli seyirlik oyunların da Nevruz bayramlarında temsil edildiği adı geçen araştırmacı tarafından kaydedilmektedir.⁷

Çin'deki Tang sülalesi tarihçilerinden Huy Lin'in Musiki Tefsiri adlı eserinde kaydettiğine göre, Doğu Türkistan'daki sadece Nevruz bayramı kutlamaları çalınan "Tulpar Üstide Oynaydigan Hontu Usulü", "Salma Taşlaş Usulü", "Kösen Usulu" gibi müstakil musiki makamları bulunmaktadır.⁸ Doğu Türkistan'da yaygın olarak okunan halk koşaklarından,

"Keldi Nevruz barçığa alem münevverdür yene,
Barça güller açılırlar ham u bustandır yene
İy ata hizmet kılıñ üstazımızge ilmi üçün,
İlimi okutkan bëndiler cenette cevlan eyligeş"

şeklindeki koşakta da açıkça bu bayramın kış mevsimi sona erip baharın gelmesine vesilen olan tabiatdaki değişimin kutlanması ve bunun etrafında zaman içinde bir dizi kalıcı pratiklerin oluştuğu ve edebî eserlerin ortaya konulduğu görülmektedir.⁹

Özbek Türklerinde de Nevruz bayramı, Uygur Türklerine benzer bir şekilde icrâ edilmektedir. Kendilerini, muazzam sözlü yazılı ve maddî Çağatay kültürünün varisi olarak gören Özbek Türkleri 1920'li yıllarda Sovyet hükümetince, "Basmacı" ayaklanmalarına

vesile olabileceği düşüncesiyle yasaklanarak Nevruz bayramından mahrum bırakılmışlardır. 1960 yılının ortasından itibaren halk açık veya gizli şekilde bayramı kutlamaya başlamıştır. 1984 ve 1985 yıllarında bir ara yasaklama yönündeki eğilimlerin artmasına rağmen, basın desteği ile bayramın daha geniş katılımlarla kutlanmasına müsaade edilmiştir.¹⁰ 1990 yılında ise, Nevruz bayramı, Özbekistan'da resmî bayram olarak kabul edilmiştir. Nevruz bayramında, Özbekistan'da Ramazan ve Kurban bayramında olduğu gibi, bayram namazının da kılınması, bu bayramın halk nezdinde ayrıca dinî bir karakter kazandığını göstermektedir. Özbekistan'da Fergana, Taşkent, Semerkand, Fariş, Urgut gibi merkezî şehir ve bölgelerde mevcut imkânlarla göre çeşitli usul ve şekillerde kutlanmaktadır. Meselâ Semerkand'da Rigistan meydanında kutlanan Nevruz, Fariş'te tabiatın kucığında yaylaklarda kutlanmaktadır. Güreşlerden, "beş-karsak" halk oyunları ekibine; "sümelek" isimli özel Nevruz yemeğinden, "surnay kernay" seslerine; "darbaz"lardan, çeşitli komik seyirlik oyunlara kadar Özbek Türkleri bu bayramı büyük heyecan ve neşe içinde geçirmektedirler.¹¹

Kazak Türklerinde bayram karşılığında "Ulu kun" sözü kullanılmaktadır. Ulu kun tabirine ilk defa XIII'üncü yüzyıl Kıpçak-Kuman yadigarı olan Codex Cumanicus adlı eserde rastlıyoruz. Nevruz bayramı için ise, "Ulistın Ulu kuni" denilmektedir. Kazaklardaki Nevruz merasimleri hakkında dikkate değer çalışmalarda bulunan araştırmacılarından biri de Elizabeth E. Bacon'dır. Amerikalı bu araştırmacı 1933-1934 yılları arasında Kazakların evlerini temizlediklerini, bayram münasebetiyle mevlit okuduklarını, tercihen herkesin en yeni elbiselerini giydiklerini ve hastalıklardan arınarak yeni yıla sağlıklı bir şekilde girmek için yakılan ateşlerin üzerinden atladıklarını bizzat sahadan derlemiştir.¹² Bu gün, diğer Türk boylarından olduğu gibi mart ayında, ancak 21 mart'ı 22 mart'a bağlayan gecenin bitiminde saat 03.00 civarında başlamaktadır. Bunun sebebi, söz konusu saatte Hızır'ın ihtiyar bir ak sakallı şahıs kılığında bozkırı dolaşması imiş. Bu vakitte Hızır'ın nazarı, buza düşse buzu, taşla düşse taşı eriteceğine inanılmaktadır. Resmî tatil ise, 22 mart günüdür. Kazak Türklerinin bu bayramı çok eski tarihlerden beri kutladığını Abay da kaydetmiştir.¹³ Kazakların "Jer betine jaksılık uyalğan kun" dediği Nevruz, 1926 yılında merkezî Sovyet hükümetine karşı isyanlara sahne olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Uzun yıllar dinî bayramlar olarak halk arasında gizli kutlanan Nevruz, 1988 yılında -yani yasaklanışından 62 yıl geçtikten sonra- serbest bırakılmıştır.

Kazaklar arasındaki Nevruz kutlamalarında insanlar güne;

"Jasin kuttı bolsın

Ömir jasin uzak bolsın

Ulıs baktı bolsın"

şeklindeki sözlerle selâmlaşarak başlarlar. Daha sonra baş harfi "s" -eski alfabede sin ile başalayan yedi nesnenin bir araya getirilmesiyle Nevruz köje adı verilen yiyecek pişirilir.¹⁴ Söz konusu yedi nesne Uygur Türklerindeki ile hemen hemen aynıdır. Tuzlanmış et, koyun kellesi, peynir, buğday, soğan ve havuçtan pişirilen Nevruz köje sofraları süsler. Geleneğe göre koyunun kellesi köyün veya boyun ak sakallı, yani ulu kişisi yer. Diğerleri ise, "jaksı as kalğansa; jaman karın jarılsın" diyerek, "ak"tan (süt yiyecekleri), "kök ırıs"tan (tahıl yiyecekler) ve "kızıl"dan (etten) yapılmış yiyecekleri doyusya yerler. Kazaklar Nevruz gününde çevrelerini temizlerler, etraftaki su kaynaklarının çıktığı yerleri temiz tutmaya özen gösterirler ve fidan dikerler. Akınlar ve cıravlar şiirler söyleyip destanlar, kıssalar anlatır, halk millî kıyafetler içinde mümkün olduğu kadar bu faaliyetlere katılır, millî dansları birlikte icra ederler. Ayrıca bu günde Kökpar, Kız kuwuw, Altıbakan (salıncak), küres, arkan tartıs (halat çekme) gibi oyunlar oynarlar.¹⁵

Yukarıda, eskiden ve günümüzde Nevruz'un muhtelif Türk boylarında kutlanması ile ilgili bilgileri tarihi ve edebî kaynaklara dayanarak ortaya koymaya çalıştık. Nevruz'un Anadolu ve Balkanlarda da, Selçuklu ve Osmanlı döneminden günümüze kadar da örtülü veya açık olarak çok eskiden beri devletin tebasının büyük kısmı tarafından kutlandığı bilinmektedir.¹⁶ Nevruz, Hindistan ve Afganistan'dan İran ve Arap ülkelerine kadar birçok memlekette de kutlanmaktadır. Ancak bu bayramın diğer milletlerden farklı biçimde büyük Türk kütlesinin hemen hemen tamamınca çocuklarına ad verecek ve ibadetleri arasına girecek kadar benimsendiği açıktır. Başka bir deyişle Nevruz bayramı, kuzeyde Naurıs Oyuş şeklinde kelimeyi yaşatan ve umumî Türk kütlesinden lehçe ve kültür itibariyle tarihin karanlık çağlarında kopan bu günkü Hristiyan Ortodoks Çuvaş Türkleri ile Sibiryadaki Müslüman Tomsk Tatarlarından tutunuz da, güneyde Kerkük'e; doğuda Kırgızistan içlerinden batıda Balkanlara kadar geniş bir alan içinde yayılmıştır. Nevruz'un ilk defa ne zaman ortaya çıktığı hususunda tarihi bilgiler yeterince açık değildir. Dolayısıyla her kültür kendi Nevruz'unun eski olduğu iddiasındadır. Şunu unutmamak lâzımdır ki tarihin aydınlatamadığı dönemlerde insanlar ve kültürler mitolojik efsanelere müracaat

etmektedirler. Ancak ortaya çıkan efsaneler yerli ve millî özellikler taşıdığı kadar, gezgin ve motiflere de sahiptir. Bu bakımdan mitolojik anlatımların, bir kültürden diğerine geçmiş olabileceği gibi, Nevruz ile bağlantılı olarak anlatılan efsaneler ve uygulanan pratiklerin polijenit bir görüşle, yakın coğrafya ve iklim bölgesinde yaşayan insanlarca birbirlerinden habersiz olarak yaratılması da pek âlâ mümkündür. Çünkü dünyanın her yerinde insan, aynı zihni ve fiziki kabiliyet ve faaliyetlere sahiptir.

Ülkemizde insanlarımız doğulu ve batılısıyla, kuzeyli ve güneylisiyle Nevruz'u kutlamaktadır. Sadece Cumhuriyet döneminde bu husus resmî bir bayram boyutunda ele alınmamıştır. Aynı zamanda Nevruz bayramı bu ülkenin insanları arasında kültür birliğinin bir göstergesidir. Bu birliği sözde iddia ve ilmi olmayan tezlerle bozmak yanıltıcıdır. Temelinde dostluk, barış, dayanışma ve birliğin yattığı bayramlar, terörizmi ve bölücülüğü reddederler. Ayrıca böyle bir bayramın mevcudiyeti insanlar arasında ister yeni yılın gelişi ve yılın ilk günü olması, ister tabiatın uyanışı, isterse Ergenekon'dan çıkış veya başka efsanelere bağlı olarak ortaya çıkmış olsun barış, sevgi, dayanışma ve dostluğu telkin ve tesis etmek amacı taşıdığı sürece olumludur ve kutlanmasında yarar vardır.

Notlar

- ¹ Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't-Türk I.C. [Besim Atalay Tercemesi], Ankara 1939, s. 347; 344-348.
- ² Caferoğlu, Ahmet, Türk Dili Tarihi II., 2. bs. İstanbul 1974, s. 213, 214, 215.
- ³ Radloff, W., Sibiryadan I**, [Tercüme eden: Ahmet Temir], İstanbul 1956, s. 310.
- ⁴ Пантусовъ, Николай)Н., таранчинская Песня., Казань 1909, с. 68, 69.
- ⁵ Пантусовъ, Николай)Н., таранчинская Песня., Казань 1909, с. 68, 69.
- ⁶ 191-192. تابوكريم راخان*خداق ئىغىز ئىدە بىياتى نەزىرىسى-ئۈرۈمچى 1983 س.
- ⁷ Aynı yer, s. 191-192.
- ⁸ Aynı yer, s. 191-192.
- ⁹ 25. ئۈرۈمچى خەلق قوشاقلىرى. ئۈرۈمچى 1982 س.
- ¹⁰ Коробайеев, У., Узбекистан Бойромлары., Тошкент 1991, с. 72-80.
- ¹¹ Х, Радовков-Мирзашев, Т.-собиоров, О.-Имомов К., узбек Халк Оғзаки Поэтик Ишоди, Тошкент 1983, с.
- ¹² Bacon, Elizabeth E., Esir Orta Asya (tercüme eden: Tansu Say) İstanbul 1979, s. 56, 94.
- ¹³ Ol künde nawruz degen bir jazğıturım meyrem bolıp nawruzdamı kılamız dep toy tamaşa kıladı yeken. Kazbekov, Muntar, Jangırğan Salt Düstürler. Almatı 1991, s. 8-28 (Türkiye Türkçesine Aktaran : Süer Eker, "Nevruz Ulıstın Ulı Küni" Ulusun Ulu Günü: Nevruz., Ankara 1993, s. 5).
- ¹⁴ Қоңыратбаев, Ә., Казак Фолклорының тарыхы., Алматы 1991, с. 46.
- ¹⁵ Kazbekov, Muhtar, A.g.e., s. 1-25.
- ¹⁶ Çay, M. Abdülhalık, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz., Ankara 1985.

GAGAUZLAR'DA İLK YAZ BAYRAMI

Tudorka ARNAUT

İnsan tabiatı doğuşundan bu yana, kendi toplumu içinde sevinçlerini paylaşmak, eğlenmek, aralarında onları dargınlıklarını unutup barışmak için bayramlar kurmuşlardır. Bayramlar, toplumun ortak hatıralarını, örf ve âdetlerini göstermekte; insanların millet olma şuurunun şekillendiğini, kuvvetlendiğini millî ve dinî duygularını, inançlarını ortaya koymaktadır. Bu güne kadar yaşadığımız bayramlar, Türk topluluklarında, hemen hemen aynıdır ve büyük coşku içinde kutlanmaktadır. Bu da bize zengin kültürümüzün olduğunu ve milletimizin bu kültür içinde geliştiğini gösterir.

Bayramların içerisinde en çok kutlanan bahar veya ilk yaz yortusu, Gagauzlar için çok önemlidir. Çeşitli Türk topluluklarında bu bayram, çeşitli adlarla anılmaktadır: Yeni yıl, yıl başı, yeni gün Anadolu'da; ilk yaz yortusu Gagauzlarda; "meyram" veya "mereke" Kazaklar'da; Novruz veya Nevruz ise, diğer bütün Türk topluluklarında bilinen ilk bahara ilişkin adlardır.

Divanü Lugâti't-Türk'te bayramın anlamı, "bedhrem; halk arasında gülme ve sevinme, bir yerin ışıklarla bezenmesi ve orada sevinç içerisinde eğlenilmesidir" şeklinde verilmektedir.

Daha Şamanizm devrinde Türk kavimlerinin ayın ve törenlerinin içerisinde muayyen vakitlerde yapılan ayınlar ilk bahar, yaz ve güz mevsimleri, eski Türk imparatorlukları devrinde bu ayınlar devletin resmî dinî bayramı olduğu, eski Çin kaynaklarından anlaşılmaktadır.² Bu bayramın gelişimini bekleyen milletin, kıştan, soğuktan kurtulup da, bahar bayramını büyük özlem içinde beklemesi, buzların çözülmesi, suların sel sel şırıldaması, kuşların okuması, ilk bahar çiçeklerinin açması, insanın kalbini açar, ısıtır, içinde bir sıcaklık yaratır. Türk insanı kendi duygularını eskiden beri kopuzlarıyla, sazlarıyla, tütekleriyle; destanlarda, ma-

sallarda, türkülerde, manilerde, şiirlerde dile getirerek şöyle anlatmaktadır :

"Yarattı yaşıl çaş

Savvurdı ürüng kaş

Tizildi karakuş

Tün kün üze yürkenir."³

Zamanla bu bayramlara dinî bir mahiyet de kazandırılmıştır. Bu gün Hristiyanların "Paskalya bayramı", eskiden "kışın ölüp, ilk baharda dirilen", tabiat için yapılan bir bayramdır. Hristiyanlık inancıyla gelenek kaynaştırılmış ve bu gün "İsa'nın ölüp dirildiği gün" şeklinde dinî bir bayram karakterine girmiştir. İranlılarda "mihriğân/mirhican ve Nevruz"; Türkler'de "Hıdır-Nebî, Ergenekon Bayramı, Nevruz ve Hidrellez" şeklinde mahiyet değiştirmiştir.⁴

Türklerde ilk baharda yıl başı, gece ile gündüzün eşit olduğu 21 mart günü sayılmaktadır; Türkler kendi aralarında çeşitli adlarla kutlamaktadırlar. Kırım Türkleri'nde Nevruz'a "Navrez"⁵ denir. Batı Trakya Türklerinde "Mevris" adıyla bilinir.⁶ Çuvaş Türklerinde ise "Naurus" adıyla mart ayınları kutlanır ve yeni yılın ilk günü anlamına gelir.⁷ Tatarların "Noruz" dedikleri bayram Kırgızlarda "Navruz" biçiminde söylenmektedir. Bu geleneksel Türk bayramının, başka adları da vardır. Meselâ; Ergenekon, Bozkurt, Çağan vb. gibi kelimeler de, söz konusu bayramın adlarındandır. Bayramın Gagauz Türkçesindeki adı ise "Babu marta" veya "kürklü marta" dır. Ancak, daha önce de değindiğimiz gibi, yaygın söylenişi "ilk yaz yortusu" biçimindedir.

GAGAUZLAR'DA İLK YAZ YORTUSU/NEVRUZ

Gagauzlarda kutlanan "ilk yaz yortusu", yani "Nevruz" bayramından söz etmeden önce, Gagauz Türk

topluluğu hakkında bazı bilgiler vermek istiyoruz.

Bütün Türk toplulukları gibi, Gagauzlar da Oğuz boylarına mensupturlar. Dilleri öz Türkçe'dir. Denilebilir ki, Türkiye Türkçesine en yakın Türkçe, Gagauz Türklerinin kullandıkları Türkçe'dir. Ancak, tarih içerisinde İslâmiyetle hiç tanışmamış olan Gagauzların dinleri Hristiyan-Ortodoks dinidir. Gagauzlar bu gün, yoğun bir şekilde Moldova Cumhuriyeti'nin Bucak (Basarbya) Bölgesi'nde yaşamaktadırlar. Ayrıca Ukrayna Cumhuriyeti'nin Odesa, Zaporoje; Kazakistan'ın Turgay; Kırgızistan'ın başkenti Bişkek ve Özbekistan'ın Başkenti Taşkent civarında da Gagauzlar yaşamaktadırlar. Bundan başka Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'de de Gagauzlar bulunmaktadır. Hatta, Kanada'ya göç edip, hayatını orada devam ettiren Gagauzlar da bulunmaktadır.

Gagauzların menşei hakkında değişik görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacıları onları Oğuzlara, bazıları Karalpaklara, bazıları Kıpçaklara, bazıları ise Kuman-Kıpçaklara dahil etmektedirler.

Gagauzlarla ilgili bir teze göre; "Gagauzlar XIII'üncü yüzyılda Bizans İmparatorluğu'na sığınmış olan II. İzzettin Keykâvus'u takiben Rumeli'ye geçerek Dobruca'ya yerleşen Anadolu Selçuklu Türklerinin torunlarıdır."⁹ Keza, Gagauz kelimesini de Keykâvus kelimesi ile özdeşleştirmeye çalışanlar vardır.¹⁰ Ancak, bu görüşlere aykırı olan başka fikirler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi "Gagauzlar, İslâmiyetle hiç tanışmamışlardır. Dolayısıyla Gagauz kelimesinin Keykâvus'la ilintisi yoktur. Kelimenin son iki harfini oluşturan "uz", "Oğuz" demektir. "Gaga"nın da "Hak'tan geldiği" varsayılmaktadır. Buna göre, Oğuzlar'ın bu kolu 'Hakoğuz'lardır. Bu söz zamanla "Gagauz" biçimine dönüşmüştür."¹¹ şeklindedir. Öte yandan, Azerbaycan'da kullanılan ve "büyük" anlamını taşıyan "Gaga" kelimesi de göz önüne alınarak "Gaga-uz'un, "Büyük-Uz" şeklinde yorumlanması da mümkündür.

Gagauzlar son derece dindar bir topluluktur. Kökeni Arapça olan ve bütün Türk topluluklarının da benimsemiş oldukları "Allah" sözünü, Gagauzlar da kullanmaktadırlar. "En küçük dinî mükellefiyetlerini, dinî bazı akidelere açıktan açığa mugayir dahi olsa, tamamiyle ve taassupla ifa ederler. Kendisini hiç kimse bunun aksine ikna edemez. Bunun içindir ki, "öyle bulduk, böyle götüreceğiz" derler. Muayyen yortularda,

kuzu, buzağı, koç vesaire kurban ederler. Yalnız erkek çocuğu olan aileler, yeni sene gecesiyle, 3 şubatta kutlanan eski stil günü, horoz kesip dağıtırlar."¹²

Başka Türk boylarında olduğu gibi, Gagauz Türkleri'nde sene iki kısma ayrılır. Birinci kısım "Hedrelez" veya "Hederlez" denilen, Hidrelez'dir. O eski stil 23 nisan'dan başlayıp, kasıma kadar devam eder ve ikinci kısım buradan başlar. Şimdi burada, Gagauzlarda bu ayların nasıl adlandırıldıklarını vermek istiyoruz...

"Yıl başı "vasil" günü olan 1 Sonkanun (ocak)'dur. Bu aya "Büyük Ay" denir. Şubata, "Gücük Ay", mart'a "Mart Baba", Nisan'a "Çiçek Ay", mayıs'a "Mayıs Ay" (veya kelebek), haziran'a "Ay Petro", temmuz'a "Ay İlya" (veya Orak Ayı), ağustos'a "Panaya Orucu" (veya harman ayı), eylül'e "İstavroz ayı" İkteşrin (ekim)'e "Kasım", Sontışrin (kasım)'e "Canavar Yortuları", İlkanun (aralık)'a ise "Hristos Orucu" (veya Kırım) denir."¹³

Birinci kısım ile ilgili olarak halk arasında birçok deyimler, atasözleri meydana gelmiştir. "Şubat dermiş ki, ağam sonkanundan korkmasam, mercimek çömlüğünü ateşte dondururum. Gagauzlar Gücük Ay ne odun var, ne un var diyorlar. Mart Baba'nın iki karısı varmış, biri güzel, biri çirkinmiş. Çirkinine bakınca hava bozulur, güzeline bakınca iyileşirmiş. Günlerle ilgili : Seksen Kasımın sekseninci günü. Bu gün için derler ki seksen tarlaya tohum at sen. Doksan yaza konsan. (Kasım'dan doksan gün sonra yaz başlar.)¹⁴

Kışın doksan gün şiddetini sürdürmesi, ondan sonra da havaların soğuması konusundaki Gagauz inançları, aynen Türkiye'de de yaşatılmaktadır. Meselâ, Afyonkarahisar'da "doksan gün" hesabı şöyle yapılmaktadır:

"Onlar için kış; 90 demektir. 90'ın hesabı ise bambaşkadır... Kasım ayından itibaren 45 gün sayılır. Bu 45 günün sonu 90'ın başlangıcıdır. Bu günden itibaren zaman zaman hüküm sürecek olan kış başlamaktadır... Yani zemheri. Zemheri 40 gün sürer. Hamsin, zemheriyi kovarak havadaki yerini almadan önce korkunç bir savaş verir! Zemheriyi yener ama, o gün insanlar da soğuktan el-aman derler!... Hamsinin hükmü 20 gün sürer. 21'inci gün (20 şubat) birinci cemre havaya düşer. 7 gün sonra (27 şubat) suya düşen cemre, bir 7 gün daha geçtikten sonra (5 mart) toprağa düşerek her yeri ısıtmış olur. Ama, daha kış bitmemiştir. Bu cem-

renin düşüşünden 9 gün sonra bir Berdül-acüz gelir ki, havaların ısınmış olduğu kanısı ile uçup gelmiş olan leyleklerin yumurtaları donar!... Nihayet zemherinin başladığı günden itibaren 90 gün geçmiştir ki, kış bitmiştir. İşte o gün nevrüz'dur...¹⁵

Nevruz yaklaşırken, mart ayının başında, Gagauz kadınlar, sabahın erken saatlerinde, evlerinde esaslı bir temizliğe girişirler. Gagauz ağızında çokça kullanılan "mart içeri, pire dışarı" sözü, Gagauz kadınlarının bu temizlik hareketinden kaynaklanmaktadır. Türk folklorunda da aynı söz kullanıldığına göre, Türkiye ile Gagauzların yaşadıkları bölgelerde, birçok gelenek ve göreneklerin aynı olduğu somut bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu temizlik hareketinin çok büyük önemi vardır. Kadınlar temizlik yaparken, tabiidir ki evdeki pislikleri dışarıya atarlar. O esnada herhangi birisi orada bulunuyor ise o kişinin hemen elbise ve ayakkabılarını silkeleyip temizlemesi gerekmektedir. Aynı zamanda bir süre dışarıda dolaşması gerekir ki, pireler onun üzerine konup, tekrar eve girmesinler!

Bilindiği gibi Gagauz Türkleri, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebindedir. Dolayısıyla, dinî inançlara bağlı olarak Gagauzlar, Hristiyanların bahar bayramı olan "İlk yaz yortusu"nu da kutlamaktadırlar. Bu yortu, şubat ayının son pazar gün yapıldığı için, buna "Aziz Lazar Günü" adı da verilmektedir. O gün, kızlar aralarındaki küçük yaşta olanlardan birisini seçerek "İlk yaz gelini" yaparlar. Başına çiçeklerden taç yaparlar. Bulgaristan'da yaşayan Gagauzlar ise gelinin yüzünü bir peçe ile örterler.¹⁶ Kızlar ev ev gezerek, türkü söylerler; el ele tutuşup hora oynarlar. Şayet kızlar çok küçük bir grup ise bu takdirde gelinin arkadaşlarından birisi hem türkü söyler, hem de eliyle gelini hafifçe silkeler. Türkü ikonaya karşı söylenir. Ev sahibi tatlı, yumurta, peynir vs. ile onları konuk eder. Moldova ve Bulgaristan Gagauzları şu türküyü söylerler :

- | -

Uçkum gittim, dala kondum
(Nakarat:) Lazare, Lazere
Dal dal bana emiş verdi.
Ben emişi ere ektim
Er da bana çimen verdi.
Ben çimeni koyuna verdim
Koyun bana kuzu verdi

Ben kuzuyu beye verdim
Bey de bana katır verdi
Pindim gittim Kara-Suya
Kara-Su'da kannar akar
İki dilber durmuş bakar
Biri küçük, biri büyük
Küçüceğine alma attım
Büyüceğine selâm verdim.

- II -

Menefşa, menefşa, kadın menefşa
Ben seni, ben seni derede buldum
Kızlan gelin birerde sordum,
Birerde sordum: "evleriniz nerede?"
-Bizim evlerimiz karşıda,
Karşıda, karşıda, mermer taşında!¹⁷

Gagauzlar için Nevruz öncesinde yapılan hazırlıklar çok önemlidir. Mart ayının başlarında, küçük çocuklara ve genç kızlara kırmızı yün ipliğinden bilezikler örülüp, kollarına takılır. Evlenme çağına gelen kızlar ise, ternaların gelişini bekleyerek; onların yuvalarına yün ipliği bırakarak; "bu ipliği yuvanıza alın, bizim çocuklarımız olacak, bizim için Allah'a dua edin" derler.¹⁸

Küçük çocukların ve gençlerin, kış aylarında kuzulayan, nişanlanmış kuzuları vardır. Bu çocuklar veya gençler akşamdan hazırladıkları kırmızı ipliği, ertesi sabah erken kalkıp, kuzularının boyunlarına takarlar. Eğer sürüde "vakla kuzu (alaca kuzu)" var ise, ona iki kat kırmızı iplik takılır ki nazar değmesin, diye. Eğer o kış, koç sürüden kesildiyse, onun çanını damda bir köşeye asarlar. Mart başında mal sahibi genç kuzuların arasından bir koç tespit eder ve onun boynuna çanı asar. Sürüde koç olsa bile boynuzlu koç olacak kuzuya, küçük bir çan takılır. Bu inançlar sistemine uygun hareket etmeyen Gagauz kadınların işleri rast gitmez; onların hayvan otlatmaya gittiği sırada birden yağmur yağmaya başlayacağına inanılır. Derler ki; "Bir Gagauz kadın hayvanlarını otlatmak için kıra gittiğinde yağmur, ardından da kar yağmaya başlamış. Dokuz gün sonra, bir kürk giymiş olmasına rağmen kadınla beraber, herşey donmuş! Onun için kadınlar 1 martta çalışmazlar. Basarabya Gagauzları o gün ateşte mısır patlatıp, buğday tanesi ve çekirdek kavururlar. Gençler o akşam top-

lantılar yaparak, maniler, ata sözleri, bilmeceler, atmacalar, türküler söylerler. Bunların hepsi ilk yazla ilgili olan folklor malzemeleridir.

Mart ayının ortalarında bir kap içindeki toprağa soğan, buğday veya çimen tohumu ekilir. Bunlar yerdiği zaman, yaz geldiğinin işareti olmaktadır. Bu gelenek Azeri Türklerinde de vardır. Azeriler buna **Semeni** adını vermektedirler ve doğrudan Nevruz'la ilgili bir gelenektir.

Yine mart ayının başlarında mezarlıklar ziyaret edilerek, mezarların etrafındaki gereksiz otlar temizlenir; yeni çiçekler ve fidanlar dikilerek, süslenir ve tamirat yapılır. Bu iş bittikten sonra mezarın yanına bir şişe su konulur, mum veya kandiller yakılır.

Baharın gelişi 9 mart'ta düzenlenen "kırk kaşık" veya "Kırk Ayoz" günü kutlanır. Buna 40 kurbanlar (Martir) günü de denilir. Bu gün ne yapılırsa bu kırk gün süreyle tekrarlanır. Kadınlar bu gün ekmeklerini dört parçaya ayırarak pişirirler ve pişen ekmeği komşularına ulaştırırlar. O gün de öğleye kadar mezarlığa gidilir; orada ölülerin veya ayozların ruhları için ekmeği dağıtılır, küçük yudumlarla kırk kere şarap içilir.

Bütün bunlar, 21 mart'ta geniş biçimde kutlanacak olan ilk yaz yortusu, yani Nevruz bayramı içindir.

Gagauzların bahar bayramları arasında bir de Hederlez vardır.

HEDERLEZ-NİSAN ÇİÇEK AYI

Hederlez, yani Hıdrellez'den önce nisan ayının başından itibaren sürdürülen bir dizi gelenek ve görenekler vardır. Önce onlara değinmek istiyorum.

Nisan ayına, çiçek ayı denildiğine yukarıda temas etmişim. Bu ayın başlaması ile birlikte evlerdeki kilimler, halılar, yorganlar, yani yünden mamül eşyalar temizlenir ve havalandırmak üzere dışarıya çıkarılır. Odaların içerileri temizlenir, boyanır, kireçlenir.

Ancak, Hıdrellez öncesi kutlanan bir "Paskalya bayramı" vardır. Kilisede papazdan satın alınan mumlar yakılarak kutlamalar başlar. Buna "nur" denilir. Kiliseden eve gelen mumlarla evler nurlanır. Bu mum yakma âdetine Gagauzların Nevruz kutlamalarında da rastlanır. Azeriler aile fertlerinin sayıları kadar mumu Nevruz'dan sonraki çarşamba günleri evlerinde yakarlar.¹⁹

Paskalya günü bir tas içerisine iki yumurta konulur. Biri kırmızı öteki beyaz olan bu yumurtalar su içerisinde pişirilip çocukların yüzlerine sürülürken, yanakların kıpkırmızı; yüzün bembeyaz olsun denilir. Paskalya bayramına doğru, yumurtalar, soğan kabuğu ile boyanır. Bu gelenekler, Türkiye Türklerinde de görülmektedir. Bu bayramda komşu ve akrabalara yumurta dağıtılır. Küçük çocuklar da evden eve gezerek, "Hristos doğdu" diyerek insanları kutlarlar. Onlar da "Haliz'den doğdu" diyerek karşılık verirler ve çocukların torbalarına yumurta koyarlar.

Paskalya'dan önceki kış aylarında evlenen yeni çiftler, Paskalya ile birlikte "kolaç" gezdirirler. Kolaç, büyükçe ve kalın bir ekmektir. Bu kolacın üzerine bütün bir pişmiş tavuk ve yumurta konulur. Böylece bir bohça içerisinde bunlar yakın akrabalara götürülür. Paskalyadan önce büyük bir ateş yakılır buna "ateşten atlama" adeti denilir. Bu ateşin üzerinden herkesin atlaması gerekir. Bununla, kötülüklerden kurtulunacağına inanılır; hasatlıkların azalması ve tüm kötülüklerin kovulması sağlanır. Ateşten atlama (evvelde) hayvancılıkla meşgul olan Gagauzlarda da yaygındır. Hıdrellez'den sonra kıra çıkacak olan bütün koyunlar da bu ateşin üzerinden atlatılır. Ateşten atlayan hayvanların da belâlardan, kötülüklerden korunacağına inanılır.

Ateş kültü Gagauzlarda çok mukaddes sayılmaktadır. Gagauzlar ateşi canlı ve cansız diye ayırırlar. Cansız ateşi iki odunun birbirine sürülmesiyle elde edilir; böyle bir ateşle oynamak doğru değildir. Çocuklar oynarsa, sidikli olurlar. Cansız ateş kötü ruhları kovmak için kullanılır. Lohusanın yattığı odaya gece girilebilmek için kapı eşiğine konulmuş ateşten atlamak gerekir.²⁰

O akşam Gagauz (Basarabya Gagauzları)'larda "Yumurta Amlama" adeti yaygın biçimde geçirilir. Bir ipliğin ucu tavandaki çiviye bağlanır; bir ucuna ise pişmiş ve soyulmuş yumurta bağlanır. Sonra herkes ellerini arka tarafa bağlayıp, ağızlarıyla yumurtayı tutmaya çalışırlar. Kim yumurtayı bütünüyle ağızına alabilirse, para mükâfatı kazanır.

Paskalya'da doğan çocuğun hırsız olacağına inanılır. Hiç kimse o gün bir yolculuğa çıkmaz, herhangi bir işte çalışmaz. Bu Paskalya yortusu üç gün devam eder.

Hederlez (Hıdrellez)'in bir adı Aya Görgü'dür.

Neden Aya Görgi ve Hızır İlyas (Hederlez) bir arada kutlanır? diye sorarsak, Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği cevap en uygun olan cevaptır:

"Eskiden Hristiyanlarda meskûn olup Saint Georges'un takdis ettiği bütün memleketlerde, İslâm fetihlerinden sonra halk bu aziz ile Hızır yahut Hızır-İlyas'ı birleştirmiştir. Bu birleştirmeye ön ayak olan sebep ise halk inançlarında iki şahsiyet arasındaki fonksiyon özellikler olmuştur."²¹

"Hidrellez'de arife günü, ahir çarşamba akşamı, yakındaki çeşmeye su doldurmaya gidilir. Azerbaycan Türklerinde görülen su almaya giden kızların hiç konuşmamaları, hususu Hristiyan Gagauzlarda da aynıdır. Gagauzlarda kapaklı bir kova ile denize su almaya gidenler hiç kimseyle konuşmadıkları gibi, etrafına da bakmazlar."²²

Gagauzlar Hederlez'de kurbanlık kuzu keserler. Rahip tuzun üzerine okur üfler; bununla kuzunun dilini tuzlarlar, boynuzlarına balmumundan yanar iki mumu sağlamca yerleştirirler. Kesilen kuzunun kanı atılmaz. Onunla evde muhtelif yerlere istavroz ve hazır bulunanların alınına işaret yapılır. Sonra avluda bir kuyu açıp içine kesilen kuzunun artan kanı ile diğer işe yaramaz kısımlarını gömerler. Kuzu bütün kızartılır. Kızartmadan önce parçalara bölmek günah sayılır. Kızardıktan sonra içinde bulunduğu tabakla beraber kiliseye götürülür burada rahip dua okur; kilise avlusunda kuzunun etrafına oturulup hususî surette hazırlanmış haç damgalı buğday ekmeğiyle birlikte yemeğe başlanır. Fakirlere de dağıtılır, rahip için de kuzunun ön bacaklarından biriyle derisi ayrılır. O gün herkes tartılır, mevsim içerisinde zayıflayıp, zayıfladığını görür, bu gün zarfında köylerde horalar, gübreliliklerde oyunlar olur. Kadın ve erkek uşaklarla yeniden pazarlıklar yapılır. Bina ve dükkânlar kiraya verilir yahut taahhütler ne olursa olsun, Kasım'a kadar muhafaza olunur. Bu gün cadıların zuhur edip yemeklerin südünü veya tarlaların bereketini kaldırdıklarına inanılır. Bu felâketin bertaraf edilmesi için avlulara darı serpilir. Süt ve berekete sıra gelinceye kadar cadıların her şeyden önce darıyı tane tane toplaması lâzım geldiğine inanılır.²³

Nisan ayındaki bir dizi bahar geleneklerinin sonunda, bir de Rusali yortusu vardır. Rusali cin-peri demektir. Rusali yortusu esnasında kıra gitmek doğru de-

ğildir, çünkü rusaliler insanı yakalayabilirler; bilhassa kırada iken uyumamalıdır; çünkü uyuyan insanları rusaliler kaçırabilirler.²⁴

Basarabya Gagauzları rusaliler hakkında çok hikâyeler, efsaneler anlatırlar. Bunlardan birisi şöyledir :

"İki kardeş, rusali yortusunda kıra koyun otlatmaya giderler. Geceleyin koyunları bir yamaçta otlatırken üç metre boyunda kafası bir buğday ölçeği iriliğinde bir adam çıkagelir. başlar kaval çalmağa. Az sonra öteki gibi yalnız daha kısaca birisi de gelip trampet çalmağa başlar. Biraz sonra sayıları onikiyi buluncaya kadar, başkaları da toplanır ve hep birden hora tepmeye başlarlar.

İki kardeş bunları seyrederler. Küçüğü onların yanına gidip, horaya katılmak ister. Fakat büyüğü "rusali" olduklarını söyleyerek bırakmaz. Yanlarında mütemadiyen havlayan bir de köpek varmış ve köpeği daha çok havlasın diye kışkırtırlarmış. Rusaliler oğlanları kovlamaya, berikilerse kaçmağa başlamışlar. Bu esnada ayaklarının altındaki topraklar sarsılıyormuş. Oğlanlar bu dört yol ağzına gelince rusaliler kayboluvermiş. Hakikaten "rusali" gördüklerini ve dört yol ağzına varmaya muvaffak olamamışlar, mahvolmuş olacaklarını sonradan anlamışlar.

Rusaliler, insan suretinde, hem erkek, hem kadın olurlar. Buna göre eğer kadınsa uzun, erkekseler kısa saçları bulunur. Elbiseleri, bazılarında uzun beyaz, diğerlerine göre ise rengârenktir. Rusali yortusu, günlerinde insan yıkanmamalıdır, çünkü aklını alırlar. Uyku zamanında bunlar bazen insanı, hiçbir şey hissettirmeksizin, alıp götürürler. Sonra tekrar geri getirirler. Bu maksatla, geceleyin birisini kendi ismi ile çağırırlar. Böyle bir hâlde, insan, çağırıldığını duyunca cevap vermemelidir. Yoksa, sesini kısıp alırlar."²⁵

SONUÇ

İlkbahar bayramları, insanlar için, bayramların en önemlisi ve en değerlisidir. Türk toplumunun "ilk bahar bayramı" ya da "Nevruz" diye adlandırdığı bayram hakkında bilgi veren bütün kaynaklar, bu bayramın gerçek bir Türk bayramı olduğunda hemfikirdirler... Gagauzların ilk yaz yortusu, Nevruz'un ta kendisidir. Bir yandan Hristiyan dininin tesiri, öte yandan Gagauzların, çeşitli Hristiyan halklar arasında yaşamış olmaları sebebiyle, Nevruz adı, zamanla ilk yaz yortusu'na dönüşmüştür. Bu

yortuya Gagauzlar çok önem vermektedirler. Öte yandan Gagauzlar, Nevruz ve Hıdrellez geleneklerini birlikte değerlendirmiş ve yaşatmışlardır. Hatta Hristiyan olmalarına rağmen, İslâmî kavramları da dilleri ve gelenekleri arasına almışlardır. Yukarıdan beri görüleceği gibi, Gagauzlar bu ilk bahar bayramı için uzun ve titiz çalışmalar yapmaktadırlar. Bütün bu gelenekler, çok zengin folklor ürünlerinin meydana gelmesine yol açmıştır. Bu yüzden Gagauz halk hikâyeleri, maniler, bilmeceler, bulmacalar, deyimler, ata sözleri yaratılmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Nevruz, bir Gagauz ilk yaz bayramıdır... Nevruz, gerçek anlamda bir Türklerin millî seviyede kutlanan ŞENLİK örneğidir.

Notlar

- 1 Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugâti't-Türk* (Çev. Besim Atalay, C.1), Ankara, 1939, s. 263-484.
- 2 Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bu gün Şamanizm, Materyaller, Araştırmalar*, Ankara, 1972, s. 97.
- 3 Abdülhaluk M. ÇAY, *Hıdrellez, Kültür-Bahar Bayramı*, Ankara, 1990, s. 7.
- 4 a.g.e., s. 5
- 5 Mehmet Vahap Yurtsever, "Nevruz, Nevrlz", *Emel*, Sayı : 75, Mart-Nisan 1973.
- 6 Abdürrahim Dede, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Ankara, 1978, s. 123.
- 7 H.Paasonen, *Çuvaş Sözlüğü*, İstanbul, 1950, s. 94.

8 Ahmet Turan, "Türk Boylarında Nevruz Geleneği" *Erciyes*, Sayı : 150, Haziran 1990, s. 2.

9 Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Dünden Bu Güne Gagauzlar*, Ankara 1993, s.1.

10 A.B. Ercilasun, "Gagauzlar'dan Yeni Haberler" *Ana Sözü Gazetesi*, Sayı : 146-147, Yıl 1990, s.4.

11 İrfan Ünver Nasrattinoğlu, "Gagauz Ana Dili Bayramı ve Şiirleri", *Tarla*, Sayı: 94, Nu.1, s.7.

12 Anatos Manof *Gagauzlar-Hristiyan Türkler* (Çev. Türker Acaroğlu), Ankara, 1939, s. 31.

13 a.g.e., s. 82-83.

14 a.g.e, s, 83.

15 İrfan Ünver Nasrattinoğlu, *Afyonkarahisar Folklorundan Damlalar*, "Doksan Gün Kış Hesabı", Ankara, 1976, s. 45-48.

16 A. Manof, s. 88.

17 A. Manof, s.87.

18 A. Manof, s. 87.

19 Respublîte Gazetesi (Azerbaycan), Nu : (12) 37, 23 Mart 1991, "Novruz Adetleri", s.4.

20 Güngör-Argunşah, s.100.

21 Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültürü*, Ankara, 1990, s. 140.

22 A. Çay, s. 186-187.

23 A. Manof, s. 88-89.

24 A. Manof, s. 89.

25 A. Manof, s.57.

**TÜRK DÜNYASININ
DİRİLİŞ VE BAHARA ERİŞ
ŞENLİKLERİ (BAYRAM) OLAN
YENİ GÜN (YEŒĞİ KUN)'E
ULAŞTIRAN
YÜCE TANRIYA
BİLGE
TÜRKLÜK ADINA ŞÜKREDER**

TÜRK SOYLULARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

İdris KARAKUŞ

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Uzmanı

Hint Okyanusu'ndan Balkanlar'a, Sibiry'a'dan Cezayir'e kadar olan geniş coğrafi sahaya yayılan, tarihin güzide sayfalarını şeref sahneleriyle süsleyen, fakat, toplumlar hâlinde yıllarca birbirlerinden habersiz yaşayan Türkler, annelerinin sütü gibi ağızlarında sakladıkları dilleri sayesinde bu gün yeniden bilişip tanışmaya başlamışlardır.

Birlik için ilk ve en önemli hususun dil birliği olduğunu kabul etmeyen yoktur. Dil birliği, kültür dilinin bütün Türkler tarafından ortaklaşa konuşulup yazılması demektir. Ortak dil için, kanun ve kuralları az, hareket sahası geniş ve en işlenmiş şive olan Türkiye Türkçesi önem arz etmektedir.

"Türk dünyası içindeki haberleşme, son yıllarda artmış ve yoğunlaşmış bulunmaktadır. Yıllarca birbirlerinden habersiz yaşamış olan Türkler, derin bir uykudan uyanmış gibi, birbirlerinin farkına varmağa başlamıştır. Tarihin karanlıklarına gömülmüş veya Kaf Dağı'nın ardına atılmış zannettiğimiz milyonlarca Türk, ışıklı gözleriyle gülümsemeye, tatlı dilleriyle bizlere mah-nılar söylemeye başlamıştır. Çocuklarımızın ve torunlarımızın dahi aslâ gidip göremeyeceğini düşündüğümüz; bazılarımızın yüreklerinde bir hayal ülkesi gibi saklı duran ana yurt toprakları; Hazarlar, Seyhunlar, Tanrı Dağları kapılarını yavaş yavaş aralamıştır."¹

Duygusu, düşüncesi, hayali, zevki bir; âdeti, töresi, geleneği aynı olan, fakat, yıllarca birbirlerinden uzakta yaşayan insanların en kısa zamanda gönül kör-rüsünü kurabilmeleri için dilde birliği sağlamaları gerekir. Dilde birlik -önce aydınlar arasında- plânlı ve metotlu bir şekilde çalışma ile mümkündür. İlk adımı aydınlar atmalı, halk onları takip etmelidir. Ortak bir alfabe ve ortak

bir yazı dili çalışmaları, en geç kırk yıl sonra olumlu sonuçlar verecektir.

İşte bu yazımızda, grameri Türkçe olan, fakat birbirleriyle anlaşmada zorluk çeken aydınlara Türkçe öğretimi üzerinde duracağız. Türkçenin öğretimi, daha doğru bir söyleyişle Türkiye Türkçesinin öğretiminin niçin esas alınması gerektiği ayrı bir yazının konusudur.

Türk soylulara Türkçenin öğretiminde en önemli husus, alfabelerimiz arasındaki şekil farklılıklarından doğan yanlış yazılışlardır. Bu sebeple ilk derslerde önce alfabe üzerinde durmak gerekir. "Moğalistan'dan Yugoslavya içlerine, Sibiry'a'dan Kerkük'e kadar yayılmış bulunan Türkler; Lâtin, Kiril ve Arap harflerine dayanan 29 farklı alfabe kullanmaktadırlar. İnsanların gittikçe birbirlerine daha fazla yaklaştığı günümüzde bu durum Türkleri birbirinden uzaklaştırmaktadır. Alfabe farklılıkları yüzünden Türk boyları birbirlerini duyamaz ve anlayamaz hâldedirler. Türkiye Cumhuriyeti'nin kullandığı Lâtin alfabesinde bütün Türkler birleşebilirse bu uzaklık ve anlaşamama hâli ortadan kalkacaktır. Bu durum gerçekleşinceye kadar yapılacak iş, her Türk boyunun diğer boylara ait farklı alfabeleri öğrenmesidir."² Bunu yapabilmek için de Kazak, Kırgız, Özbek, Azerî ve Türkmen alfabelerini incelemek gerekir. Kazak Türkçesi diğer Türk şivelerinin hususiyetlerinin pek çoğunu bünyesinde taşıdığı için, esas alınarak, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılabilir.

Derste öğrencilerin sadece Türkiye Türkçesini kullanmalarını sağlamak şarttır. Rusça konuşulmasının önüne geçmek gerekir. Ayrıca, öğrenciler, kendi şive ve lehçeleriyle konuşmayı da bırakmalıdırlar. Sadece anlaşmış olmak Türkçeyi iyi öğrenmelerini engeller. Özel-

likle Azeriler aynı şiveyi konuştuğumuzu söyleseler de kendi ağızlarını bırakmakta güçlük çekerler. TÖMER'de yaptığımız araştırmaya göre Kazak öğrenciler Türkiye Türkçesini Azeri öğrencilerden daha güzel öğrenebilmektedirler. Kendi şivesiyle Türkiye Türkçesinin çok farklı olmadığını fark eden öğrencinin eğer öğretmeninden pek fazla yararlanmadığını hissederse derse ilgisi azalır. Bu sebeple, öğretmenin hem Türkçeyi çok değişik materyallerle öğretmesi (Tv, dergi, gazete, teknik yazılar, kültür ağırlıklı metinler vb.), hem de Türkçenin tarihî gelişimini, Türk tarihini ve İslâm dinini iyi bilmesi gerekir.

Grameri Türkçe olanlara Türkiye Türkçesinin öğretiminde dikkate alınması lâzım gelen hususları şöyle sıralayabiliriz:

1 - Öğrenci pedagojik yönden hazırlanmalıdır.

2 - Alfabe öğretimi :

a - Türkiye Türkçesinde kullanılan Lâtin alfabesi diğer Türk boylarının kullandığı alfabelerle karşılaştırılarak öğretilmelidir.

b - Alfabe öğretimi kelime üzerinde farklılıklar gösterilerek yapılmalıdır.

c - Türkiye Türkçesinde her sesin tek harfle gösterildiği, birleşmeli harflerin bulunmadığı izah edilmelidir.

3 - Hece Öğretimi :

Türkiye Türkçesinde hece sisteminin var olduğu gösterilmeli, fakat üzerinde fazla durulmamalıdır.

4 - Kelime Öğretimi :

a - Önce TT'nde ve diğer şivelerde kullanılan (Azeri, Kazak...) ortak kelimeler tespit edilmelidir. Söyleyiş farkı olsa bile kendi dilindeki anlamı aynı kelimelerle TT'ndeki kelimelerin ortak olanlarının veya yakın söyleyişte olanlarının öğrenilmesi kolay olacağı için bu tespitin yapılması lâzım gelir.

b - Türkçe fiile dayalı bir dil olmasına rağmen önce ad olan kelimeler öğretilmelidir: Çeket, masa, kapı vb. Bu çeşit (somut) kelimeler gösterilerek öğretileceği için çabuk öğrenilir ve kolayca unutulmaz.

c - Öğretmen kendisi sınıfta mümkün olan bir takım hareketleri yaparak fiilleri öğretmelidir (Kapıyı açmak, masaya vurmak, yürümek gibi). Fiil olan ke-

limelerin öğretiminde resim, slayt, tv, video... gibi araçlardan faydalanılmalıdır.

ç - Temel isim ve fiillerden sonra zamirler öğretilmeli, daha sonra diğer kelime türlerine geçilmelidir.

d - Yeni kelime ve deyimler cümle içinde öğretilmelidir.

e - Günlük hayatta çok kullanılan kelime ve kelime grupları diyalog şeklinde öğretilmelidir.

f - Kelimelerin cümle kalıpları içinde devamlı dikte ettirilerek imlâsı kazandırılmalıdır. Doğru telâffuz için en uygun yol, kelimelerin yüksek sesle tekrar ettirilmesidir. Kendisi telâffuz hatası yapmayan öğrencilerin kelime tekrarları, telâffuz hatalarının düzeltilmesinde çok büyük etki yapar.

g - Kelime öğretiminde önce az harfli basit kelimeler tercih edilmelidir.

ğ - Telâffuzu kolay olan kelimeler tercih edilmelidir.

h - İçinde h, ğ, ç, f, v harfleri bulunan kelimeler sonra öğretilmelidir.

ı - Önce zıt anlamlı kelimeler öğretilmeli, sonra eş anlamlı (anlamdaş), daha sonra yakın anlamlı ve eş sesli (sesteş) kelimelerin öğretimine geçilmelidir.

5 - Cümle öğretimi :

a - Cümle öğretimine kısa ve basit cümlelerle başlanmalıdır.

b - Önce kurallı ve olumlu cümleler, sonra devrik ve olumsuz cümleler öğretilmelidir.

c - Bu arada soru cümleleri verilmeli ve devamlı kullandırılmalıdır.

ç - Sıralı ve birleşik cümleler daha sonra öğretilmelidir. Bu cümle çeşitleri "Orta Türkçe" veya "Branş Türkçesi" dönemlerinde verilmelidir.

d - Kurdurulan cümleler devamlı yazı tahtasına ve defterlere yazdırılarak ve yüksek sesle tekrarlatılarak cümle kalıplarının şuuraltına yerleşmesine çalışılmalıdır.

e - Cümlelerin sonuna nokta konulacağı, cümlelerin ilk kelimesinin büyük harfle başlayacağı (Bu arada büyük harflerin ve nokta gibi işaretlerin, hatta, diğer imlâ

kuralları ve noktalama işaretleri) gibi bilgiler verilmelidir.

6 - Eklerin öğretimi :

a - Kısa ve basit cümlelerle birlikte kelimelere şekil ve anlam farklılığı kazandıran "ekler" in bulunduğu gösterilir.

b - Eklerin öğretiminde önce hâl ekleri verilmeli, sonra şahıs ekleriyle birlikte fiillerdeki şekil ve zaman ekleri gösterilmelidir.

c - Şahıs, şekil ve zaman ekleri verilirken fiillerde zamanlara ayrıca ders saati ayrılmalıdır. Önce şimdiki zaman, sonra geçmiş zaman ve daha sonra diğer zamanlar sırasıyla verilmelidir.

ç - Eklerin öğretiminde kısa cümlelerin mukayesesinden faydalanılmalıdır.

d - Eklerdeki ses değişikliğine dayalı farkların, kelimelerin son hecesindeki ünlüye göre olduğu gösterilmelidir.

7 - Ses değişimleri bu arada verilmelidir.

8 - TT'nin kendine has özellikleri (elli yıl içinde gelişip zenginleşmesini ve değişmesini de göstererek) bir program dahilinde sistemli bir şekilde öğretilmelidir.

Grameri Türkçe olanlara TT'nin öğretimi için ilke ve esaslar kesin olarak tespit edilmeli, hedefler belirlenmeli ve bir çerçeveye program hazırlanmalıdır. Buna göre dikkate alınması gereken hususlar şunlardır :

I - Programın geliştirilmesi ve hazırlanması.

II - Sürenin tespiti.

III - Programın TEMEL TÜRKÇE, ORTA TÜRKÇE ve BRANŞ TÜRKÇESİ dönemlerine ayrılması. Bu dönemlere uygun olarak "dönemlik", "aylık", "haftalık" plânların hazırlanması. İhtiyaç analizi yaptıktan ve konularla durumlar sıraya konulduktan sonra bu programa uygun diyalog ve metinlerin seçilmesi.

IV - Süreye uygun olarak gramer konuları öncelik sırasına göre Temel ve Orta Türkçe dönemlerine paylaştırılmalıdır (Tanışmayla ilgili diyaloglarla birlikte hâl ekleri ve şimdiki zamanın önce verilmesi gibi). İleri seviyede ise, özel amaçlı Türkçe (Branş Türkçesi) öğretimine geçilmelidir.

V - Öğretileceklerin ünitelere ayrılması :

a - İlk yapılan konuşmalar, tanışma ve tanıştırmalar.

b - Vedalaşma.

c - Günler, aylar, mevsimler, saat, yaş, para, rakamlar, renkler, ölçüler, aile fertleri...

ç - Yolculuk esnasında yapılan konuşmalar: Otobüs, uçak, tren, vapur... Bagaj, yol sorma, taksi tutma...

d - Otel, pansiyon, yurt ile yapılan konuşmalar ve bunların yazıya geçirilmesi.

e - Postahane, hastahane, banka, lokanta, bak- kal, berber, konfeksiyon ve kırtasiye ile ilgili kelime ve kavramlar...

g - Branşlarla ilgili kelime ve kavramlar...

ğ - .....

Türkiye dışındaki Türk soylulara TT'nin öğretiminde esas olan, dil becerilerinin kazandırılıp geliştirilmesidir. Bunun için hangi araçlardan faydalanılacağına, hangi metot ve tekniklerin uygulanacağına, hangi hedeflere varılacağına, öğretmenin sınıfta nasıl hareket edeceğinin, Türk dünyası için hangi kazancın sağlanacağına ayrı ayrı, geniş şekilde tespit edilmesi gerekir.

Grameri Türkçe olanlara Türkiye Türkçesinin öğretimi, tarihin akışı ve Türk dünyasının geleceği bakımından önemiyet arz etmektedir. □

Notlar

¹ Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN, Ömeklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, KB Yay., Yeniden Düzenlenmiş III. Baskı, Ank., 1990, s. V.

² Age.

SUYU ARAYAN ADAM VE GÜNEYDOĞU'DAKİ TÜRKLER

Şevket Süreyya Aydemir, "Derebeyi ve Dersim" Kadro Dergisi, C. 6, 1932, s. 41-45

Erol SANBURKAN

Faculteit Educatieve
Opleidingen/Hollanda

Munzur dağı eteklerindeki Fırat kıvrıntısından Ağrı'ya, Van, Hakkâri, Gevaş hududuna kadar, dünyanın en güzel tabiatını sinesinde barındıran eşsiz bir vatan parçası yatıyor. Bir zamanlar **Orarto** denilen ve tarihin bilinmeyen devirlerinden beri bize ait olan, her adımında bizim kanımızın, dilimizin ve harsımızın yadigarlarını taşıyan bu derin vadiler, bir engin dağlar ve yaylalar memleketini her vatan çocuğunun bilmesi, tanımması, sevmesi ve ona bağlanması lâzımdır.¹

Yukarıdaki satırlar, Türk siyasi tarihinin simalarından birisi olan Şevket Süreyya Aydemir'e ait. Aydemir, Türkiye'nin güneydoğusu için söylüyor bunları. Türkiye'nin ve Türk milletinin kalbinin, ülkenin güneydoğusunda attığı bir dönemde, siyasi meselelere aydınlık getiren bilimsel yazılara her zamankinden daha fazla ihtiyacımız olduğu düşüncesiyle Aydemir'in **Kadro Dergisi** için kaleme aldığı **Derebeyi ve Dersim** adlı makaleyi konuya ilgi duyanların dikkatine sunuyoruz.

Ş.S. Aydemir'in makalesi, Naşit Hakkı Bey'in 1925 yılında **Vakit** gazetesinde neşrolunan "Şark Mektupları"nı konu ediniyor. Bu mektuplar 1932 yılında "Derebeyi ve Dersim" adıyla basılıyor. Aydemir de yazısına başlık olarak N. Hakkı Bey'in eserinin adını alıyor. Ancak, Aydemir, bu makalede bir kitap eleştirisi yapmıyor; kendi düşüncelerini ve gözlemlerini, konuyu güneydoğu sathına yayarak yansıtmaya çalışıyor.

Makale yedi bölümden oluşuyor: Yazar, 1'inci bölümde Naşit Hakkı Bey'in kitabını tanıtmaktadır. 2'inci bölümde **derebeyi** ve **derebeylik** kavramlarını açıklamaktadır. 3'üncü bölümde Osmanlı döneminde Van ve Diyarbakir eyaletlerinin durumu ve bu yerlerde Türk nüfusunu, Türk dilinin ve Türk kültürünün ezilmesi meselesini ele almaktadır. 4'üncü bölümde Türk töresinin, Türk hukunun, Türk dilinin ayırdedici özellikleri ortaya çıkarılır. 5'inci bölümde Osmanlı Devleti döneminde gü-

neydoğu'daki Türklerin nasıl ve hangi gerekçelerle Kürtlerin hakimiyeti altına girdikleri anlatılır. 6'ncı bölümde Dersim bölgesi (Tunceli ve civarı) ve burada yaşayan halk üzerinde durulur. Makalenin son bölümünde de Türk inkılabının ve Türk milletinin önünde duran görevler belirtilir.

Aydemir'in makalesi, üzerinde önemle durulması gereken bir makaledir. Birincisi; yazar, bu gün bile güncelliğini koruyan bir konuya bundan 62 yıl önce dikkatleri çekmiştir. İkincisi; nevi şahsına münhasır bir aydın olarak Aydemir, her şeyi siyah ve beyaz'dan ibaret gören, hiçbir araştırmaya gerek duymadan kendisine öğretilenleri papağan gibi tekrarlayan sözde aydınları klişeler dışında düşünmeye sevketmektedir. Üçüncüsü; makale tarihsel olgulara ışık tutmakta ve tarihsel süreç içinde Türkiye'nin güneydoğusundaki Türklerin sayıca neden azaldıklarını su yüzüne çıkartmaktadır. Bu konu çok çok önemlidir; zira, gerek Batılılar gerek Kürt bölgücüler gerekse bazı sosyalistler, bölgenin bu günkü etnik yapısına bakarak buranın Kürdistan olduğunu ileri sürmektedirler. Makale, böylesi yaklaşımların doğru ve bilimsel olmadığını, bölgedeki Türk varlığının ve egemenliğinin bölgedeki Kürtlerle, Araplarla ve daha güneydeki Acemlerle kıyaslandığında çok daha uzun süreli olduğunu ortaya koymaktadır. Dördüncüsü; bu makale Kürtleşen Türklerle, Türkleşen Kürtler olgusunu bir kez daha gözler önüne sererek, Anadolu insanının etle tırnak gibi nasıl ayrılmaz olduğunu, olaylara kötü niyetle ve bağınazlıkla yaklaşmayan akliselim sahibi kişilere, birçok görev düşüğünü yeniden hatırlatmaktadır. Makalenin özgün yanını oluşturan beşinci madde olarak da, Osmanlı Devleti'nde Türk kimliği meselesini tartışma konusu yapmasını sayabiliriz. Yazarın, Kürt kabilelerindeki/sülâlelerindeki aşiret feodalizminin karakteristik özelliklerini ele alan düşünceleri de ayrıca üzerinde

önemle durulması gereken bir olgudur.

Derebeyi ve Dersim de anlatılanların, aynı konuyu ele alan kitaplardaki bilgilerle birlikte değerlendirilmesi, dikkatli bir okuyucuya çok şey kazandıracaktır.

Ş.S. Aydemir, eski Osmanlı vesikalarına göre "Van ve Diyarbekir vilayetlerinde 24 Osmanlı sancağı, 12 Ekrad (Kürtler demektir. E.S) beyliği ve 9 mefuzulkalem hükümet" olduğunu ileri sürer. Her ne kadar Aydemir bölgenin Selçuklular ve daha öncesi dönemlerine ait bilgiler sunmamışsa da, bizler Güneydoğu Anadolu'daki Türk iskânlarının daha miladın ilk asırlarında söz konusu olduğunu bilmekteyiz. Zeki Velidi Togan, Arsaklar zamanında (İran'daki Part Türkleri), 3'üncü asırda Ahlat, Muş, Bitlis taraflarını idare eden Mamikonyan sülalesinden söz eder.² Fahrettin Kırzioğlu'na göre bunlar (Partlar) Doğu Türkistan'dan gelmişlerdir.³ Kırzioğlu, yine aynı eserinde Bizanslı tarihçi Mikael Psellos'un (Romanos Diyogenos'un da başvekili) Sultan Alparslan'ı Part soyundan saydığını belirtir ve onu "Kurton Vasilevs (Kürt Padişahı)" olarak gösterdiğinden hareketle Anadolu'da İslâmiyet öncesi Türk varlığından bahseder⁴ ve devamla Sasanlı İmparatorluğu'nun 642'de yıkılmasından sonra Saka Türklerinin (Iskitler) Önasya'ya hakim olduklarını⁵, Zapsuları-Bohtan arasında kalarak Dicle solunda yerleştiklerini ve bunların bu günkü Dicle ve havalisindeki Kürtlerin ataları sayıldığını ileri sürer.⁶ Varto doğumlu Mehmet Şerif Fırat **Doğu İleri ve Varto Tarihi** adlı değerli incelemesinde, İran'dan gelen Part Türklerinden olup, Kadisiye Savaşı'ndan (Arap-İran Savaşı 636) sonra Türkiye'nin doğu ve güneydoğu illerine gelen dağlı Türklerden söz eder ve Diyarbakır, Siverek, Elazığ, Ergani, Maden, Palu, Botan kabilelerini, aşiretlerini bu dağlı Türklerden Dumbeli-Zazalar olarak tanıtır.⁷ Selçuklular öncesi Anadolu'ya gelen Türklerle ilgili derli toplu bir özet için **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri** adlı çalışmaya bakılabilir.⁸ Durum böyle iken, Türklerin Anadolu'daki tarihlerini Malazgirt'le başlatan anlayışın ne kadar yanlış olduğu ortadadır. Bu yanlış anlayış da siyasal ortamda çok tehlikeli görüşlerin ileri sürülmesine neden olmaktadır.

Şevket Süreyya Aydemir, Kürt ve Kürdistan adlarının Osmanlılarda gördüğü hüsn-ü kabul'den değil, Güneydoğu Türklerinin süreç içinde yok olmasından rahatsızlık duymaktadır. Bu adların Selçuklular zamanında ortaya çıktığı biliniyor. Bazil Nikitin, "Kürdistan" adını ilk kez Selçuklu sultanı Sancar'ın dile getirdiğini ve bu sultan tarafından kurulan Kürdistan eyaletinin merkezinin Zağros sıradağlarının (İran'la Irak'ı birbirinden

ayıran ve Irak sınırları içerisinde kalan dağlar) doğusundaki Hemedan'ın kuzeybatısında kalan Bahar Kalesi olduğunu bildirir.⁹ Aynı yazar, 15'nci yüzyıla doğru Safevilerin tahta çıkışıyla, bu eyaletin gittikçe küçüldüğünü ve Zagros dağlarının batısındaki toprakların Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra da "Kürdistan" adının, sadece İran'ın "Ardelan" bölgesine verildiğini söyler.¹⁰

Doğan Avcioğlu, Türklerin Tarihi'nde, İslâm yazarlarının "Ekrad" yani "Kürtler" deyimini belli bir etnik grubu anlatmak için değil, göçebe-çoban toplulukları anlatmak için kullandıklarını vurgular.¹¹ Zeki Velidi de Kulaç Türklerinin göçebe-çoban niteliklerinden ötürü, Araplar tarafından "Ekrad" (Kürtler) olarak anılmaları meselesini anlatır¹², (bu gün Alman bilgin Dörfer'in Halaçlar ve şiveleri üzerine yaptığı araştırmalar Togan'ı haklı çıkarmıştır.) Martin van Bruinessen de **Ağa Şeyh ve Devlet**'in 137'nci sayfasında Kuzistan'daki Arap(laşmış Türk) aşiretlerine Ekrad dendiğini belirtir ki, Sultan Sencer'in, göçebe-çoban toplulukların yoğun olarak yaşadıkları bu bölgeye "Kürdistan" demesinin nedeni büyük ölçüde anlaşılır.

Osmanlıların, İran ile olan mücadele sırasında, vaktiyle Sultan Sencer'in "Kürdistan" olarak adlandırdığı bölgedeki Türk unsurları (Türkmenleri) bütünüyle temizlemeleri ve "Kürdistan" adını sadece İran'ın Ardelan bölgesine vermeleri, yani bir anlamda "Kürdistan"ın ihtiva ettiği alanın daralması (Mehmet Emin Bozarslan, İbn'ül-Erzak'tan çevirdiği **Mervani Kürtleri Tarihi**'nin 57'nci sayfasında geçen "Bimaristan" sözünden hareketle, böyle bir yerin olmadığını, "hastane" anlamındaki bu sözün Bağdad'ın bir semtinin adı olabileceğini belirterek, **-İstan** ekinin her zaman bir ulus adı, ülke toprağı yapmadığına ve dar anlamlarının varlığına işaret eder; gülistan örneğinde olduğu gibi. Ayrıca, bu tarihin hiç bir yerinde Kürt ve Kürdistan adlarının geçmediğini de önemle belirtelim.)¹³ çerçevesinde Şevket S. Aydemir'in "Güneydoğu Anadolu'nun yerleşik ve sayıca çoğunlukta olan halkı Türkler iken, bunlar Osmanlılarca, siyasî gayeler nedeniyle sürülmüşler; kimi zaman kılıçtan geçirilmişler; dağlık bölgelere kaçmışlar; Türküklerini inkâr ederek Kürtleşmişler; Osmanlı Devleti'nin desteğini alan Kürtlerin bölgedeki varlıkları, güneyden kuzeye doğru çıkışları bu şekilde tesis edilmiştir" sözleriyle ileri sürmüş olduğu düşünce birçok kaynak tarafından doğrulanmaktadır. Bu konudaki en önemli kaynaklardan bir tanesi Nejat Birdoğan'ın **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi** adlı eseridir. Birdoğan, eserinde, Osmanlıların Güneydoğudaki Türkmenlere

karşı Şâfi ve Hambeli Kürtlerini tuttuklarını, bura topraklarını babadan oğula geçen şâfi ve hambeli feodal Kürt beylerine bıraktıklarını, bölgede kalan Türkmenlerden olup da Yavuz'un hışmından arta kalanların dillerini korkudan unuttuklarını, Kürtlere karıştıklarını belirtir.¹⁴

Konuyu Alevi-Kızılbaş meselesi gibi dar bir çerçevede ele alan Birdoğan "Yavuz Sultan Selim'in Bitlisli Molla İdris'i ve tarih yazarı Şeref Han'ın dedesi Şeref Han'ı yanına alarak giriştiği Kızılbaş kırımını, kimi Türkmen oymaklarını Kürtleştirdi. Yavuz'a göre Aleviliğin göstergesi Türkçe konuşmaktı. Kimliğini gizleyen garip Türkmen, kurtuluşu Kürtleşmekte buldu."¹⁵ sözleriyle Türkçenin yerini Kürtçeye bırakmasını da açıklamış olmaktadır. Aynı konuya parmak basan M. Şerif Fırat, "Doğu'nun sarp dağlarına kaçıp canlarını kurtaran Aleviler, canlarından daha kıymetli olan öz Türkçe dillerini kaybetmişlerdir." der.

"Osmanlı İmparatorluğu devrinde Van ve Diyarbakır eyaletlerinin tarihi, bu yerlerde Türk nüfusunun, Türk dilinin ve Türk harsının ezilmesi, teslim alınması ve yabancılaşması tarihi oldu. Acem istilalarına karşı, bu hudutlara Kürt beyliklerinin saraya ekseriya sadık kalan toplu kuvvetlerini bulundurmak endişesi, Oğuz Türklerinin, hergün biraz daha kuvvetlendirilen Kürt feodalizmine kurban edilmesini her nedense icap ettirmişti.¹⁶ (Böylece, Güneydoğu'daki) kalabalık ve ileri bir Türk nüfusu, uzak yaylalarda yaşayan iptidai bir Kürt ekalliyetinin iptidai rejimine, geri ve siyah bir toprak köleliğine kurban edildi".¹⁷ diyen Şevket Süreyya Aydemir, diğer yazarlardan çok önce Güneydoğu'daki Türklerin tarih içinde nasıl sayıca azaltıldığı meselesine açıklık getirmiştir.

Ş. S. Aydemir'in önemle vurguladığı diğer bir gerçek de baskıya maruz kalan Türklerin Kürtleşmeleri gerçeğidir. Aydemir, bunun iktisadî ve dinî temellerini de ortaya koyar: "Türk köyünün Kürtleşmesi, Türk köyünde küçük çiftçiliğin, serbest toprak mülkiyetinin tasfiyesiyle başlar."¹⁸ Aydemir'e göre Kürt toprakbentliği şeyhin ve tekkenin manevî silahlarıyla ayakta durmaktadır." Derbeyi ve şeyh; her ikisi de gıdasını toprak köleliğinden alan, biri cismanî diğeri ruhanî iki müteaddi iktidardır"¹⁹ ki, bu feodal Kürt beylerine teslim olan Türk köylülerinin, bir haydudun kumandası altında, yakınındaki Türk köylerini basmaya çıktığını ruhen milletle ve devletle bağları kopmuş olarak yaşamaya başladığını belirtir.

Türklerin Kürtleşmesi, Kürtlerin Türkleşmesi meselesi ile ilgili sayısız kaynak vardır elimizde. Şerefnâme'ye göre, Melkişi denilen Çemişkezek Kürt beyleri as-

lında Türk'tür (Bu Melkişi "Melikşah"ın bozulmuş biçimidir).²⁰ N. Birdoğan **Balkanlar ve Anadolu'da Alevi Yerleşmesi** adlı eserinde Urfa bölgesindeki Döğerli oymağının ancak 16'ncı yüzyıldan sonra Kürt olarak nitelendirildiğini, Batı Anadolu'da Türk iken Doğu Anadolu'da Kürtleşen Karakeçililer Oymağı'nı, Rışvanlar ve Şadililerin aslen Türk oymakları olduğunu, Rışvanların en büyük kolunu oluşturan Atmalılardan Kizir kolunun Malatya'da Kürt, Amasya ve Kars'ta Türk olduklarını ileri sürer.²¹

Yukarıda sıralanan birçok konuya açıklık getiren Ş.S. Aydemir'in makalesi birçok soruyu da bulmaya zorluyor bizi. Makale, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Türkmen Beyliklerinin (Mardin, Hasankeyf, Harput'ta Artukluların; Amid'de İnallıların; Bitlis, Erzen'de Togan-Arslandoğullarının; Erzurum'daki Saltukluların; Erzincan'daki Mengüçüklerin; hepsi bir yana Doğu ve özellikle Güneydoğu Anadolu'nun fatihleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin) bu gün büyük çoğunlukla kendilerini Kürt sayan insanlarla varlığını sürdürdüğüne işaret ediyor (Biz de ilâve edelim ki, Karakeçili, Sarıkeçili Kürt/Türk aşiretleri adları bakımından bile, düşünmemizi gerektirecek gerçeklere işaret ediyor).

Aydemir'in makalesi çerçevesinde, Türklerin Anadolu'yu Türkleştirmesi ve İslâmlaştırmasından sonra, Müslüman olan diğer unsurların (Kürtler, Araplar) güneyden kuzeye doğru çıkmalarının ve Anadolu'ya yerleşmelerinin mümkün olduğu sonucuna varıyoruz. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için C. Cahen'den A. Sevim'e kadar Selçuklu tarihi yazarlarının eserlerine bakınız.)

Kürtler adlı eserinde Bazil Nikitin, Prof. Lehman Haupt'tan naklen, Kürtlerin, Pers ülkesinden gelerek Dicle yöresine yerleştiklerinden söz eder.²² Yani, Kürtlerin Anadolu'ya sonradan geldiklerini vurgular Nikitin. Minosky de, Arap kaynaklarından naklen, eskiden Kürtlerin bulunduğu yerlerin ismini veriyor. Bu yerlerin neredeyse hiçbirinin bu günkü Türkiye sınırları içinde yer almaması (Birçok bilim adamı tarafından Kürtlerin Zagros dağlarının çoban kavmi olarak gösterilmesi bu çerçevede belli bir anlam kazanıyor.) Türkiye sınırları içindeki yerleşim alanlarının da "Türklerin Anadolu'yu Türkleştirmelerinden ve İslâmlaştırmalarından sonraki dönemlerde zikrediliyor olması" Kürtlerin Anadolu'daki varlıklarını Türklere bağlayan en önemli verileri oluşturuyor.²³

Martin van Bruinessen **Ağa, Şeyh ve Devlet** adlı eserinde "Dicle ve Fırat'ın kaynağını barındıran plato, eskiden Ermenilerin yaşadığı yer olmasından dolayı Ermeni Platosu adını taşıyordu; Kürtler burada yalnızca

son birkaç yüzyıl yaşamışlardır"²⁴ diyor. Böylece, biz, Kürtlerin Fırat ve Dicle bölgesine yerleşimlerinin çok yeni olduğunu, buraların bir kaç asır öncesine kadar Ermenilerle meskun bir bölge olduğunu öğreniyoruz. Yazar açık bir biçimde söylemese de, Ermenilerin, anavatanları olan bu bölgeden Türkler ve Kürtler tarafından sürüldüklerini ve buralara Kürtlerin yerleştiği sonucunu çıkarıyoruz. Aynı yazarın, Van Gölü'nün güneyindeki dağları "Kürt Torosları" olarak vermesi (bu adı galiba yazardan başkası bilmiyor), Van'ı (eski Tuşpa, Tuşpana) başkent olarak kabul eden Ermeni idealleriyle de bir bakıma çelişiyor.²⁵ Bu durum anormal karşılanmamalıdır; zira, mesele gelip "toprak"a dayandığında yazarların gayelerinin bilimsel olmaktan ziyade siyasi olduğu gözlenmekte, bir yazarın A içine dahil ettiği bölgeyi bir diğeri kolaylıkla B içine sokmaktadır. Biz, bu çerçevede, Batılı yazarlarca kaleme alınan Kürt tarihi ile ilgili kitapları, yine Batılı yazarlarca kaleme alınan ilgili tarihlerle, örneğin Ermeni tarihleriyle, Asur tarihleriyle, Pers, Bizans ve Roma tarihleriyle birlikte okumayı öneriyoruz. O zaman tarihçilerin bakış açısına egemen olan anlayışın ne olduğu açık bir biçimde ortaya çıkacaktır. Zaten, Kürtlerle ilgili kitaplarda, Ermenilerin neredeyse hiç zikredilmemeleri konuyu yeterince aydınlatmaktadır. Bu bağlamda Sevres'in 89'uncu maddesinin Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Muş, Erzincan, Ağrı, Bingöl ve Kars'ı Ermenistan'a, yalnızca Harput, Siirt, Hakkâri ve Diyarbakır'ı Kürdistan'a bıraktığını bir kez daha hatırlamakta yarar var. Biz, Ş. S. Aydemir'in makalesi çerçevesinde soruna yaklaşmak zorunda olduğumuz için bu konuda daha fazla ayrıntıya giremiyoruz. Ancak, Kürtlerin bölgeye yerleşmeleri meselesinin, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konu olduğunu belirtmek istiyoruz. (Cemşid Bender'in, Kürtleri Anadolu uygarlıklarından birisi sayan anlayışı (Bender'e göre Hititler ata) ile Selahaddin Mihotuli'nin, Kürtleri eski Aryalıların yegane mirasçısı sayan görüşleri (Mihotuli **Arya Uygarlıklarından Kürtlere** adlı eserinde Ari atlarının iz bıraktığı her yere "Kürdistan" diyor ve tartışmayı kendisine göre noktalamış oluyor.) Türkiye coğrafyasının her santimetrekaresine yayılmış Kürt unsurları buldukları yerin yegâne sahibi yapma gayretkeşliğinin bir uzantısı oluyor.

Ş. S. Aydemir, Güneydoğu'nun geri kalmışlığı meselesini ele aldığı son bölümde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin aydın insanlarına seslenerek onları göreve çağırıyor. Onları bu bölgenin gerikalmışlığına çözüm getirmeleri konusunda uyarıyor. Bunun bir vatan borcu olduğunu belirtiyor. Atatürk önderliğindeki Türkiye Cum-

huriyeti, başkenti İstanbul'dan Ankara'ya taşıyarak "vatan sathında eşit kalkınma" prensibine yeşil ışık yaktı; ancak 70 yıllık tarih içinde bunun pek gerçekleşemediğine tanık olduk. Aydemir'in 62 yıl önce bu meseleyi gündeme getirmesi takdire değer. Burada bir parantez daha açarak bölgenin geri kalmışlığıyla ilgili olarak ortaya atılan önyargılara değinelim: Üç imparatorluğa başkent olmuş İstanbul'un önlenemez yükselişi, onun iki kıta ve iki denize köprü olmasından kaynaklanıyordu. Daha sonra, İstanbul'a hammadde sağlayan sahil kentlerinin ekonomik açıdan geliştiğine tanık olduk. Kara ulaşımının daha yoğun biçimde devreye girmesiyle de İç Anadolu bölgesinin parlaması söz konusu oldu. Deniz bağlantısı olmayan, üretimin geliştiği bölgelere de kara ulaşımı çerçevesinde uzak kalan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, daha öncelerde, İpek Yolu'nun geçerliliğini yitirdiği dönemde makus talihiyle baş başa kalmıştı aslında. Bu ekonomik olguya yörenin sert iklimini, dağların geçitvermezliğini, Batı'ya akan göçü de eklediğimizde gerçek neden çok daha iyi anlaşılır. Zaten, feodal yapının Kürt unsurları değil de Türk unsurları asimilasyona zorladığını yazımızın başında Aydemir'den naklen belirtmiştik. Meraklılara Mustafa Sönmez'in **Doğu Anadolu'nun Tarihi** adlı eserini okumalarını tavsiye ederiz. (Arkadaş Yay. İst. 1990). Sönmez, bölgenin gerikalmışlığına diğer bir neden olarak da Kürt ayaklanmalarını göstermekte ve sürekli istikrarsızlık ve güvensizlik faktörlerinin önemine işaret etmektedir.

Toparlayacak olursak şöyle söyleyebiliriz: Şevket Süreyya Aydemir'in de belirttiği gibi, Güneydoğu Anadolu'daki Türk varlığı Selçuklular öncesinde bile söz konusudur. Selçukluların ve devamla Osmanlıların tarihi içerisinde, İran'la ittifak yapacakları düşünülen Türkmenler Güneydoğu'da yaşadıkları tampon bölgeden sürülmüşler, öldürülmüşler, (Bruinessen **Ağa Şeyh ve Devlet**'in 175-177'nci sayfalarında Kürtlerin yaptığı bu Türkmen-Kızılbaş katliamına değinir.) bunlar arasında canlarını kurtarabilenler dillerini, kültürlerini unutarak Kürtleşmişler; Kürtleri, özellikle ağaları, şeyhleri binbir yetkiyle donatan Osmanlı Devleti de Türk halkının bu feodal beyler tarafından azgınca sömürülmesine seyirci kalmıştır, görüşünü savunur Aydemir. Türk tarihini bir bütün olarak ele alan ve "kol kırılır, yen içinde kalır" anlayışını savunan biz, diğer halklara karşı son derece müsamahakar davranan (örneğin, 1492'de onbinlerce Yahudi'yi engizisyon mahkemelerinin, Katolik katliamlarının hismından kurtarıp ülkesine kabul eden) bir cihan imparatorluğunun kendi halkına reva gördüğü bu

katı tutumu bir türlü içine sindiremeyen Ş. Süreyya Aydemir'in serzenişlerini anlayışla karşılıyoruz.

Anadolu, özellikle Ş. S. Aydemir'in ele aldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri son 50 yıldır çok daha ilginç bir gelişmeye sahne olmaktadır. Geçmişte yukarıda anlatıldığı gibi şekillenen yapı, yani Türklerin bölge dışına atılmaları ve bölge içinde asimile edilmeleri gerçeği günümüzde daha farklı bir biçimde ve sessizlik içinde devam etmektedir. PKK ve Çekiç Güç bu konuda neredeyse işbirliği yapmaktadır. Bu bölgedeki Türkleri ve Süryani, Yezidi azınlıkları buldukları köyde rahatsız etmek ve onları köylerini terk etmeye zorlamak Kürt feodalitesinin en önemli işi hâline gelmiştir. Kürtlerin %51'i bulunduğu köylerin hemen hepsinde Türk, Süryani, Yezidi kesimler kurtuluşu kaçmakta bulmuşlardır. Bu sessiz ve çok etkili gelişmenin kimse farkında değildir. Batı Avrupa ülkelerine mülteci olarak giden Süryaniler ve Yezidiler kendilerine Türklerin baskı yaptığını anlatmakta, böylece bir taşla iki kuş vurulmaktadır.

Tarihte Kürtler ve Türkler kadar karışmış ve kaynaşmış başka uluslar göstermek mümkün değildir. Ne Türk Kürt'e, ne de Kürt Türk'e "ayrı ulustan" muamelesi yapmaz, yapamaz. Kürt ve Türk ayrı kollar olabilirler, ama en az bin yıldır bir ırmak olarak çağlamaktadırlar. Bu gün kendisini "Kürt" sayan bir insanın, Türkün bile anlamadığı Eski Türkçe kelimeler kullandığını görür donakalırsınız. Aslında öz be öz Türk olan bu kişinin karşısında kendisini "Türk" sayan, ama Kürt kökenli olan bir başka kişi görebilirsiniz. Türklerle Kürtler arasında üç milyondan fazla evliliğin olması bile, bu kardeşliği, kaynaşmışlığı ortaya koymaktadır. Kürtler ve Türkler arasında bir kardeş kavgası başlatmak isteyen güçlerin niyetleri malumunuzdur. Yukarıda sıralanan görüşler ve Aydemir'in konuya ilişkin düşünceleri halklar bağlamında bir rekabete işaret etmekten ziyade, politikalarını bilimsel gerçeklerin değil de önyargıların ve duygusallığın ekseninde üretmeye çalışan kesimlerin dikkatini çekmek amacıyla sıralanmıştır.²⁶

"Tarihî gerçekleri öğrenmek istiyorsanız tarih kitaplarından biraz uzak durun." diyor Adam Smith. Biz de "Halkların bir yazılan bir de yazılmayan tarihleri vardır." diyoruz. İdeolojik öfkelerden, Batılı devletlerin sistemli ve plânlı kışkırtmalarından muhakemesini kurtarabilenler-Ş. S. Aydemir gibi, sosyalist dahi olsalar- doğrunun inkârına imkân vermezler.

Şevket Süreyya Aydemir **Derebeyi ve Dersim** adlı makalesiyle Güneydoğu Türklerinin yazılmayan tarihlerine bir ışık tutuyor.

Notlar

- 1 Şevket Süreyya AYDEMİR, "Derebeyi ve Dersim" *Kadro Dergisi*, cilt 6, 1932, s. 41-45. Yay. Haz. Dr. Cem Alper
- 2 Zeki Velidi TOGAN: **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi İst. 1981, s.173.
- 3 Fahrettin KIRZIOĞLU: **Kürtler**, Çalışkan Basımevi Ank. 1964, s.5
- 4 a.g.e. s.61.
- 5 a.g.e. s.62.
- 6 a.g.e. s.45.
- 7 Mehmet Şerif FIRAT: **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, TKAY Ank. 1982, s. 164.
- 8 Muhammet Beşir AŞAN: **Elazığ, Tunceli ve Bingöl illerinde Türk İskan izleri**, TKAAY Ank., 1989, s. 24-33/Yusuf HALAÇOĞLU'nun kitap ve makedeleri.
- 9 Bazil NIKİTİN: **Kürtler**, Deng Yay., cilt 1-2,3. baskı, İst., 1991, s. 57
- 10 a.g.e. s. 58.
- 11 Doğan AVCIOĞLU: **Türklerin Tarihi**, Tekin Yay., cilt 5, İst., 1984, s.2037
- 12 Zeki V. TOGAN: a.g.e. s.170.
- 13 İbn'ül-EZRAK: **Mervani Kürtleri Tarihi**, (Çev. M. Emin Borarslan), Koral Yay., İst., 1990, s.57.
- 14 Nejat Birdoğan **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi**, Alev Yay. İst. 1992, s.104.
- 15 a.g.e. s.105.
- 16 Ş. Süreyya Aydemir: a.g.e. s.42.
- 17 a.g.e. s.43.
- 18 a.g.e. s.43.
- 19 a.g.e. s.43.
- 20 Şerefhan, **Şerefname**, (Çev. M. Emin Borarslan), Hasat Yay., İst., 1990 s.189.
- 21 Nejat BİRDOĞAN: a.g.e. s.104.
- 22 Bazil NIKİTİN: a.g.e. s.23.
- 23 Vladimir MİNORSKY, **Kürtler**, Yay. Weşanen Helepçe, 1988, s. 3.
- 24 Martin van BRUINESSEN: **Ağa Şeyh ve Devlet**, Özge Yay., Ank., s.31.
- 25 a.g.e. s.27.
- 26 Konuyla ilgili olarak değerli sosyologlar Mehmet Eröz ve Orhan Türkoğan'ın, İskân tarihçisi Yusuf Halacoğlu, İlhan Şahin ve Enver Konukçu ile Haluk Çay'ın eserlerine de bakmak gerekir.

"TÜRK ERGENEKON BAYRAMI NEVRUZ"

Prof. Dr. Abdulhalik ÇAY, "Türk Ergenekon Bayramı Nevruz" Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yayınları, İlavell 5. baskı, Ankara-1993.

Dr. Yusuf SARINAY
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri İnkılap
Tarihi Enstitüsü Öğr. Görevlisi

Milletleri meydana getiren temel unsurlardan birisi de kültür dediğimiz maddî ve manevî değerlerdir. Bu değerler toplumun sosyal dokusunu meydana getirirler. Kültür unsurları içinde bayramların da önemli bir yeri vardır. Bayramlar her millette görülen ve toplumun bütün fertleri tarafından benimsenen bütün halkın kattığı ortak değerlerdendir. Bütün bayramların dinî ve millî bir inanıştan, o toplumu ilgilendiren ortak bir hatıradan, geleneklerden, duygulardan ve tabiattan doğduğu bilinmektedir. İslâmiyeti kabul etmiş olan Türk toplulukları, İslâmiyetle çatışmayan bir takım âdetleri devam ettirmişlerdir. Bu ananeler günümüz Türk dünyasına bir kültür mirası olarak intikal etmiştir. Bunlar içinde Nevruz/Ergenekon bayramının özel bir önemi vardır. Nevruz millî bir bayram olarak Türklerde, gece ile gündüzün eşit olduğu ilkbaharın başlangıcı olan 21 mart günü kutlanmaktadır. Nevruz, Türklerin Ergenekon'dan çıkış gününü temsil etmekte ve yeniden doğuşu ifade etmektedir. Nevruz aynı zamanda kışın soğuşundan, karıdan kurtuluş, yeşeren, can bulan tabiata duyulan sevginin şekillendirdiği bahar bayramı olarak da kutlanmaktadır. Nevruz Bayramı bazı Türk topluluklarında zamanla millî özelliklerinin yanında dinî özellikler de kazanmıştır.

Nevruz Bayramı, Sultan-ı Nevruz, Nevruz Sultan, Noruz, Nevruz, Ergenekon, Bozkurt, Yeni-Gün, Ulusun Ulu Günü gibi adlar altında kutlanmaktadır. Nevruz, Türk topluluklarında değişik adlarla anılmakta ise de kutlama törenlerindeki ananeler, inanışlar, oyunlar, törenler bir bütünlük göstermektedir. Ayrıca Nevruz'la ilgili gelenekler dikkate alındığında bu günün Türklerdeki tabiat anlayışı ile de çok yakından ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde Türk dünyasının her köşesinde büyük törenlerle kutlanan 21 mart Nevruz Bayramı; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve

Azerbaycan Türk Cumhuriyetlerinde millî bir bayram olarak kabul edilmektedir. Başta, Türkiye olmak üzere Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Balkan Türkleri, İdil-Ural, Güney Sibiryâ, Doğu Türkistan gibi Türk bölgelerinde millî birliği güçlendiren, kardeşliği simgeleyen ve yeniden doğuşu ifade eden bir bayram olarak yaşamakta ve her geçen gün daha da şevkle kutlanmaktadır. Prof. Dr. Abdulhaluk Çay tarafından hazırlanan **Nevruz** adlı eser, Türk kültürünün böylesine önemli bir bayramını ele almaktadır. Eser sekiz bölüm ve bunu takip eden sonuç, bibliyografya, dizin ve konu ile ilgili resimlerden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Nevruz'un mahiyeti ile Nevruz'un İranlılar'a bir kültürel etkileşme sonucu geçtiği vurgulanmakta, Türkler'deki Nevruz/Ergenekon Bayramının destanlara dayanılarak tarihî kökleri ortaya konulmaktadır.

Türklerdeki zaman hesaplarının ele alındığı ikinci bölümden sonra, üçüncü bölümde tarih boyunca Türklerde kutlanan bayramlar özellikle de yeni-yıl, yıl-başı, yeni-gün gibi adlarla ifade olunan bahar bayramları ve adetlerinin Türkler arasında coşkunlukla kutlana geldiği tarihî kaynaklara dayanılarak anlatılmaktadır. Bu çerçevede; Türklerde bahar ve bahar bayramları, yılbaşı, büyük çile, küçük çile, Hızır Nebî, Sâya Bayramı, Çiğdem Eğlencesi, İlk Saban-İzi Bayramı, Çıkgör (Cigor) Eğlencesi, Cemreler, Yılbaşı, mart ayı ile ilgili Atasözleri ve Deyimler tek tek ele alınmaktadır.

Eserin en önemli bölümü, Türklerde Ergenekon/ Nevruz Bayramı'nın incelendiği dördüncü bölümdür. Bu bölümde bütün Türk topluluklarında Nevruz ile ilgili gelenekler ve törenler ortaya konulmaktadır. Orta-Asya Türk topluluklarında bu gelenek çok eski tarihlere kadar inmektedir. Bir çok bölgede Nevruz törenleri 21 martta

başlamakta ve bir hafta kadar sürmektedir. Uygur, Kazan, Ufa ve Mişer Türklerinde Nevruz günü yapılan toplantılarda "Ergenekon Destanı" da okunmaktadır. Geçmişte Sovyet yöneticileri Nevruz Bayramını engellemek ve unutturmaya çalışmak için büyük çaba göstermelerine rağmen bunda başarılı olamamışlardır. Sonuçta 1990 yılında bağımsızlığını ilân eden Türk Cumhuriyetleri 21 mart Ergenekon/Nevruz Bayramını millî bayram olarak ilân etmişlerdir. Bu durum Orta Asya Türklerinde Nevruz geleneğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, Doğu Türkistan Türkleri arasında da canlanma, yenilenme ve yeniden doğuşu ifade eden Nevruz geçmişten günümüze büyük törenlerle kutlanmaktadır. Nevruz Bayramı, Azerbaycan Türkleri arasında da üç gün sürmekte, mahallî şive ile **Noruz/Noyruz** denildiği gibi **Ergenekon Bayramı** ve **Bozkurt Bayramı** adı da verilmektedir. Bayram tam anlamıyla Kuzey ve Güney Azerbaycan Türk toplulukları ile Anadolu'daki Kafkasya göçmeni Türkler arasında canlı bir şekilde millî bir bayram olarak yaşamaktadır. Nevruz Bayramından önce, Kabir üstü, ahir çarşamba, kulak asma, Vaf-ı Hâl, Subaşı âdetleri, Şal atma, baca-baca, küflen âdetleri yerine getirilmekte ve 21-22-23 mart günleri de asıl Nevruz Bayramı kutlanmaktadır. Kırım Türkleri arasında da Nevruz geleneği bu gün dahi yaşamaktadır.

Balkan Türkleri arasında da geçmişten günümüze Nevruz geleneği canlılığını korumaktadır. Batı Trakya Türklerinde Nevruz geleneği **mevrıs** adıyla bilinmekte ve yaz başlarında yapılan eğlencelere genel ad olarak verilmektedir. Makedonya ve Kosova Türkleri arasında ise Nevruz geleneği oldukça yaygındır. **Sultan-ı Navrız** olarak bilinmektedir. Kıbrıs Türkleri arasında da Nevruz geleneği yaşamakta ve genel olarak **Mart Dokuzu** adıyla bilinmektedir. Anadolu'da ise Ergenekon/Nevruz Bayramı, **Sultan-ı Nevruz**, **Nevruz Sultan**, **Mart Dokuzu** gibi adlarla kutlanan bayramla ilgili gelenekler mezhep farkı gözetilmeksizin bütün Türk toplumu tarafından bilinmekte ve yer yer kutlanmaktadır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Nevruz Bayramı ile ilgili törenler halen Ertuğrul Gazi ve Manisa Mesir Macunu törenleri olarak da kutlanmakta ve Toros Türkmenleri, Tahtacı Türkmenler, Alevi-Bektaşî Türk Toplulukları arasında, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerimizde canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Nevruz geleneği özellikle Orta Anadolu'da **Mart Dokuzu** olarak bilinmektedir.

Eserin beşinci bölümünde Ergenekon/Nevruz törenleriyle ilgili oyun ve eğlenceler sıralanmaktadır. Bu oyunlar üç grupta ele alınmaktadır. Birinci grupta; at ya-

rışları, cirit, gökböri, güreş, atıcılık, kılıç kullanma gibi tarihî sportif oyunlar, ikinci grupta; Kos-Kosa, Deve oyunu, Kış sovary, yolbars, Argımak gibi hoşça vakit geçirmek için tamamen amatörce, halkın tamamın iştirak ettiği halk tiyatrosu ve orta oyunları, üçüncü grupta da şiir, mani ve türkü yarışmaları, gelecekle ilgili niyet âdetleri ile halay oyunları gibi çok sık tekrarlanan mahallî eğlenceler anlatılmaktadır.

Eserin altıncı bölümünde, Türkler arasında Nevruz'un bayram olarak kutlanmasına paralel olarak edebiyatımıza, musikimize, eczacılığımıza ve saray âdetlerine de damgasını vurması örneklerle ortaya konulmaktadır. Yedinci bölümde ise Ergenekon/Nevruz bayramı kutlama ve törenlerinin eski Türk inanç sisteminin atalar kültü, ateş kültü ve yer-su kültü ile ilgili âdetlere dayandığı ve Mançurya'dan Balkan Türklerine kadar bir Türk Kültür bütünlüğü ortaya koyduğu vurgulanmaktadır. Sekizinci bölümde de Türklerde Nevruz'un şahıs adları, kabile adları, yer adları ve bitki adları olarak da kullanıldığı açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde yapılan genel bir değerlendirme ile tamamlanan eserde, konu ile ilgili geniş bir bibliyografya, dizin ve Nevruz törenlerine ait 25 adet resim yer almaktadır.

Eserde son yıllarda üzerinde en çok konuşulan, üzerinde çeşitli spekülasyonlar yapılan ve bölücü unsurlar tarafından istismar edilmeye çalışılan Nevruz/Ergenekon Bayramı ilmi bir şekilde bütün yönleri ile incelenmektedir. Sonuçta Türk Kültüründen, tarihinden kaynaklanan Nevruz Bayramı'nın her yönüyle Türk geleneği ve görenekleriyle zenginleşmiş ananevî ve temeli beş bin yıllık Türk tarihine dayalı millî bir bayram olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.

Türk kültür tarihinin önemli bir boşluğunu doldurduğuna inandığımız bu kıymetli eseri bütün okuyucularımıza tavsiye eder, Hocamızı en içten dileklerimizle kutlarız.

BAŞVURU KİTABINIZ BAŞINIZA VURURSA...

Ahmet OKTAY, Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950, Kültür Bakanlığı Yay., 1994, Ankara, 1300 s.

Yrd. Doç. Dr. M. Kayahan ÖZGÜL

Gazi Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi

Önümde Ahmet Oktay'ın Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950 adlı kitabı duruyor. Tek elle taşınması güç, âdetâ "tuğla gibi" bir kitap; tam bin üçyüz sayfa. Lûgat, ansiklopedi, antoloji gibi böylesine hacimli eserlerin niçin halkın "İncil kâğıdı" diye bildiği ince kâğıtlara basılmadığını hiç anlayamamışım.

Kitabın kapağında Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı yazdığı için, bir kere de iç kapağa bakma lüzümünü hissediyorum; evet, orada da aynı başlık var. Oysa, gözlerim dış kapaktaki bir hatânın içeride düzeltilmiş hâlini arıyor. Kimin cumhuriyet dönemi, hangi cumhuriyet gibi soruların cevabını bu başlıkta bulamadığım gibi, bölüm başlıklarının hiçbirinde de "Türk" ve "Türkiye" kelimelerine rastlayamayışım yazarın bu kelimelere karşı hassas olup olmadığını düşündürüyor.

Bir yaprak daha çeviriyorum; "Sunuş" yazısı. Yazar burada, kitabının edebiyat tarihine benzese de bir edebiyat tarihi, edebiyatçılar sözlüğünü andırsa da bir edebiyatçılar sözlüğü olmadığını söylüyor. Peki, o hâlde bu çalışmanın türü ne? A. Oktay, tevâzuu elden bırakmadan, "olsa olsa 'kapsamlı' bir başvuru kitabı" denebileceği fikrinde. Oysa 'müracaat eseri' tâbiri bir türü değil, tür içinde kullanım sıklığı fazla olan daha küçük bir grubu işaretler. Her türün içinde, ihtisas eserlerinden başlayan ve kalitesi düştükçe okuyucusu artan değişik kademeden ürünler olabilir. Araştırma, inceleme, tenkit ve tahlil metotlarını kullanan türlerin temel ve yalın ürünlerine "müracaat kitabı" denir. Müracaat kitabı mütehasısına değil, meraklısına hitap eder. Bizde nedendir bilinmez- ilmi ve öğretici muhtevâlî çalışmalar genellikle "müracaat kitabı" seviyesinde kalır. Verilen eserler ekseri ya ders kitabı, ya yardımcı ders kitabı, ya da ders notlarıdır. Örnek beklenirse, iddiamın en sağlam misalleri edebiyat tarihi türünden çıkar.

Bizde "edebiyat tarihi" diye bir bilgi sahası varsa da bir bilim dalı yoktur. Şimdiye kadar yazılmış ve edebiyat tarihi olmak iddiası taşıyan eserlerimizin hepsi malûldür. Bunların büyük bir kısmı edebiyat tarihinin aynı zamanda bir form olduğunu farkedememenin zafalarını taşırlar. Meselâ, bir edebiyat tarihinin resimli (Banarlı, 1948), motifli (Karaalioğlu, 1973) olması mümkün

değildir. Aynı şekilde, hiç bir edebiyat tarihinde -metnin içinde kullanılanlar hariç- örnek metinler yer alamaz. Oysa, bizim edebiyat tarihlerimiz aynı zamanda antoloji özelliği taşırlar ki, bunun sebebi, daha iyi bir edebiyat tarihi değil, daha iyi bir müracaat kitabı olmayı gaye edinmelerindedir.

Bu çalışmaların oldukça büyük bir diğer grubu ise, edebiyat tarihini mekteplerdeki edebiyat derslerinin bir parçası -hatta bazen tamamen kendisi- sayarlar. 1910'da müfredata edebiyat tarihi dersinin dahil edilmesi bu tavrın en önemli sebebi olsa gerektir. Şehabeddin Süleyman'ın Tarih-i Edebiyyat-ı Osmanlıyye (1912)'si bu programa uygun olarak idâdilerin altıncı ve yedinci sınıfları için hazırlanmış ilk edebiyat tarihidir ve Abdülhalim Memduh'un tecrübesinden sonra ilk metodik çalışmadır. O tarihten bu güne kadar edebiyat tarihi olsun diye hazırlanan çalışmaların neredeyse tamamı aslında ders kitabıdır. Köprülüzade ile Ş. Süleyman'ın müştereken hazırladıkları Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyatı (1914) sultanilerin ikinci sınıfları, Ali Ekrem'in Türk Edebiyat Tarihi (1923) Darülfünun talebeleri içindir. Aynı şekilde, bir kısım edebiyat tarihleri de ders talebeleri içindir. Aynı şekilde, bir kısım edebiyat tarihleri de ders takrirleridir. Köprülüzade'nin Türk Tarih-i Edebiyyatı Derslerinden (1913-1914)'i Darülfünun'da ve İbrahim Necmi'nin Tarih-i Edebiyyat Dersleri (1922) Galatasaray Sultanisi'nde tutturulan ders notlarından hazırlanmıştır.

Cumhuriyetin ilânından sonra, 1924'te lise programları yeni baştan vücuda getirildiğinde edebiyat yardımcı ders kitabı olarak İsmail Habib'in Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi (1924) kullanılır. Köprülüzade'nin Türk Edebiyatı Tarihi (1926'da basılmışsa da piyasaya çıkışı 1928'dedir) takrirlerin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Harf İnkılabı'ndan hemen sonra edebiyat programlarında tatbikine başlanan yeni usûle göre, edebiyat tarihi lise ikinci ve üçüncü sınıflarına ders olarak konur. Mustafa Nihad'ın Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi (1934) sonraları Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi (1941) adını aldığı da, lise son sınıflar için ders kitabıdır. Ağâh Sırrı'nın Edebiyat Tarihi Ders-

lerî (1932) lise son sınıf takrirlerinden oluşur. Hatta, Tanpınar'ın **XIX'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**'nin dahi, önce ders olarak verildiğini Turan Alptekin yazıyor. Ancak daha sonra, gerçek bir edebiyat tarihi olacak şekilde tanzim ve tertip edilmiştir.

Tekmil bir edebiyat tarihinin ders kitabı olarak hazırlanması veya dikte ettirilen ders notlarından çıkarılması mümkün değildir. Ders kitabı ve notlarının seviyece, hedef ve malzemece müracaat eseri olmaya yaklaştıkları şübhesiz. Dolayısıyla, okul, müfredat ve talebe düşünülerek hazırlanan her edebiyat tarihi başvuru kitabı derekesine inmeye mahkûmdur.

Pek küçük bir grup ise, gerçek edebiyat tarihine daha yakındır. Bizde "edebiyat tarihi" namını almayı hak edecek belki de iki eser vardır, Köprülü ve Tanpınar'ın eserleri... Köprülü'nün **Türk Edebiyatı Tarihi** bilgi eksikleri, artık aşılacak tarafları, geniş bir sahayı sathı araştırışı, edebiyattan ziyade tarihe dayanışı ile modern edebiyat tarihi anlayışını aksettiremeyen bir prototiptir. Tanpınar'ın **XIX'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi** ise, Köprülü'nün eserindeki tarih problemini tam tersi yönde taşır. Tanpınar'ın kitabı ideal bir edebiyat tarihinin müessirden ziyade esere ağırlık verirken yazar ve devirle organik bağını da koparmayan özel diyalektiğinden yararlanır; ama, tarihle bağı zayıftır. Eserler ve şahıslar hakkındaki yorumların titizliğine rağmen, aynı dikkat tarihler ve tali isimler, eserler, yerler için gösterilmez; hatta bu sebeple yanlış yorumlar yapıldığı bile olur. Mesela, 1862'de kurulan Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniyye'nin 1863'te Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye adıyla kurulmuş gösterilmesi (4. bs., s. 180-181) yâhut Sami Paşazade Sezai'nin **Küçük Şeyler** (1891)'inin Beşir Fuad'ı (ö. 1887), Nâbizade Nazım'ın bir makelesini (1887) ve Halid Ziya'nın **Hikâye** (1887)'sini etkilediğinin söylenmesi (s. 300) gibi tarih bilgisinin zayıflığından doğan tarafları çoktur.

Rahmetli Prof. Dr. Kaya Bilgegil'in yarıda kalan çalışması, Prof. Dr. Ömer Faruk Akün'ün senelerdir devam eden gayretleri yakın bir gelecek içinde çokça ümitlenmemize imkân vermiyor. Beri yandan ise, ortalıkta elle tutulur ve tekmil bir edebiyat tarihi yokken, var olduğu iddiasındakiler de aslında müracaat kitabı seviyesini tutturabilirken hâlâ, ısrarla "başvuru kitabı" yazmanın faydası nedir, bilmiyorum. Ortalık müracaat kitabından ve edebiyatçılar sözlüğünden geçilmezken Ahmet Oktay bir başvuru kitabı daha neşreliyor. Üstelik, kitabının "belki" başvuru kitabı olma özelliği bile taşımadığını söyleyen yazar, "eser"ine daha aşağılarda ne gibi bir yer düşünüyor, bilmem ki... Müracaat kitabından daha aşağıda hangi mevki var acaba?

Hâlâ "Sunuş" yazısını okumaktayım. Vînci sa-

hifenin sonlarında yazar, çalışmasına kimleri, niçin aldığı söylerken kendince gayet makul kriterler de belirliyor :

"Ben her kesimde; özellikle profesyonellerin dünyasında; tutucu, liberal ve solcu söylemler bağlamında, yazınsal değerleri karşılıklı olarak kabul edilmiş, zamanlarında etkili olmuş, genç kuşaklarda iz bırakmış ve yazmayı, Enis Batur'un sözleriyle: "kendilerine yuva edinmiş" kişileri gözönünde bulundurdum. Bunun dışında hiçbir önyargım, önkabulüm ve önseçimim olmadı."

Ediblerin seçimindeki bu kriterleri bir daha sıralayalım :

1. Profesyonel olma
2. Dünya görüşleri farklı gruplar tarafından edebî değeri karşılıklı olarak kabul edilmiş olma
3. Devrini ve gençleri etkilemiş olma
4. Yazmayı iş edinmiş olma

İlk kriterde kastedilen "profesyonellerin dünyası", profesyonel ediblerin mi, yoksa profesyonel seçicilerin mi, yeteri kadar açık değil. Kastedilen profesyonel edibler ise, A. Oktay'ın kitabında -içlerinde Yahyâ Kemâl'in de bulunduğu- bazı isimlerin yer almaması gerekirdi. Yok, eğer kastedilen antoloji ve müracaat kitaplarına alınacak şahısları seçenin profesyonelliği ise, bunun pek bir manası olmasa gerek. Belki dördüncü kriterin de burada değerlendirilmesi mümkündür. Öyle ya, edebiyatı profesyonel olarak yaşamak ile edebiyatı iş edinmek nerede ise örtüşen manalar taşımaz mı?

İkinci kriteri defalarca okumama rağmen, hâlâ anlayabildiğimden emin değilim. Tutucu, liberal ve solcu yazarlar olabilir; hatta Ahmet Oktay'ın ediblere illâ da yapıştırmak istediği bu üç yaftanın dışında, başkaları da olabilir. Peki ama, bu yazarların bağlı oldukları dünya görüşleri ve sürdürdükleri edebî çizgi her zaman başka dünya görüşü ve edebî çizgideki yazarları anlayıp kabul etmelerine izin verecek mi? Hatta, Ahmet Oktay böyle bir seçme yaparken farklı siyasî anlayıştaki yazarlar karşısında ne kadar tarafsız kalabilecek?

"Tarihin sonunun ilân edilmiş olmasına ve bu savın çok kişi tarafından desteklenmesine rağmen, ben hâlâ sosyalizme/marksizme inanıyorum.

Belki arkaik bir tutum : Ama ben, elveda demeyenlerdenim."

diyene bir yazar (Sanat ve Siyaset, s. 7), bunu edib seçimine aksettirmemeyi başarabilecek mi? A. Oktay'ın kitabına aldığı elliüç edibi, seçicinin yolunda giderek yafalamak bence müşkil ve sağlıksız ise de belirlenen üç gruba göre tasnif etmeye çalıştığımda seçicinin hiç de

adil davranmadığı hükmüne varıyorum. "Tutucu" ne demek? Marx ve Engels'in dediği gibi "çelişkinin koryucusu"yla mı, geleneğe bağlılıkla mı, dine bağlılıkla mı, bağnazlıkla mı, irticayla mı, sağcılıkla mı, milliyetçilikle mi, milletçilikle mi karşılanmalı? "Tutuculuk" bunların hepsini birden karşılar, diyenlere "lâkaydi"nin de sorumsuzluktan, ciddiyetsizlikten cehalete kadar uzanan manalarının hepsi ile hücum etmek hakkı doğmaz mı? Ahmet Oktay'ın kitabına aldığı isimler arasında "tutucu" namını almayı hak eden kimseyi bulamadım. Hakikaten bu başlık altında hiçbir edip alınmamışsa A. Oktay'ın tarafsızlığı nerede kaldı? Alınmış da ben farkedemiyorsam, bu da yaftalayışların yanlışlığını göstermez mi? "Karşılıklı olarak kabul edilmiş" in -her ne demekse- aslında tek taraflı bir kabul ediş olduğunu da göstermez mi? "Liberal" kimdir? Üçüncü bir grup oluşturmaları için ne gibi ayırdedici özellikleri görülmüştür? "Solcu"lar ve "tutucu"lar da "liberal" değil midir?

Üçüncü kritere göre, devrinde iz bırakan ve yeni nesli etkileyenlerin kitaba alındıkları öğrenilir. Seçilenler arasında bu özelliği taşımayanların varlığı bir yana, edebiyat tarihimize sadece bu özellikleri ile geçmiş pek çok isim de kitaba alınmıştır. Üçüncü kriter estetikten ziyade, edebiyat sosyolojisinin sahasını ilgilendiriyor. İz bırakış sebebi edebî kıymetinden çok, popüler kültür ürünü verişinden kaynaklanan pek çok yazarımız var. Bunlar bilhassa Cumhuriyet sonrasındaki çeyrek asıra damgalarını vurmuşken, Ahmet Oktay popüler kültür hakkındaki kitabını yeni neşretmişken popülist yazarlara karşı olan bu ilgisizliğine bir mana vermek zor. Yok eğer, A. Oktay sadece rafine edibleri almak niyetinde idiyse, pek çok popüler yazardan daha kalitesiz bazı isimleri almaması gerekirdi.

Geçenlerde Peyami Safa'nın "Antolojiler ve Edebiyat Tarihleri" (Tan. Gaz., Nu. 297, 15 Şubat 1936) başlıklı bir yazısı gözüme ilişti. Yazarın dostu meşhur bir edip, yeni neşrolunan bir antolojide kendi adına tesadüf edemediğinden şikayetçidir. Peyami Safa bu hadise üzerine, dostunun niçin antolojiye alınmadığını düşünmeye başlar. Ona göre, bu cins eserler çok şahsî sebeplerle seçilmiş bir yığın ismin mekânıdır ve bazen sokakta yazara biraz geç selâm vermeniz onun kitabına alınmama sebebiniz olabilir.

"Kitabı gördüğünüz vakit, unutulmuş olmanızla iki sene evvel şapka çıkaran bir kolunuza ait ihmâl arasındaki esrarengiz münasebeti keşfederseniz, biraz evvel söylediğim gibi anlarsınız ki bizde bir edebiyat tarihine girmek için edebiyata mensup olmak yerine göre ne şarttır, ne de kâfidir; şart ve kâfi olan şey, işbu muharririn dostluk ve alâka muhiti içinde bulunmaktadır."

Ahmet Oktay'ın aldığı bazı isimlerin de böyle bir

"dostluk ve alâka muhiti"nin insanları olduğunu rahatça söyleyemez miyiz?

Bir iki varak daha çeviriyorum; "İçindekiler"... (IX'uncu sayfa kadar yazılanlar tabii ki İçindekiler'de yok. O halde ben mevhum bir dokuz sayfa mı okudum, İçindekiler'in yeri mi yanlış, işlevi mi anlaşılamamış?) 1'inci Bölüm'ü oluşturan "İmparatorluk'tan Cumhuriyet Ve Demokrasiye" ikiye ayrılmış: "A-Edebiyatın Arka Alanı", "B-Edebiyat Ortamı ve Arayışlar". Gayet tabii olarak, edebiyatın arka plânında tarih ve siyasetin anlatıldığı bölümün kısa kesilip sözün bir an evvel edebiyata gelmesi gerektiğini düşünüyorsunuz. Oysa, sayıyorum ve görüyorum ki, A şıkkı için 81 ve B şıkkı için 63 sahife ayrılmış. Bu durumda yazara edebiyat için mi, yoksa tarih ve siyaset için mi "başvuru kitabı" yazdığını sormak gerek.

1'inci Bölüm'ün C şıkkı ise alfabetik olarak sıralanmış yazarlardan ve onların eserlerinden ibaret. İyi ama, bu kitapta bir 2'nci Bölüm yoksa, 1'inci Bölüm'e ne hâcet? 2'nci Bölüm'ün ikinci ciltte olacağını söylemek de sağlam bir mazeret olamaz.

Yazarların alfabetik olarak sıralanması hayli yadırgatıcı; ama, daha garibi, bu neyin alfabetiğidir belli değil. A. Oktay'a sorarsanız, soyadlarına göre alfabetik yapmış; fakat, A. Kadir (Meriçboyu), Sabahattin Ali (Alı) gibi birkaç yazar soyadları kullanılmadan, isimlerine göre sıralanmış. Altafta iki isimden biri "Celâl, Peride" şeklinde, sanki Celâl, Peride Celâl Yönsel'in soyadı gibi yazılırken, diğeri "Cevdet Kudret" şeklinde, soyadının "Solok" olduğu düşünülmeden kaydedilmiş. Aynı hâl Oktay Rifat (Horozcu) için de söylenebilir. Daha da kötüsü, yazarların soyadlarına göre alındığı söylenen bir kitapta isim bile olmayan "Halikarnas Balıkcısı" müstearı alfabetiğe alınmış. Herhangi bir yoruma ihtiyaç var mı?

Garip olan ile yanlış olanın yanyana olduğu bir DEVLET yayını.. Evet! Bu bir DEVLET yayını.. İlk yüz sayfasını tenkit ve tahlil için Bilge'den yüz sayfa ayrılmalarını istemek hakkına sahip olmadığımı biliyorum.

Başvuru kitapları basittir, anlaşılırdır ve hepsinden önemlisi doğrudur, ilmî disiplinleri öğretir. Bu özellikleri başvuru kitaplarını minik birer ihtisas kitabı veya miniklerin ihtisas kitabı yapar. Her iki hâlde de gerçek bir başvuru kitabının kolay yazılmadığı gerçektir ve bunu -diğer başvuru kitap yazarları ile beraber- Ahmet Oktay'ın da farketmesi gerekir. Ortada bunca başvuru kitabı varken bir yenisini yazmak yerine, daha ciddi ve ilmî bir çalışma, meselâ bir edebiyat tarihi denemesi, yapmadığı için Ahmet Oktay'a söyleniyordum ya, bu noktadan sonra hepsini geri alıyor ve keşke yazdığı bir "başvuru kitabı" olabilseydi, diyorum.

"LA RELIGION DES TURCS ET DES MONGOLS"

Jean-Paul Roux, *La Religion des Turcs et des Mongols*, Paris 1984, 323 p.

Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

Erciyes Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Jean-Paul Roux'un *La Religion des Turcs et des Mongols*, Paris 1984, 323 p. adlı eseri, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil tarafından **Türklerin ve Moğolların Eski Dinî**, İstanbul 1994 adıyla Türk okuyucularına sunuldu. Eser, önsöz ve giriş (s. 1-7) dışında;

- 1 - Türklerin ve Moğolların Dinî Tarihi (s. 11-41),
- 2 - Şamanizm ve Görünmezin Yönlendirilmesi (s. 48-78),
- 3 - Evren ve Evren Biyolojisi (s. 88-124),
- 4 - Hayatın Kaynakları (s. 131-166),
- 5 - Evrende İnsan (s. 171-199),
- 6 - Son Günlerden Sonsuzluk Âlemine Doğru (s. 207-236), adlı bölümlerle kitaba çeviren tarafından Türk dini ile ne derece ilgisi olduğu tartışmaya çok açık bir kitap listesi eklenmiştir (s. 291-308). Örneğin, Türk şivelerinin tasnifi (s. 294), Türk lehçeleri örnekleri (s. 294), Çin kaynaklarına göre Orta Asya'da at cinsleri... vb. saymak mümkündür.

Türklerle ilgili, özellikle de Türk dini ile ilgili bir takım çalışmalarına şahit olduğumuz Roux, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de kesin bir tavır sergilemek yerine büyük bir kararsızlık göstermekte, bu kararsızlık ve çelişkilerini spekülâtif verilerle gizlemeye çalışmak da, bir yandan Şamanizmin tüm Türk-Moğol dinini ifade edemeyeceğini anlatırken (p. 285), diğer taraftan bu dini Lang'ın **çon tanrılı bir tek tanrıcılık** diye nitelediği bir biçimde mi yoksa P. Schmidt'in ileri sürdüğü **totemizm ve şamanizm** (p.58) ile mi? açıklamak gerektiği hususunda tereddüd etmektedir.

Türklerin erken devirde Budizmi kabul ettiklerini anlatan Roux, oldukça alaylı bir biçimde Bumin Kağan'ın

öldükten sonra din değiştirdiğini (p.27) ifade etmekte, kitabının birçok yerinde din söz konusu olduğunda Türkleri "Hypocrite=İkiyüzlü" (les masses turques furent plus hypocrites) (p.43...) olarak vasıflandırmakta, diğer yandan "agressif", "Sanguinaire" ve "barbare" (p. 249) gibi hepsi bir değer yargısı ifade eden ve bir tarihinin asla kullanmaması gereken kelimeleri kullanmaktan kendini alamamaktadır.

Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da, yazarın kelime seçimindeki tercihidir. Roux, eski Türk dinini Paganizm olarak nitelemekte, bir çok yerde "Paien" (p.30-35-43) kelimesini kullanmaktadır. Païen (paganus-paysan) kelimesi ecclésiastique bir kavramdır. Bu kelime eskiden beri ilk Hıristiyanlarca eski Yunan ve Roma dinlerini nitelemek için kullanılmıştır. O halde bu kelimeyi ancak eski Yunan ve Roma dinî karakterini taşıyan bir din için kullanmak daha doğru olabilir. Yazarın da çok iyi bildiği gibi eski Türk dini ne eski Yunan, ne de Roma dini karakterini taşır. Bu, tanrı anlayışında da kendini göstermektedir. Buna karşın Roux, sadece kitabının bir iki yerinde polythéisme (p. 113) kavramını kullanmaktadır. Yazarın iki anlama gelen "Païen" kelimesini kullanması okuyucuyu yönlendirme amacına yönelik, taraflı bir davranış içinde olduğu izlenimini vermektedir.

Yol tanrısı, zaman tanrısı, yıldırım tanrısı (s. 100), umay... vb. terim ve tabirlerle Türk dinine çok tanrılı bir görünüm vermeye çalışan Roux, bu düşüncesini "Il ya, on le voit, un polythéisme coexistent avec le monothéisme" (p. 123) cümlesi ile özetlemekte, bir bakıma Trinité esasına dayanan Hıristiyan monoteizmini eski Türk dinine uygulamaya çalışmakta, hatta eski Türk dinî sisteminde dağ, su, ağaç üçlüsünden ve kendi tabiri ile

bir "Triade divine" den söz etmektedir (p. 43).

Eski Türk dininin en önemli özelliklerinden birisi, Türk tanrı anlayışında "Hiërogamie=kutsal evlilik" ye rastlanmamış olmasıdır. Türk dilinin tabii yapısı da bunu gösterir. Durum böyle iken "Umay" diye bir tanrıçanın yaratılmış olmasını anlamak mümkün değildir. Ayrıca bu konuda Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgiye itibar edilmemesi ise düşündürücüdür.

Roux, Burkan'ın Borkan'dan, Borkan'ın da Bozkan'dan geldiğini ileri sürüyorsa da bu konuda değişik görüşler vardır.

Rubruck'tan esinlenerek "Le pontife chamanique" (p.72) tabirini kullanan yazarın bununla neyi anlatmaya çalıştığı belli olmadığı gibi, çevirenin de "Büyük şaman rahibi" diye tercüme ettiği bu kavramı anlamak mümkün değildir. Eğer burada bir din adamlığı müessesesinden bahsedilmek isteniyorsa, Roux'nun bu müesseseyi ve Beki adı verilen Başşaman'ın alt grubunda yer alan diğer şamanların hiyerarşik düzenini açıklaması gerekirdi. Yoksa yazar, Beki-Kam-Bakşı'yi bir şamanî hiyerarşi olarak mı düşünüyor? "Antropologlar tarafından ortaya çıkarılan veya düşlenen sistemlerin içinde sınıflandırmaya boş yere çalışmış olduğumuz bu din" (p.286) dediği Şamanizmin yukarıda da belirttiğimiz gibi tüm Türk-Moğol dinini ifade edemeyeceğini (p.285) anlatan yazar Louis Bazin'i haklı çıkarmak, ona olan vefa borcumu yerine getirmek amacıyla yönelik bir çalışma olduğu duygusunu uyandıran eserinde, olayları bir tarihçi gibi değil, daha çok bir müneccim edası ile yorumlamakta, kelime seçimi yanında zan ve tahminlerle, hatta bunu da aşarak biraz da kehânetle dinler tarihçiliği yapmaya gayret etmektedir. Türk tarihçilerine karşı taktığı tavır ise (p.51) onun bilim adamlığı ile bağdaşmaz.

Elinde **Moğolların Gizli Tarihi** = (L'Histoire secrète) (p.12)'n dan başka temel kaynak olmayan Roux'nun önce Moğolları Türklere yamama, sonra da Türk düşüncesini tamamen Moğollaştırmaya gayret sarfetmesi ise oldukça ilginçtir.

Büyük bir emek harcayarak kitabı çeviren Kazancıgil, kendi bilim alanı olmadığı için olacak ki, "Bu kâseyi eline al ve Gök'e, Tanrıya bu duayı ben yapıyorum (s. 66), Putlar kültürü (s. 38), Batı Türklerindeki kültürün (s. 41), Günün yaşamın (s. 99), Tengrinin devrim şeklinde olması (101), Aynilerini (s.27), Aramayıp bulması (s.57) B. Eliade (s.121)" gibi bir takım yanlışlıklar yapmış, hatta "Karaim, turcophones Juifs non

talmudiques de Pologne et de Crimée" (p.89) cümlesini "Zeburla ilgili olmayan, yani Talmud dışı kalmış (s. 73) gibi bir çok yerinde "pa"ien" kelimesini Çok tanrılı diye çevirirken, aynı kelimeyi başka bir yerde "dinsiz" (p. 35) diye çevirmiştir. Kazancıgil'in "Oxus" kelimesini çevirememiş olması (s. 77) okuyucu da çeviricinin Türk dünyasını pek iyi tanımadığı için Amu Derya'yı haritada bulamadığı düşüncesini uyandırmaktadır. Eğer Kazancıgil Türk kitabeleri ile ilgili metinleri çevirirken bu konudaki Türk yazarlarının eserlerine baksa idi daha iyi olurdu.

Ayrıca üzerinde durulması gereken bir nokta da, kitabın içine bakmadan, onu hiç okumadan kitapla ilgili tanıtma yazanlardır ki, bu okuyuculara saygısızlık olsa gerektir.

Sonuç olarak, gerek kitabın aslı, gerekse çevirisi dikkatle okunduğunda Roux'nun Türk okuyucusuna ne vermek istediğini anlamak ve tesbit etmek oldukça güçtür. Üstelik Roux, meselelere bir tarihçi gözü ile değil, bir demagog olarak bakmakta, Orta Asya haklarının üniversal dinlerle temasından sonra oluşmuş olan inançları, Türk-Moğol halkının bütün tarihî dönemlerine yaymakta, daha sonra da bunları orijinal inançlar gibi takdim etmektedir.

Kitabının birçok yerinde kültürel düzey düşüklüğü ve "O büyük saldırgan ve zalim barbarlar olan Altaylılar" (s.207) diye suçladığı insanlar için "en ufak dinsel bir saldırganlık göstermeden tarihte hiç bir örneği bulunmayan bir hoşgörü sergiliyorlar" (s.285) ifadesini kullanan Roux, daha önce belirttiğimiz gibi, kitabında kendi çelişkilerini sergilemektedir. Metodik olmaktan çok bir malumat yığını sayılabilecek bu kitabı okuyan bir Türk okuyucu, kendisinin Barbar, kandökücü, korkak, ikiyüzlü mü, yoksa örneği bulunmayan bir hoşgörü sahibi mi? olduğunu anlamaya çalışacaktır. □

Not : Yazara yapılan atıflarda sayfayı göstermek için "p", çevirene yapılan atıflarda "s" kullanılmıştır.

"EDEBİYAT BİLİMİNE KATKILAR"

Sadık TURAL, "Edebiyat Bilimine Katkılar"
Ecdad Yayınları, Ocak 1993, 248 s.

Doç. Dr. Ramazan KAPLAN

Ank. Üniversitesi DTCF
Öğr. üyesi

Çok yönlü sözlü ve yazılı geleneğe sahip Türk edebiyatının, kendisini teorik açıdan temellendirecek noktalarda, aynı gelişmişlik düzeyini yakalayan bir eleştiri geleneği oluşturamadığı bilinen bir gerçektir. Gerçi, edebiyatın hangi türünde eser vermiş olursa olsun, birçok Türk sanatkarı, bölük pörçük de olsa, gerek kendi gerekse başkalarının eserleri ve sanatı hakkında görüş belirtmemiş değildir. Ancak bunlar, uzun bir süre Tanpınar'ın ifadesiyle "bazı teknik dikkatler ve hükümler"den¹ ibaret kalmıştır. Sözünü ettiğimiz geleneğin kurulamamış olmasında; siyasî, sosyal, dinî, kültürel ve bütün bunların biçimlendirdiği bir düşünüş tarzının varlığı kabul edilebilir. Konuya bu açıdan bakılınca, kendisi de bu doğrudan doğruya "tenkid fikrinden doğmuş bir hareket"² olan Tanzimat'ın, kendi ruhuna uygun bir edebiyat anlayışı kurup yerleştirmede, yeni bir tür olarak "edebî tenkid"i seçmesi tesadüf olmasa gerektir.

Son yıllarda sevinçle görüyoruz ki, Türk edebiyatının gelişimine paralel bir çizgi izleyememiş de olsa, genel olarak edebiyatın, özel olarak ise, Türk edebiyatının teorik meseleleri, gittikçe artan bir ilginin odak noktası olmaya başlamıştır. **Edebiyat Bilimine Katkılar** da, bu bağlamda değerlendirilebilecek çalışmaların dikkate değer en yakın örneklerinden biridir.

Edebiyat Bilimine Katkılar'da, biri ilk defa bu kitapta karşılaştığımız, bir kısmı, çeşitli sempozyum ve kongrelerde sunulmuş tebliğler ve **Türk Edebiyatı, Töre, Türk Yurdu, Türk Dili, Türk Kültürü, Doğu** gibi değişik yayın organlarında yayımlanmış yazılardan olu-

şan, onsekiz makale yer alıyor. Künyelerinde verilen bilgilere göre, kitaptaki yazılar, 1970 ile 1991 yılları arasındaki yirmibir yıllık bir dönemin ürünüdürler.

Edebiyat Bilimine Katkılar, teorik çerçevede ele alınabilecek konuları, çeviri havası ve ruhundan kurtarmanın bir çabası olarak ortaya çıkıyor. Nitekim sayın Tural da, kitabının "Sözbaşı"nda; "kimlik arayışı içindeki Türklük dünyası, karşılaştığı sorulara yerli ve ilmî düşüncenin hâkim olduğu cevaplar bulmaya çalışıyor" (s. 7) demekle, bir yandan eserine temel oluşturan bakış açısını ortaya koyarken, bir yandan da bunun "mu-

Son yıllarda sevinçle görüyoruz ki, Türk edebiyatının gelişimine paralel bir çizgi izleyememiş de olsa, genel olarak edebiyatın, özel olarak ise, Türk edebiyatının teorik meseleleri, gittikçe artan bir ilginin odak noktası olmaya başlamıştır.

hakemece kozmopolitliğe" (s. 7) hiç tahammülü olmayan sosyal bilimler için taşıdığı öneme işaret ediyor. Bu yaklaşımın sonucu olarak da, edebiyat araştırmalarına özgü bir "düşünce alt yapısı ve araştırma dili" oluşturma çabası, **Edebiyat Bilimine Katkılar**'ın en belirgin bir niteliği olarak dikkati çekiyor. Peyami Safa'nın ifadesiyle, "kelimelerle düşündüğümüze göre", her araştırma disiplini gibi, edebiyat araştırmaları için de, kendisini en iyi ifade edecek kavram ve terimlerin ortaya ko-

nulmasına büyük ihtiyaç vardır. Aksini düşünmek, adeta, her araştırmacının farklı bir dilden konuşması demek olur ki, bilginin sistemleştirilmesi açısından bilimin böyle bir başıbozukluğa hiç tahammülü yoktur.

Hemen belirtelim ki, bir "bilgi alanının bilime dönüşürülmesinde" şüphesiz büyük güçlükler söz konusudur. Bunların başında da, o bilimi karakterize eden kavramların, terimlerin ifadesinde karşımıza çıkan problemler gelir. Sayın Tural'ın çabası, elbette karşı çı-

kabilecek, en asgari ölçülerde farklı düşünen edebiyat bilimcilerince değişik boyutlarda algılanabilecek tekliflerine rağmen, konuya ciddiyetle eğilmeyi amaçlamış iyi niyetli bir girişimdir. Sayın Tural'ın yazılarında metot ve terimlere ilişkin hususlar üzerinde durulurken, bunların ifadelendirilmesinde kaynaklık görevi gören düşünce boyutu da ihmal edilmiyor. Tarihin bile, hangi anlamında kullanırsak kullanalım, düşünçenin eyleme dönüştürülmüş biçimi olduğunu kabul edersek, her araştırma alanının adeta ruhu demek olan düşünce zemininin önemi anlaşılmış olur. Öyle sanıyorum ki, her alanda "şahsiyet" olabilmiş araştırmacıları, ayrıcalıklı yapan, araştırmalarına yön veren, felsefî bir alt yapı oluşturmuş olmalarıdır. Ancak, buradaki "felsefî alt yapı"yı, kelimenin yaygın anlamının sınırlarını aşan bir düşünce atmosferi olarak anlamak lâzımdır. İşte bu noktada, sayın Tural'ın, konusu insan olan psikoloji, sosyoloji, tarih, kültür tarihi vb. gibi öteki disiplinlerden soyutlanmadan, edebiyat araştırmalarını onların verileriyle de zenginleştirmeye özel bir önem verdiği ve bu çabanın giderek sosyo-kültürel yaklaşımı gerekli kılan bir bakış açısında yoğunlaştığı görülür. Ayrıca belirtmeye gerek yoktur ki, bu edebiyat araştırmalarını, edebiyat dışı verilerle ele almak değil; edebiyat araştırmalarının kendine özgü niteliklerini göz ardı etmeden, her türlü bilgi kaynağından yararlanma yoluna gitmektedir.

Edebiyat Billimine Katkılar'daki yazıları okunduğu zaman ayrıntıları daha iyi kavranabileceğinden, ayrı ayrı ele alarak tanıtmayı gerekli bulmuyorum. Bunun yerine, üzerinde durulan başlıca konuları belirlemenin, eser hakkında fikir vermek bakımından daha uygun bir tutum olacağını düşünüyorum.

Edebiyat Billimine Katkılar'ın problem olarak seçtiği konular, şu noktalarda toplanabilir :

1 - Genel olarak sanat ve edebiyat, bunların kavram boyutları, sanatta taklit ve sanat eserine konu olan "obje" karşısındaki farklı yaklaşımlar.

2 - Edebiyat eseri ve nitelikleri, edebiyat eserlerinde gerçek/gerçeklik problemi ve başka disiplinlerin edebiyat eserlerinden nasıl ve hangi ölçülerde yararlanacağı,

3 - Edebî şahsiyet,

4 - Edebiyat bilimi ve böyle bir terimin kullanılmasının gerekliliği, edebiyat biliminin alanları.

5 - Edebiyat bilimcisi, edebiyat bilimcisinin filologdan farkı, amaçları ve çalışma konuları, edebiyat

bilimcilerinin alanlarıyla ilgili konularda uzlaşmamış olmalarının sebepleri,

6 - Edebiyat biliminin bir dalı olarak edebiyat tarihi, bir milletin edebiyat tarihinin yazılabilmesi için gerekli şartlar, edebiyatın devirlere ayrılması, bununla ilgili problemler ve yeni teklifler.

7 - Edebiyat - sosyoloji ilişkisi ve edebiyat sosyolojisiyle ilgili meseleler.

Görüleceği gibi, burada en genel çerçevesini vermeye çalıştığımız konuların her biri, işini ciddiye alan, hele felsefî düşünmekten hoşlanan her edebiyat araştırmacısı için, başlı başına bir çalışma alanıdır. Sayın Tural'ın kitabı, kendine özgü bakış açısı, ele aldığı konuların tabiatı gereği yer yer tartışmaya açık teklifleriyle, konuya ilgi duyanları tekrar bu konular üzerinde düşünmeye, bazılarımızda neredeyse alışkanlığa dönüşmüş bilgilerimizi yeniden gözden geçirmeye çağırıyor. Herhalde, bu kadarı bile, **Edebiyat Billimine Katkılar** için "başarılı" demek yeterli olsa gerek.

Notlar

¹ Ahmet Hamdi TANPINAR, XIX'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 2. Bsk., İstanbul 1956, 275 s.

² TANPINAR, A.g.e. 276 s.

"CEMETERIES OF THE AVAR PERIOD/567-829" SERİSİNİN İLK İKİ KİTABI

E. GARAM, I. KOVRIG, J. Gy. SZABO, G.Y. TÖRÖK,
Cemeteries of the Avar Period (567-829) C. I, Bu-
dapest 1975, 368 s., 152 ill. ve 37 levha c. II, Bu-
dapest 1977, 174 s., 42 levha

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ÇORUHLU

M.S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü
Türk ve İslâm Sanatları Anabilim
Dalı Öğretim Görevlisi

Macar bilim adamları tarafından, monografik bir eser olarak hazırlanan ve 5 büyük cilt olacağı bildirilen **Avar Devri Mezarlıkları** kitabının ilk 2 cildi yayımlanmıştır.

Baskı ameliyesini **Macar Bilimler Akademisi** (Akademiiai Kiado)'nin üstlendiği eserin, Macarca hazırlanan orijinal metinlerini **Oxford Arkeoloji Enstitüsü**'nden Sonia Chadwick-Hawkes İngilizceye çevirmiş, I. Kovrig ise editörlüğü üzerine almıştır.

Bilindiği gibi Macaristan toprakları ve çevresindeki bölgeler, Karadeniz'in kuzeyinden Doğu Avrupa'ya inen Türk boylarının toplandığı önemli bir merkez konumundadır.

Maalesef Türk sanat tarihçileri ve arkeologlarının hemen hemen hiç ilgilenmediği bu çok önemli mıntıklalarda daha ziyade Macar arkeolog ve sanat tarihçileri çalışmışlardır.

Oysa Türk sanat tarihi içerisinde çok önemli bir yer tutan bu bölge, Orta ve İç Asya'ya bağlanmakta, arada kalan Anadolu Türk sanatı ise çemberi tamamlamaktadır.

Nitekim, Avar sanatı'nda Orta Asya Türk hayvan

üslûbu ile geometrik ve bitkisel motiflerin benzeri tarzda kullanımının söz konusu olduğunu değişik tarihlerde buralarda yaşayan Türk toplulukları ile birlikte, Türk sanatının Karadenizin kuzeyini izleyerek, Doğu Avrupa'da yeni bir sentez daha meydana getirdiğini görüyoruz.

Sözünü edeceğimiz kitaplarda, ilmi bir şekilde tanımlanan Avar eserlerini, demir üzengiler, mızrak uçları, madeni koşum plâkaları, kemer plâka ve tokaları, metal elbise süsleri, gerdanlıklar, altın veya gümüş mücevherler, küpeler, bilezikler, gümüş kaplar, çeşitli türden keramikler, kemikten yapılmış eşyalar vs. oluşturmaktadır.³

Konumuzu teşkil eden iki kitap, sözü edilen arkeoloji-sanat malzemesini yoğun bir şekilde ihtiva ettiği gibi, Avarlardaki mezar yapısı ve defin gelenekleri hakkında da geniş bilgiler sunmaktadır.

Öncelikle bahsedeceğimiz, ilk cild Macar Millî Müzesi'nde⁴ muhafaza edilen, çok sayıda Avar mezarının (Binden fazla sitede yer alan 15000 civarında mezar) bir bölümünden elde edilen arkeoloji-sanat malzemesini ve mezarlıkların tanıtımını ihtiva etmektedir. İlk kitapta 12 adet büyük mezarlık söz konusu edilmiştir.

Maalesef Türk Sanat Tarihçileri ve Arkeologlarının hemen hemen hiç ilgilenmedikleri bu çok önemli mıntıklalarda daha ziyade Macar Arkeologları ve Sanat tarihçileri Çalışmışlardır.

Oysa Türk Sanat Tarihi içerisinde çok önemli bir yer tutan bu bölge, Orta ve İç Asya'ya bağlanmakta, arada kalan Anadolu Türk Sanatı ise çemberi tamamlamaktadır.

Serinin ilk iki kitabında daha sonraki ciltlerde de kullanılması düşünülen yöntem büyük oranda standart hale getirilmiştir. Ancak bölümleri yazan bilim adamlarının birden fazla sayıda olması, bilginin aktarımında bazı küçük farkları da beraberinde getirmiştir.

Ciltlerde her bir mezarlık ayrı ayrı bölümler halinde ele alınmış ve benzeri başlıklarla alt bölümlere ayrılarak incelenmiştir. Örneğin her mezarlık; **I. Kazı ve Site/1.** Mezarlığın kazılışı/2. Site ve bölge tarihi ve rilerine göre mezarlığın çevresi, **II. Mezarların kataloğu, III. Defin gelenekleri/1.** Mezar çukuru/2. Ölünün çıkarılışı/3. Cenaze törenine ait izler ve sunulan yiyecekler/4. Kayıp veya yerinden çıkarılmış kafatasları/5. Yön tayini/6. Bozulmuş mezarlar/7. Defin geleneklerinin dini karakterine yönelik diğer hususlar, **IV. Mezar materyalleri/1.** Elbise ve kişisel süs eşyaları/2. Aletler, araçlar/3. Silâhlar/4. Keramik, gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Bazı mezarlıklarda ortaya çıkan farklı hususlar (at mezarları veya insan ve atın birlikte gömüldüğü mezarlar, tekstil ve bitki kalıntıları, hayvan iskeleti, ölünün organları, koşum takımları, at dışında mezarlardan çıkarılan evcil hayvan kalıntıları, kafatası hırsızlığı, kovalar (kazanlar), deri matara, sikkeler vb.) ilgili kısma açılan yeni alt başlıklar aşağısında incelenmiştir. İkinci ciltte ilk ciltten farklı olarak, Count Baranya'daki mezarlıkların etnik ilişkiler ve yerleşme tarihi ayrı bir bölüm halinde işlenmiştir.

İlk ciltte incelenen mezarlıklar şunlardır : Homokmegy-Halom M/Szebeny I-III M. / Devavanya M. / Szob M. / Tiszaderzs M. /Pilismarot M. / Kiskorös Pohibuj-Macko-dulo M/Kiskorös Cebe-pusztá M. / Kiskorös Szucsidulo M. / Viznek M.

Her bir mezarlığın incelendiği bölümü destekleyen materyal de bazı farklarla birlikte iki ciltte de benzer niteliklere sahiptir.

Nitekim her bir bölümde (özellikle büyük bölümlerde) şu tip materyaller söz konusudur :

* Site ve çevresinin plânı.

* Mezarlığın kadastro plânı (boyut olarak küçük olan m.da).

* Kazılan alanın plânı.

* Mezarlıkla ilgili olarak yapılan kataloğun ihtiva ettiği eserlerin herbirinin çizimleri (ikinci ciltte bu çizimler

levhalar kısmına konulmuştur).

* Mezar çukurlarının derinliğine göre kadın/erkek/çocuk/cinsiyeti anlaşılamayan grupları inceleyen, bazen insanların buldukları hayat devrelerini göz önüne alan, mezarlarda cesetlerin pozisyonunu ihtiva eden ya da hangi iskelet parçalarının bulunduğu işaret eden tablolar.

* İskelet ve eşyaların mezarda **in situ** olarak bulunuşunu gösteren çizimler (bazı mezarlıklarda).

* Küpe ve takı tanesi (boncuğu) tiplerini gösteren çizimler (bazı yerlerde).

* At ile beraber gömü yapılan mezarlarda insan ve at iskeletinin durumunu gösteren çizimler (bazı bölümlerde).

* Kronoloji cetvelleri (2. ciltte)

* Çeşitli ilişkileri gösteren cetveller (Yetişkin ve çocuklara ait mezarları, değişik cins buluntularla bir arada gösteren tablolar. Örnek olarak bu tip bir ilişki tablosuna bakıldığında hangi cesede, hangi buluntuların ait olduğunu ve bunların erkek/kadın/çocuklarda ne oranda yer aldığını öğrenebiliyoruz).

* Bütün bunların dışında destekleyici unsur olarak, ciltlerin arkasına iyi bibliyografya ve fotoğraf levhaları eklenmiştir.

Serinin ikinci cildinde yer alan çok sayıdaki mezarlıktan az bir bölümü büyükçe veya büyüktür : Babarc-Halasto M. / Cserkut M. / Erzsebet - Belterület M. / Erzsebet-Kalocsa-Dulo M. / Fazekasboda-Petőfi Sandor Utça 5 M. / Göröcsönydoboka M. / Gyod-mariahegy M. / Kekesd M. /Nagypalı I - Hatari-Dulo M. / Pecs-Köztemető M. /Pecsvarad - Gösteglagyar M. / Romonya I M. / Romonya II M. / Szello-voo-malom M./Terehegy-marfa Dökgut M.

İkinci ciltte yer alan Sanat tarihi ve arkeoloji malzemesi **Pecs** şehrindeki **Janus Pannonius Müzesi** (Eski Pecs Şehir Müzesi ve Baranya County Müzesi) ve Zigetvar'daki Zrinyi Miklos Müzesi'nde yer almaktadır.

Notlar

¹ A. Nîmet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1972; İstvan

Fodor, *In Search of A New Homeland-The Prehistory of the Hungarian People and the Conquest*, Budapest 1975; Gyula Nemeth vd., *Attila ve Hunları* (Çev. Ş. Baştav), Ankara 1982; Pal Liptak, *Avars and Ancient Hungarians*, Budapest 1983; Andras Paloczi Hovarth, *Pechenegs, Cumans, Iasians-Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Budapest 1989; Kurti Bele-Lorinczy Gabor, "... Avarnak Mondtak Magukat..."/"... They Called Themselves Avars...", Szeged 1991; vs.

² Avar sanatı konusunda genel olarak not 2'deki eserlere bkz. Bu konuda ayrıca bkz. Istvan Erdelyi, "Avar Sanatı", *Türk Kültürü El Kitabı, İslâmiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmaları*, C. II, Kıs. I a, İstanbul 1972, s. 110-117; Bahaeddin Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi-Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, 2. baskı. Ankara 1984

³ Macar Millî Müzesi ve eserleri hakkında genel olarak bkz. Anon., *The History of the Peoples of Hungary from the Palaeolithic to the Hungarian Conquest*; Hungarian National Museum, Budapest (?). (Baskı tarihi belirtilmemiş); Ferenc Fülep vd., *Museums in Budapest*, Budapest, 1989.

⁴ K. Janos. *Pecs-Kepzömüveszeti Alap Kiadovallalata*, Budapest 1964; K. Valeria, *A Szigetvari Zrnyi, Miklos Muscum, Pecs 1966*; M. Önder, *Yurt Dışı Müzelerinde Türk Eserleri*. Ankara 1983.

TEŞEKKÜR

BİLGE'ye gerek mektup ve telefonla arayarak ve gerekse bizzat gelerek bizleri tebrik eden, yol gösterici önerilerde bulunan, yazılarıyla destekleyen ve başarılar dileyen;

Millî Eğitim Bakanı Sayın Nevzat Ayaz, Japonya Orta Doğu Kültür Merkezi Başkanı Masako Yamanako, Tokyo Üniversitesi'nden R. Rashed, Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yunus Kishalı, Doç. Dr. Süleyman Türücü, Manisa Emniyet Müdürü M. Yavuz Elbirler, Kırıkkale Emniyet Müdürü Cemil Demir ve IRCICA Kütüphane Müdürü Halit Eren ile bütün okuyucularımıza teşekkür ederiz.

BİLGE, yayın dünyasında hakkettiği yere sizlerin yoğun ilgi ve desteğiyle gelecektir. Buna inanıyor yol gösterici öneri ve desteklerinizin devamını bekliyoruz.

İmran BABA
BİLGE Yazı İşleri Müdürü

DOĞU-BATI TOPLUMLARININ SOSYOLOJİK KURAMI

Doğan ERGUN, Türk Bireyi Kuramına Giriş,
Gerçek Yayınları, İstanbul, 1991

Doç. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU

Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Sosyoloji Bölümü
Öğretim Üyesi

Batı kaynaklı liberalizm ve bireyciliğin günümüz az gelişmiş toplumlarında övüldüğü, bu toplumların tüm kesimlerine benimsetilmek istendiği, yararının sayılmakla bitirilemediği; buna karşın bütüncül denilen toplumsal yapıların, daha geri ve alışılması gereken bir nitelik olarak algılandığı; toplumsal-kültürel yapı ile üretim ilişkileri arasındaki bağların atlanıldığı görülmektedir.

Liberalizm ve bireyciliğin benimsenmesiyle toplumsal sorunların sihirli bir şekilde çözüleceği sanısı ülkemizdeki aydınların çoğunluğu tarafından kesin olarak benimsenmiştir. Bu aydın grubuna göre, Batı toplumlarının sorunları için savunulan görüşlerin, uygulanan çözümlerin bizim toplumumuza da aynen aktarılmasıyla çözüme ulaşılabileceği iddia edilmektedir.

Toplumsal sorunların üretim ilişkileri, dünya konjonktürü, çeşitli iç ve dış etmenler bazında incelemeyen ve sosyolojik verilerden tamamen yoksun olan bu anlayışın temeli bilimsellik yerine, ancak belli bir ideolojinin gözü kapalı taraftarlığına dayanmaktadır. Oysa günümüzde, tek nedenli açıklamalar ortak geçerliliğini yitirmiştir. Toplumsal yapılar, üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin şekillendirdiği kültürel yapılardan soyutlanamaz. Bu anlamı ile, Batı'nın sadece tekniğini alıp "millî-manevi" değerlerimize dönmekle de sorunlar çözülemez. Ve bilinmelidir ki, ismarlama reçetelerle hiç bir hastalık iyileştirilemez. Eğer toplumsal sorun ya da sorunlardan söz ediliyorsa, hem günün toplumsal koşulları ve hem de toplum tarihinin verileri sosyolojik bazda ayrıntılı olarak incelenmeli ve çözüm önerileri bundan sonra ortaya konulmalıdır.

İşte bu tür anlayışların egemen olduğu ve kamucu yapımızın şiddetle eleştirildiği bir ortamda, kamucu yapımızın tarihsel-sosyolojik temelleri üzerine, sosyolog Doğan Ergun'un **Türk Bireyi Kuramına Giriş** adlı yapıtı, Türk toplumu ile ilgili olarak bazı önyargılı savlar öne süren anlayışlara set çeken örnek bir ça-

lışma, bilimsel varsayımlara dayalı bir sosyoloji eseri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazar, eserindeki varsayımları şu şekilde sıralamakta ve daha sonra da bunları kanıtlama yoluna gitmektedir :

1 - Türk kültürü kamu iktisadî ağırlıklı bir toplum düzeni için elverişlidir ve devletçilik ağırlıklı bir iktisadî gelişmeyi olanaklı kılar.

2 - Kültürel veriler sosyo-ekonomik koşulların sonucu oluşur. Aynı şekilde sosyo-ekonomik koşullar da kültürden etkilenir.

İki temel varsayımdan hareket eden yazar, bu varsayımlarını destekleyecek bilgiler sunmakta ve ekonomik üretim ilişkilerine birinci derecede yer vermektedir. Fakat klâsik Marksist kuramdaki gibi alt-yapı ilişkilerinin üst-yapı kurumlarını belirlediği görüşünden ayrı olarak, kültürel öğeleri de toplumsal yapıların oluşumunda ekonomik ilişkilere yakın bir etkiye sahip olduğunu vurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle, sınıf gerçeğini belirleyen üretim ilişkileri ile ulusal kültür öğeleridir.

Doğan Ergun'a göre, toplumlar ekonomik ve kültürel gerçeğe dayanır. Ekonomik gerçek altyapıyı, kültürel gerçek de buna bağlı olarak üstyapıyı oluşturur. Yazarın deyimi ile; "ekonomik gerçeğin ruhsal gerçeği belirlediğini ama ruhsal gerçeğin de ekonomik gerçeğe yakın önem" taşıdığını bilmemiz gerekir. Yani kültürel veriler sosyo-ekonomik koşullar üzerinde önemli oranda etkide bulunmaktadır.

Yazara göre, medeniyet maddî gelişme bilincidir. Şehirleşerek-sanayileşerek dünyayı değiştirmek de aynı anlamda gelmektedir.

Doğan Ergun'a göre, kültür, sınıfsal bir olgudur. Ekonomik ve toplumsal gerçek kültürü belirler. Yani, üretim ilişkileri kültürü belirlerken kültürel gerçek de ekonomik gerçeğe yakın önem taşır.

Toplumsal bütünü maddî kısmı medeniyet, manevî kısmı ise kültürdür. Fakat tüm manevî gelişmelerle içiçedir. Onları, maddî ve manevî kültür diye ikiye ayırmak hem düşünsel ve hem de yöntem bilimsel açıdan hatalıdır, yanlıştır.

Yazarın teorik olarak, üretim ilişkilerini elinde tutan ve denetleyen egemen sınıfların kendi düşüncelerini meşrulaştırmayı ve toplumun tümüne yaymayı amaçladıklarını belirten görüşü, bu gün ülkemizde serbest piyasa ekonomisini göklere çıkaran görüşün ideolojik yanına mantıksal bir anlam kazandırmaktadır. Demek ki, üretim ilişkilerini elinde bulunduran sınıflar kendi ideolojilerini sömürdükleri sınıflara da benimseterek düzenlerini daha da yaygınlaştırmak ve dolayısıyla ekonomik olanaklardan daha fazla pay almayı amaçlamaktadırlar. Bu noktada Doğan Ergun, devlet yönetimini elinde bulunduran siyasal güçlerin ideolojik düşüncelerine Türk toplum tarihinin tarihsel verileriyle karşı çıkmakta ve kişisel girişimcilik yerine kamu girişimciliğine, birey yerine topluma öncelik veren ve kültürel öğelerden yararlanan bir teori geliştirmektedir.

Doğan Ergun, Türk kültürünün kamu iktisadî ağırlıklı bir toplum düzeni için elverişli olduğu tezini sadece tarihsel verilerle desteklemekle kalmıyor. Günümüzde yapılan çeşitli kamuoyu yoklamalarıyla da görüşlerini destekliyor. Bu araştırma verilerine göre, günümüz Türk insanı da %70'lik bir oranda kamucu görüşleri benimsemektedir.

Doğan Ergun, görüşlerini toplumsal bir temele dayandırarak, öne sürdüğü fikirlerin kişisel bir yargı değil, bilimsel verilere dayandığını vurgulayarak şöyle demektedir : "Biz, toplumsal koşullar, kültürel olanaklar, kişisel dediğimiz özel bireyler yetiştiren bir ortam hazırlamıyordu demek istemiyoruz; özel girişimciliği besleyecek ekonomik, sosyolojik ve psikolojik ortam yokluğunu vurgulamak istiyoruz (.....). Bizim kültürümüzde toplum ya da devlet önce gelir; kişiyi korumak ve kollamak duygu ve görevi sonralık taşır, sonra gelir."

Yazara göre, Batı kültürü ile evrensel kültürün özdeşleştirilmesi büyük bir hatadır. Zira, Batı kültürü, Batı toplumsal koşullarının bir ürünü; sınıf ilişkilerinin şekillendirdiği bir kültürdür. Oysa kültür özgürlükçü oldukça evrenselleşir.

Yazarın sorunu, Türkiye'nin kalkınmasıdır ve bu kalkınma da Batı toplum tarihinin ortaya çıkardığı özelliklerin bir ürünü olan bireycilikle değil, Türk bireyinin özerkliği yönünde geliştirilecek bir bireysellikle mümkündür. "Türk bireyinin girişimi, bireyci öznel girişim değil, kamucu özerk girişim olacaktır." Türk bireyi bu duruma "çok yönlü" bir eğitimle getirilecek ve şu özelliklere

sahip olacaktır : (a) Yeterli sorumluluk duygusuna sahip olmak; (b) Türk kültüründeki kamu bilincinin üstün yerinden dolayı, kamuya bağlılık, topluma bağlılık isteyen bir sorumluluk duygusu taşıma bilincine sahip olmak; (c) Özerklik bilinci ile donatılmış olmak.

Ve yazar kuramını şu anlatım ile bitirmektedir : Türk halkının çoğunluğu devletin küçülmesine, özelleştirilmesine karşıdır; bireyci, bencil, ihtiraslı ve maddeci değildir; devletçi geleneğin sürmesine, pek çok hizmetin devlet tarafından gerçekleştirilmesine taraftardır; aile bağlarına sadık, geleneklerine bağlı, yurtsever, yardımsever, konukseverdir; sınırlanmış benlik yerine genişlemiş benlik taşımaktadır.

Doğan Ergun, bu teorik görüşleri sonucu, Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımı ile Durkheim'in solidarizmine katılmamakta, Max Weber ve onun ülkemizdeki devamcısı F. Sabri Ülgener'in kültürel değerlere ve zihniyete temel belirleyici öncelik hakkı veren görüşlerini eleştirmekte ve kendi konusunun ekonomik yapıya dayalı kültürleşmiş zihniyet olduğunu söylemektedir.

Batı toplumları ile Doğu toplumları arasındaki temel farkları çeşitli açılardan ortaya koyan ve oldukça önemli toplum teorileri geliştiren K. Tahir, İ. Küçükömer, S. Dıvıçoğlu, B. Sezer, İ. Cem ve daha sonra Ç. Kağıtçıbaşı ve daha pek çok toplumbilimcinin ortaya koyduğu çalışmalara yeni bir bakış açısı, yeni bir katkı ve yeni bir açılım getiren Doğan Ergun'un **Türk Bireyi Kuramına Giriş** adlı çalışması gerçekten de yeni değerlendirmelere de olanak hazırlayacak nitelikler taşımaktadır.

Bu çalışmaya yönelteceğimiz eleştiriler ise şu noktalarda toplanmaktadır :

1 - Yazar, amacı için, "manevî-ruhsal gerçeğin ekonomik gerçeği belirleyebileceğini Türkiye örneği ile göstermeye çalıştım" dese de, ekonomik gerçeğin manevî-ruhsal gerçek üzerinde daha etkili olduğunu göstermekte,

2 - Türk toplumunun kamucu-devletçi özelliklerini saymakla birlikte, bu tarihsel mirası yeni bir bireycilik anlayışına temel yapmaya çalışmakta,

3 - Toplumsal yapımızın belli ölçülerde değişmesine karşın, Türk toplumunun bazı geleneksel-muhafazakâr öğelerine daha çok ağırlık vermekte,

4 - Klâsik İslâmiyetin mülkiyet anlayışı ile Türk toplum tarihi ve Batı toplumlarının mülkiyet anlayışlarının uyuşmadığını söylemekle birlikte, kalkınan Türkiye'de özerk bireyin mülkiyet anlayışının ne olması gerektiğini belirtmektedir. □

"BİLİM TARİHİ-I, İLK ÇAĞ"

Şafak URAL, Bilim Tarihi-I, İlkçağ, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1994, 126 s.

Yrd. Doç. Dr. Melek DOSAY

Dil ve Tarih Coğrafya Fak.
Felsefe Bölümü
Bilim Tarihi Anabilim Dalı
Öğretim Görevlisi

Kitap başlıca dört bölümden oluşmaktadır. Ön söz'den bu kitabın dört cilt olarak plânlanan bir çalışmanın birinci cildi olduğunu öğrenmekteyiz. Elimizdeki birinci ciltte, İlk Çağ uygarlıklarında bilim ve felsefenin gelişimi sergilenmektedir. Yazar ön sözde, bu çalışmayı hazırlarken amacını, kronolojik bilgilerin dışında bilimsel ve felsefî problemler arasındaki etkileşmeyi ortaya koymak olarak özetlemektedir. Kitabın bu amaca uygun biçimde kaleme alınmış olup olmadığını, kitabın bölümlerini tanıtarak belirleyelim.

"Bilimsel bilginin bazı özellikleri" adını taşıyan birinci bölümde (s. 13-33) ilkin bilim ve bilimsel bilgi tanımları verilmiştir. Bilimsel çalışmaların, içinde bulunulan çağın ve toplumun çeşitli özelliklerinden izole edilerek incelenemeyeceği,

bilimsel araştırma faaliyetini etkileyen bu dış faktörlerin felsefe, dünya görüşü ve dünya kavrayışı olarak gruplandırılabilmesi belirtilmektedir. İşte bilim ve onu etkileyen bu faktörler birlikte bir çerçeve, model oluşturmaktadır. Bilimin gelişmesini belirleyen en önemli etken bu çerçeve olmaktadır. Yazara göre bu noktaya ilk defa Thomas Kuhn dikkati çekmiştir. Oysa Kuhn'dan çok daha önceleri, bilim tarihine akademik bir disiplin statüsü kazandırmak için çok emek harcamış olan George Sarton'un bilim tarihi anlayışına göre de, bilimin gelişimi dönemin sosyal, ekonomik koşulları, entelektüel eğilimleri içinde incelenmelidir. Dolayısıyla Kuhn'un bu yaklaşımı bir başlangıç olmamaktadır.

Yine bu bölümde bilimsel bilginin tarih içinde çeşitli toplumlarda doruğa ulaştığı ve sonra başka toplumlara intikal ettiği, bilimin ilerlemesinin daha önceki bilgi birikimine bağlı olduğu, bunun için de çerçevenin gözönünde bulundurulması gerektiği ileri sürülmektedir. Tarihte bilim ve teknoloji arasındaki münasebet ve İlk Çağ uygarlıklarından getirilen örneklerle gösterilmiştir.

Yazara göre bu noktaya ilk defa Thomas Kuhn dikkat çekmiştir. Oysa Kuhn'dan çok daha önceleri bilim tarihine akademik bir disiplin statüsü kazandırmak için çok emek harcamış olan George Sarton'un bilim tarihi anlayışına göre de, bilimin gelişimi dönemin sosyal ekonomik koşulları, entelektüel eğilimleri içinde incelenmelidir.

"Doğu Dünyasında Bilim" başlıklı ikinci bölümde (s. 35-58) Mısır ve Mezopotamya, Fenike ve İsrail, Çin, Hint uygarlıklarında bilimsel düşüncenin gelişimi incelenmektedir. Buradan öğrendiğimize göre, Mısır ve Mezopotamya'daki bilimsel faaliyetlerin temelinde büyük ölçüde pratik ihtiyaçların tatmini gayesi bulunmaktadır. Ancak, teorik amaçla da bazı problemler ele alınmıştır. Bu durum özellikle matematik, ast-

ronomi ve tıp çalışmalarında görülmektedir. Mısırlıların on tabanlı bir rakam sistemi vardı, alan ve hacim hesaplarını yapabiliyorlardı, yıl uzunluğu 365 gün olan bir takvim kullanmışlar, bilimsel olarak hastalıkları teşhis ve tedavi edebiliyorlardı. Mezopotamyalıların ise 60 tabanlı, konumsal bir rakam sistemleri vardı. Yazarın burada 60 tabanlı sistemin avantajları ve dezavantajlarıyla ilgili yapmış olduğu yorum doğru değildir. Yazara göre, 60 tabanlı sistem sıfır sayısına ihtiyacı en aza indirmiş, buna karşılık ise küçük sayıların ve kesirlerin ifadesini güçleştirmiştir. Oysa, büyük sayıların ve küçük kesirlerin ifadesinde sıfırın bulunmaması mahzur yaratır, bu mahzur esas olarak 60 tabanlı sistemin değil, sıfırın kul-

lanılmamasının ortaya çıkardığı bir sakıncadır (ayrıntı için bakınız; Aydın Sayılı, Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1966, s. 163). Mezopotamyalılar cebirin kurucusudurlar, bu konuda onlar Antik Çağ cebirini etkiledikleri gibi, İslâm Dünyasındaki cebir çalışmalarını da etkilemiş ve bu yolla da etkileri Avrupa'ya intikal etmiştir. Ancak yazar burada Mezopotamya cebirinin İslâm Dünyası cebirini nasıl etkilemiş olduğunu göstermez. Mezopotamyalılar geometride de bazı temel bilgilere sahiptiler, ancak onlarda geometri henüz bağımsız bir bilgi dalı hâline gelmemişti. Yazar, Mezopotamyalıların geometrisi ile Antik Çağ geometrisi arasındaki zihniyet farkını belirlerken de yanlış tespitte bulunmuştur. Yazara göre, "Mezopotamyalıların geometrisi cebir temeli üzerine kurulmuş", Antik Çağ geometrisi ise analitik ve ispatlar veren bir anlayışa sahipti. Geometride analitik anlayışa sahip olmak demek, geometrinin cebir ile münasebetli biçimde ele alınması demektir. Bu durumda, Mezopotamya geometrisinde cebirsel bir yaklaşım olduğuna göre, onların geometrisinin de analitik vasıflara sahip olduğu söylenebilir (bkz., Sayılı, A.G.E., s. 18 ve 285). Antik Çağ geometrisinin en büyük temsilcisi olan Öklit'in geometrisi ise genel olarak dedüktif bir geometridir. Antik Çağ geometrisinin analitik olarak nitelendirilmesi isabetli bir saptama değildir, kaldı ki Pitagorcular da cebirsel bir geometri değil, tersine geometrik bir cebir yönelimi içindeydiler. Kitabın yine bu bölümünden öğrendiğimize göre, Mezopotamyalıların astronomisi matematik temeli olan, gelişmiş bir astronomiydi. Bu, matematiğin bilimsel çalışmalarda kullanılmasının ilk örneklerindendir. Ayrıca onlar, daha sonraki çağlarda da kullanılacak pek çok dakik gözlem yapmışlardır. Tıp alanında ise, onlarda hem sihirsel tıp, hem de bilimsel tıp vardı.

Denizci bir toplum olan Fenikeliler Asya uygarlıklarından öğrendikleri bilgileri Akdeniz bölgesine yaymışlardır. En önemli katkılarını alfabeleriyle yap-

mışlardır. İbraniler de Fenikeliler gibi Asya uygarlıklarının etkilerini Akdeniz bölgesindeki toplumlara taşımışlardır. İbraniler Museviliğin etkisiyle Fenikeliler gibi tarih sahnesinden silinmemişler, uygarlık tarihinde kalıcı bir yer işgal etmişlerdir.

Çok eskilere giden Çin tarihinde ortaya konan çarpıcı başarılar arasında yazının, kâğıdın, mıknaşın diğer uygarlıklardan önce bulunmuş olması gelir. Çin'deki çerçevede bilimin yöntemi ve teorilerin deney ve gözlemlerle ilişkisi dikkate alınmamıştır. Çin düşüncesini etkileyen ekollerden, Çin felsefesinden ve biliminden bahsedilmiş, Çin'de bilim ve teknolojinin çok ileri olmasına rağmen günümüz uygarlığının oluşumunda rolü olmadığı üzerinde durulmuştur.

Tales ile ilgili bilgi verilirken onun yapmış olduğu güneş tutulması tahmini ve geometride kendi adıyla anılan teoremi konusunda Mısır'dan yararlandığı şeklinde yanlış bir bilgi ile karşılaşmaktayız. Mezopotamyalıların astronomi bilgisi güneş tutulması tahmini yapabilmek için yeterli değildi, ancak onlar herhangi bir coğrafi bölge belirlemeksizin güneş tutulması zamanı ihtimali bulunan zamanları belirliyebiliyorlardı.

Çin kadar eski olan Hint uygarlığında da bilimsel ve felsefi düşüncenin önemli yerleri vardır. Hint felsefesi Vedacı, Ramayana, Sutra ve Skolastik olmak üzere dört dönemde ele alınabilir. Yazar ön sözünde, tarihlerde, değişik kaynaklardaki farklılıklarından dolayı değişiklikler olabileceğini belirtmiştir, ancak bu değişikliklerin makul ölçüler içinde olması gerekirdi. MÖ. 2500-600 yılları arasına yerleştirdiği Vedacı dönem bir başka kitapta (H.J.

Störig, İlk Çağ Felsefesi, Hint, Çin, Yunan, çev. Ömer Cemal Güngören, Yol Yayınları, 1994, s. 38) MÖ. 1500-500 tarihleri arasına yerleştirmiştir. Bu dönemin başlangıcı için verilen tarihlerde 1000 senelik bir kayma okuyucunun güvenini sarsar.

"Antik Çağ Ege Medeniyeti" başlıklı bölümde (s. 59-102) MÖ. 3000 yıllarında Girit'te ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde (Truva, Perge gibi) ortaya çıkan uygarlıklara değinilerek, antik Yunan'a giriş yapılmış ve bu dönemde teorik biçimde görülen bilimsel çalışmaların bu özelliğini, felsefenin de ortaya çıkmasına borçlu olduğu açıklanmıştır. Bilimsel canlılığın bütün temeli felsefeye dayandırılmıştır. Bu bağlamda "varlık" problemini ele alan doğa filozoflarının felsefi yaklaşımları, sonra da Heraklit'in, Elealılarının, Atomcularının felsefeleri ele alın-

mıştır. Tales ile ilgili bilgi verilirken, onun yapmış olduğu güneş tutulması tahmini ve geometride kendi adıyla anılan teoremi konusunda Mısır'dan yararlandığı şeklinde yanlış bir bilgi (s. 70) ile karşılaşmaktayız. Mezopotamyalıların astronomi bilgisi güneş tutulması tahmini yapabilmek için yeterli değildi, ancak onlar herhangi bir coğrafi bölge belirlemeksizin güneş tutulması ihtimali bulunan zamanları belirleyebiliyorlardı. Tales kendi astronomi bilgisiyle güneş tutulması tahmini yapacak durumda değildi, onun böyle bir tahmini ancak Mezopotamyalılardan alınma bilgiye dayanarak yapmış olması gerekmektedir. Bu düşüncede olan bilim tarihçileri çeşitli açıklama biçimleri getirmişlerdir. Örneğin Heath'a göre, Tales bu bilgiyi, Saros devresini bilen Mezopotamyalılardan öğrenmiştir (ayrıntı için bkz., Sayılı, s. 393-400). Tales'in güneş tutulması konusunda Mezopotamyalılardan başka bir toplumdaki yararlanması söz konusu değildir, zaten Mısırlılarda tutulma tahmini de yapılmamıştır. Yine, geometride "Tales teoremi" adıyla tanınan benzer üçgenler teoremini Mezopotamyalıların bildiklerini gösteren tabletlerle karşılaşılmıştır (bkz., Taha Baqir, An Important Mathematical Problem Text from Tell Harmall, Sumer, 1950, s. 39-55). Mezopotamyalıların bu teoremi çeşitli durumlara uyguladıkları bilinmektedir. Bu konuda Tales Mısırlılardan değil, Mezopotamyalılardan yararlanmıştır (bkz., Sayılı, "Mezopotamyalılarda Geometri" bölümü). Yine, kitapta Elealıların felsefesi anlatılırken Zenon'un Aşil paradoksu yanlış sunulmuştur (s. 82). Bu paradoks dikotomi (ikiye bölme) paradoksu ile çift paradoks olarak düşünülebilir, ancak Aşil paradoksunda kaplumbağaya avans olarak yolun yarısı verilmez, herhangi bir mesafe verilir (bkz., Florian Cajori, A History of Mathematics), 1931, s. 23).

Tekrar kitaba bıraktığımız yerden dönersek, atomculardan sonra Pitagorcuların felsefi ve bilimsel faaliyetleri ele alınmış, bundan sonra Platon ve Aristo'ya geçilmiştir. Platon antikçağ felsefesinin bir sentezini yapmış, Aristo ise bu sentezi daha ileri götürmüştür. Aristo ve Platon'un felsefeleri mukayese edilmiş, onların bilim anlayışları belirlenmiştir. Aristo'daki değişme anlayışının bir parçası olan hareket konusu ile ilgili olarak, Kopernik'in başlattığı yeni bilim anlayışında hareket probleminin yeni bir yaklaşımla ele alındığı belirtilmektedir (s. 100). Oysa, hareket konusunda yeni bir çerçeve oluşturan çalışmalar da Kopernik'in değil Galile'nin adı geçer

(bkz. örneğin; Crombie, From Augustine to Galileo, 1957; Koyre, Yeniçağ Biliminin Doğuşu, Ara Yayıncılık 1989).

Kitabın "Antik Çağ'da Bilim" başlıklı son bölümünde (s. 103-110), bu dönemde bilimin gelişiminin sebepleri üzerinde durularak, matematik, astronomi, tıp gibi alanlarda kaydedilen başarılarla değinilmiştir. Son derece karışık ve yanlış kronolojik bilgiler yumağı içinde yanlış bilim tarihi bilgileri sunularak kitap bitirilmiştir. Bu hatalı bilgiler arasında hemen dikkatimizi çekenleri kısaca belirtelim : Bu son bölümde esasen antik Yunan'ın bilimsel çalışmalarının yanısıra Hellenistik ve Roma dönemlerindeki bilimsel faaliyetler de pek çok tarih hatalarıyla birlikte ve asıl önemli noktalarına değinilmeden geçiştirilmiştir. Örneğin, Pitagorcularla birlikte MÖ. 6'ncı yüzyılda başlatılan çalışmaların yaklaşık 350 sene sürdüğü belirtilmiş (s. 106) ve bu dönem içine Hipparkos (MÖ. 150) Batlamyus (MS. 150), Pappus (MS. 340), Di-fantos (MS. 250) gibi matematikçiler de yerleştirilmiştir. Apollonius'un, Batlamyus'un astronomi sisteminde en yetkin biçimine kavuşacak olan episikl ve eksantrik sistemlerinden bahsedilmemesi önemli bir eksiklik. Astronomi çalışmalarının ilk önemli temsilcileri olarak sunulan Eratosthenes ve Strabon (herhalde yanlışlıkla Straton yazılmış) un asıl başarı gösterdikleri alan coğrafyadır. Astronomi ile ilgili verilen bilgiler arasında en vahim yanlışlık ise Aristarkos'un sistemiyle ilgilidir (s. 108). Güneş merkezli bir astronomi sistemi teklif eden Aristarkos'un dünyayı merkeze koyduğu ve güneşin de onun etrafında dolandığı şeklinde, doğru bilgiyle taban tabana zıt bir fikir ileri sürülmüştür. Yer merkezli astronomi sistemini savunan Hipparkos'un ise yer merkezli görüşe karşı çıktığı ve Batlamyus'un da ondan etkilenerek güneş merkezli bir sistem tasarladığı belirtilmektedir. Bu gün bilim tarihi lisans öğrenimine yeni başlayan öğrenciler bile bu bilgilerin tam tersinin doğru olduğunu bilirler. Eğer bu yanlışlar basım hatasından kaynaklanmıyorsa, kitabın bu şekilde piyasaya sürülmesi bir başka hatadır.

Bütün bu bilgi yanlışlarının yanında (Elea kuzey İtalya'da değil, güney İtalya'dadır; Pitagorcular Kuzey İtalya'ya değil, Güney İtalya'ya göç etmişlerdir gibi) tarih ve coğrafya hataları önemsiz kamahtadır.

Ayrıca, yazarın önsöz'ünde belirlediği amaca da

ulaşamadığı anlaşılmalıdır. Felsefi ve bilimsel düşünceler arasında hedeflendiği gibi bir bağlantı kurulmamış, bilim tarihi belirtildiği gibi problematik açıdan değil, kronolojik açıdan ele alınmıştır. Yazarın iddiasının tam aksine kitapta bilim tarihi ile felsefe tarihi birbirinden ayrı iki kol halinde yürütülmüştür. Esasında kitabın adının neden bilim tarihi olduğu da anlaşılmamaktadır.

Yapmış olduğumuz bu tanıtma ve eleştiriler ışığında kitabın değerlendirilmesini yapacak olursak, Türkçede bilim tarihi literatürü çok sınırlı olduğu için, bu alanda hazırlanacak kitaplara çok ihtiyaç vardır. Ancak bu kitapların konunun uzmanları tarafından yazılmasının, eserin güvenilirliğini sağlayacak önemli bir faktör olduğu elimizdeki bu kitaptan anlaşılmalıdır. Ayrıca, tıpkı felsefe gibi, tıp gibi, fizik gibi bağımsız bir di-

siplin olan bilim tarihini tam olarak tanımayan ve anlamayan, amatör olarak ya da kendi disiplinlerine yaklaşılarak bir yan alan olarak bu konuya ilgi duyan kimselerin yazacağı bilim tarihi kitaplarının okuyucu açısından istifadeli olup olmayacağı tartışmalıdır. Nasıl ki hekim olmayan bir kimsenin müdahalede bulunacağı hastanın ölme ihtimali çok yüksekse, bilim tarihçisi olmayan bir kimsenin de yapacağı bilim tarihi çalışması meraklıların zihinlerinde telâfisi mümkün olmayan tahribatlara yol açar. Şafak Ural'ın yazmış olduğu elimizdeki bu bilim tarihi kitabını, konuya ilgi duyanların okurken çok dikkatli olmaları gerekecektir. Kitabın belki de en olumlu yönü, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'ya ithaf edilmiş olmasıdır. □

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ KONFERANSLARI

Türk Cumhuriyetleri ve Anadolu'da Geleneksel Kadın Giysileri

Prof. Dr. Neriman GÖRGÜNAY-KIRZIOĞLU

6 Nisan 1995

* * *

İletişim Sorunumuz

Prof. Dr. Berin YURDADOĞ

4 Mayıs 1995

* * *

Kültür Koruyucusu Olarak

Nasreddin Hoca

Prof. Dr. Sadık TURAL

1 Haziran 1995

Konferanslar, Türk Dil Kurumu Salonu'nda her perşembe saat 17.00'de başlayacaktır.

"URAANGHAY - SAHALAR"

(Oçerki po drevney istorii Yakutov)

Gavril Vasilyeviç Ksenofontas, Uraanghay-Sahalar, 2 Cilt, Yakutsk 1993.

Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Büyük Yakut tarihçi ve etnologu Gavril Vasilyeviç Ksenofontov tarafından 1937 yılında kaleme alınmış, ancak ön sözü 1992 yılında yazılabilmiş olan URAANGHAY-SAHALAR adlı kitap 1993 yılında Saha Özerk Cumhuriyetinin Yakutsk şehrinde yayımlanmıştır. İki ciltten oluşan kitabın I'inci cildi ön söz ve giriş dışında şu başlıklardan meydana gelmektedir :

Yakutların menşei ve onlar hakkındaki göç teorisine genel bir bakış.

Yakutlar hakkında tarihî literatür :

1 - İsbrant İdes ve Güney Yakutların menşei ile ilgili ilk hipotez.

2 - Filip Stralenberg (Tabbert).

3 - Gerard Miller ve İogann Fişer.

II - Son dönem Yakut Tarihçileri.

1 - Minusink - Yenisey hipotezinin kurucuları.

2 - V. L. Seroşevskiy ve Yakutların menşei.

3 - N.A. Aristov.

4 - D.A. Koçnev.

5 - V.F. Toroşovskiy ve B. İ. İohelsen.

6 - Prof. B. İ. Ogorodnikov.

7 - Prof. N. N. Kozmin.

III - Yakutların menşei hakkında Türk Dili uzmanlarının görüşleri :

1 - Akademik Otto Byotlingk.

2 - German Vamberi.

3 - Akademik V.V. Radlov.

IV - Yakutların sözlü yıllıkları (Kahramanlık destanlarının tarihî anlamı meselesi). I-II.

V - Yakutların güneyli menşei.

VI - Rus istilâsı döneminde Yakutların göç ettirilmesi.

Öncelikle Şamanizm hakkında bilgi veren Ksenofontov, etnografik verilere göre Kuzey ve Güney Şamanizmi arasında farklılıklar bulunduğuna dikkat çekmekte, Yakut Şamanizmini "Ak Şamanizm" ve "Kara Şamanizm" olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

1 - Yazılı kaynakların şahitliği.

2 - Vilyuy Yakutları hakkında Çar savaşıları.

3 - Yakutların sürekli yaşadıkları yer olan Jigan ulusu hakkında Kazak Dökümanları.

4 - Kazak Dökümanları Verhoyan Yakutları hakkında ne diyor?

5 - Yakutların kenar kolonileri ve Rus istilâcılarının yolları kuzey Yakutları.

I - Ren yetiştiren Yakutlar hakkında genel bilgiler.

1 - Çar zamanındaki etnografik literatürde ren yetiştiricileri.

2 - Rus istilâsı ve Kuzey Yakutların ekonomisi.

3 - Ren yetiştiren Yakutların ilk adları, nüfusları ve nüfus dağılımı.

II - Kültür ve yaşayışları.

1 - Ren yetiştiren Yakutların dili.

2 - Kuzey Yakutların gelenek ve görenekleri.

3 - Kuzey Yakutlarda Şamanizm.

III - Ren yetiştiren Yakutların Kahramanlık destanları.

- 1 - Hosun hikâyeleri.
- 2 - Olenek Hosun destanının grafiği.
- 3 - Hosun destanında zikredilen tarihî olaylar.
- 4 - Sakallı halk hakkında efsane ve sonuç.

Birinci cildin devamı olan ikinci kitap ise şu konuları ihtiva etmektedir.

I - Giriş ve gözlemler.

II - Vilyuy istilâsının erken dönemi.

III - Vilyuy Baykalyani Yakutların istilâsı altında.

IV - Vilyuy istilâsının son aşaması.

1 - Yerli Vilyuy erkekleri ile Yakut kızlarının karışması.

2 - Kendi efsanelerine göre Vilyuy Yakutlarının doğuşu.

3 - Omooldoon'un cen-gâverliği hakkında efsane.

4 - Bordo nesillerinin ataları hakkında efsane.

5 - Vilyuy kahramanlık destanlarının özellikleri.

6 - Vilyuylar hakkında anlatılanların tarihî anlam ve önemi.

V - Vilyuy Yakutları hakkında Orta Asya tarihinin şahadeti.

VI - Bargudjin - Tukum (Yakut ve Moğol Kabileleri).

1 - Modern ve eski Buryatlar.

2 - Cengiz İmparatorluğu Vakâinâmelerinde Angaryani bölgesi.

3 - Angaryani bölgesinde halkın değişmesi.

VII - Tabalıra Bergen (Vilyuy Yakutlarının etnik menşesine dair).

Bunlar dışında kitaba Yakut tarihi ile ilgili önemli eserlerden tercüme konulmuş, ayrıca her iki kitapta da kullanılan bazı terimlerin anlaşılması amacıyla ki-

tabın sonuna oldukça önemli olan bir de sözlük eklenmiştir (II. 295-316).

Kitaplarla ilgili bu kısa bilgilerden sonra biz, kitapta asıl dikkatimizi çeken iki konuda Ksenofontov'un tespitlerinden bazı pasajlar sunmayı uygun bulduk. Bunlardan biri Yakut Şamanizmi (I. 328-340), diğeri de Yakutların örf ve adettir (I, 317-328).

Öncelikle şamanizm hakkında bilgi veren Ksenofontov, etnografik verilere göre Kuzey ve Güney şamanizmi arasında farklılıklar bulunduğu dikkat çekmekte, Yakut şamanizmini "Ak Şamanizm" ve Kara Şamanizm" olmak üzere ikiye ayırmaktadır (I, 329). 1630

yılında Çarlık Rusyasının Yakutistan'ı istilâ etmesi, ardından da Yakutları Hristiyan olmaya zorlamaları neticesinde "Ak Şamanizm" in dağılmaya başladığını, buna karşın "Kara Şamanizm" in devam ettiğini anlatan Ksenofontov, Ak Şamanizm hakkında hiçbir bilgiye sahip olunmasa da, bunun retrospektif analiz yoluyla elde edilebileceğini anlatmaktadır. Ren yetiştiren Yakutların Kara Şamanizm hakkında her türlü bilgi verebileceklerini ifade eden

Bütün Türk halklarında olduğu gibi Yakutlarda da kürek kemiği koluna takma adeti vardır. Buna Yakutcada "Doluur" veya "Doruy" adı verilir.

yazar, buna rağmen kuzeylilerin Ak Şamanizm konusunda hiç bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtmektedir. Böyle olmakla birlikte yine de onlarda Yakut tanrıları pantheonu kalmıştır. Örneğin : **Ayıl** veya **Ayıl Toyon**, onun karşısı **Ulul Toyon**.. vb. Atların koruyucusu **İnahsıt Hotun** ise, aynı işlevle boynuzlu hayvanların koruyucusu olmuştur. Ancak bu arada bazı tanrılar **Magan sılğılaah** ve **Hara sılğılaah**'lar unutulmuş ve sadece efsanelerde kalmıştır (I, 329).

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da, dîni âdet ve geleneklerin oluşumunda yaşanan bölgenin ekonomik yapısının önemidir. Örneğin : Güney Yakutlarda At'la ilgili inanç ve gelenekler gelişirken, Kuzeyde Ren'le ilgili gelenekler sürdürülmektedir. Bütün bunlara rağmen Ksenofontov'a göre Yakut şamanlığının menşeyini Güney Yakutları oluşturmaktadır.

Ksenofontov, kuzeyde Ren yetiştiren Yakutların

güneyde At yetiştiren Yakutlardan kültürel açıdan daha geri olduklarını ifade etmekte, ayrıca burada önemli bir hususa dikkat çekmektedir. Şöyleki : kuzey şamanları dini törenlerden sonra soyunurlar. Şaman önce yağmurluğunu sonra şapkasını çıkarıp yardımcılara verir. Daha sonra yardımcı ruhlara teşekkür edilip onların dağılmaları söylenir. Törenin sonunda ise şamanın yeniden ruhlarla konuşmaması için çenesi bağlanır. Bunun ardından şamanın dini olarak temizlenmesi gelir. Şaman suyun dökülmesine izin vermeden önce, berrak, duru, Baykal'dan su verilmesini ister. Suyu getirecek olanın günahsız biri olması lazımdır. Bu sebeple şaman suyu getirecek olan kimseyi şöyle takdis eder :

Usuun onooloogu kitta	Sen hiç yattın mı
Oroosputung buclaaray	Uzun ..... Kadınla?
Tellehteegi kitta	Sen hiç oldun mu,
Tellerispiting buclaaray	Yatağı olanlarla?
Suorgannaagi kitta	Sen hiç gittin mi izinden
Suburusputung buclaaray?	Battaniyesi olanların?
Sittiktaarı kitta	Sen hiç kokulaştın mı,
Sillaspiting buclaaray?	yastığı olanlarla?

Suyu getiren kimse bütün bunlara "Yok" diye cevap verirse, o zaman şaman suyun dökülmesine izin verir. Halbuki bu âdetlerden hiçbiri Güney Yakutlarında mevcut değildir (I, 334).

Buzlu Okyanus'un şamanların dini ayinlerinde "Pislik denizi" adını aldığını da dikkate almak gerekir. Çünkü bu denizin dibinde insanlara hastalık veren kötü ruhlar bulunduğu inanılmaktadır.

Ksenofontov, Yakut tarihi açısından oldukça önemli olan **Baykal Gölü** ile Yakut folklorunda aynı değere sahip olan **Angara** nehrinden bahsetmekte, Yakut tarihçilerimizin uzun zaman Baykal-Baygal sözünün anlamı üzerinde durduklarına dikkat çekmektedir. Ayrıca bu göle niçin "Buzlu Okyanus" adı verdiklerini de anlatan Ksenofontov, buradan hareketle Kuzey Yakutlarının da Baykal çevresinden geldikleri tezini isbat etmeye çalışmaktadır.

Ksenofontov kitabının Kuzey Yakutlarının gelenek ve görenekleri bölümünde (I, 317-328) ise oldukça ilginç bilgiler vermektedir. Yakut folkloru ile Anadolu folk-

loru arasında önemli benzerlikler bulunduğunu ortaya koyacağına inandığımız bu bölümden bazı bilgileri aktarmayı uygun bulduk.

Bütün Yakutların kullandığı ay adlarını kullanan Kuzey Yakutları onlardan farklı olarak yaz ayları için "Kumağır ıya = Irgahta ıya" = Sivrisinek ayı veya Ateş ayı adını kullanırlar (I, 317). Hayvancılıkla uğraşan Yakutlarda ise aylar mevsimlerde yapılan işlere göre isimlendirilmektedir. Ot ıya = otların biçilme zamanı, Atırdah ıya = hasat ayı ... vb. Kuzey Yakutlarında yeni ayla ilgili âdetler oldukça fazladır. Güney Yakutlarla ise bütün âdetler sadece şarkılarda kalmıştır.

Kuzey Yakutlarında "Nımaat"¹ adı verilen bir âdet vardır. Buna göre her avcı avladığı hayvanın etinden komşusuna veya evindeki misafirine vermek zorundadır. Öyleki bazan avcıya avladığı hayvanın sadece kafa veya kürek kemiği kalır (I, 319).

Avlanılan hayvandan pay verme âdeti Uranghay bölgesinde de yaygındır. Bu âdetle ilgili olarak E.K. Yakovlev şunları kaydetmektedir.

Avla gelen bir avcıya rast gelen ilk kişi ona "Udja" "Yuja" kelimesini söyler. Bunun ardından avın arka ayaklarını, omurgasını ve deriyi alır. Avcı ile karşılaşan ikinci ve üçüncü kişiler de avın en iyi yerinden kesip götürürler. Öyleki avcıya hiçbir şey kalmaz (I, 319).

Bütün Türk halklarında olduğu gibi Yakutlarda da kürek kemiği falına bakma âdeti vardır. Buna Yakutça'da "Doluur" veya "Doruu" adı verilir². Karagaslar'da olduğu gibi bütün Türk topluluklarında bu fala bakma işlemi koyun ve keçinin kürek kemiği ile yapılırken Ren yetiştiren Yakutlarda bu işlem Ren geyiğinin kürek kemiği ile yapılmaktadır ve buna da "Biike" adı verilmektedir³.

Kız istemeye bir heyet halinde gidilir. Bu heyet içinde damat adayı ve babası bulunmaz. Oraya götürülen hediye kızın anne ve babası tarafından kabul edilirse bu razılık demektir. O zaman dünürçüler kızın anne ve babası karşısında yere kadar eğilir. Nişan ve düğün yeni ay doğumunda yapılır. Damat düğüne kadar kayınbabasının karşısına çıkamaz. İlk çıktığında ise, kayınbaba ve kaynanasının huzurunda eğilir. Daha sonra da onların ellerini öper.

V.N. Vasilyev'in ifadesine göre, Karagaslı birisi kız istemeye giderken kızın babasına bir mendil gön-

derir. Kızın babası mendili alırsa bu, kızı vereceğine rızası olduğu anlama gelir.

Kuzey Yakutlarda genç kız gelin olacağı evin büyükleri (kayınbaba ve kaynana) karşısında daha önce kendisine verilmiş olan Renlerden birisini bıçakla öldürüp, kanından onlara sunmalıdır. Aşağı Tunguzlar'da ise gelin kocasının evine ilk girdiği zaman evde bulunan ocağa bir ok ile biraz da yağ atar. Bu aile ocağının ebedi olması içindir.

Kuzey Yakutlarda gelin büyüklerin karşısına başı açık olarak çıkamaz ve onlar arasında çorapsız dolaşamaz, büyüklere isimleri ile hitap edemez. Damat ise kaynanasının yerine oturamaz, onun içtiği bardaktan çay da dahil hiç bir şey içemez. Ayrıca kadın kocasının elbisesi üzerine kendi elbisesini asamaz. Böyle bir durum ailede tatsızlığa neden olur. Böyle bir durum olduğunda kadın ve erkeğin elbiseleri "**Alaas ...Alaas**" diye tütsülenir (I, 324). Eğer evin hanımı uyuyan kendi eşinin ayağının üzerinden geçerse, bu durum özellikle avcı olan erkekler için uğursuzluk sayılır. Bu durumdaki erkekler avlanmak için kıra çıktıkları zaman, orada bulunan kutsal otlardan toplayıp yakar ve onun tütününü ile ayaklarını tütsülerler. Bu işlem yapılırken de yine "**Alaas .. Alaas**" diye bağırırlar.

Kuzey Yakutlarda kadınlar doğum yaptıkları zaman evin bahçesine üç gün süreyle Tavşan derisi asarlar. Buna da "**Ayıüstüm**" denilir. Ayrıca Kuzey Yakutlarda çocuk doğduğu zaman, yeniyetme bir çocuğa bir bıçak verilir. Çocuk bu bıçağı yeni doğan çocuğun beleğinin içine üç kere koyar. Bu yeni doğan çocuğa iyi şanslar getirmesi içindir. Ayrıca çocuğun yastığı altına tahtadan yapılmış bir bıçak konulur. Eğer çocuk kız ise o zaman yastık altına makas konulmaktadır. Kuzey Baykal Yakutlarında ise "**Madaga**" adı verilen bıçak çocuğun karyolasına bağlanır (I, 326).

Avcı Buryatlar ava giderken silâhlarını tütsülerler. Bunları sırtlarına aldıkları zaman da arkalarına bakma-

dan ateş ederler. Bunun anlamı bütün kötülüklerin arkada kalmasını sağlama dileğidir. Uraanghaylarda ise bu işlem av zamanı yapılır.

Yakutlar'da evli kadınlar ibadetlere katılmazlar. Uraanghaylar'da kadın temiz değildir. Evde kadın bir bardağın üzerinden atılsa evdeki bütün bardaklar mukaddes ateş üzerine tutularak temizlenir.

Bütün bu ve buna benzer konular dikkate alındığında G. V. Ksenofontov'un eserlerinin Türkçeye kazandırılmasının ne kadar elzem olduğu görülmektedir.

Notlar

- 1 Nımaat** : Avcının avladığı geyiğin kürek kemiği komşulara veya eve gelmiş olan konuklara pay edilir. Herkese Nımaat dediğimiz avdan pay verilir. **Tyungese** kelimesi de aynı anlama gelir. Tunguzlar'da **Çare Nımaat** da aynı anlamdadır. Kuzey Baykallar'da **N'amaaççirin** kelimesi avlanan hayvandan ihtiyar, sakat ve fakirlere verilen pay anlamındadır (II, 307).
- 2 Doluur, Doruu** : Vahşi geyiğin kürek kemiği ile fala bakmak demektir. Avlanan hayvanın kürek kemiği etden ayrılır ayrılmaz kömür üzerine konulur. Kemik sıcaaktan çatlar, bunun yorumu ile insanın sonunun ne olacağı anlaşılır (II, 301).
- 3 Bilge** : Sert ve güçlü demektir. **Bilke, Milke** veya **Sıngain** denilince özellikle insan hayatı hakkında kemikle fala bakma ve falda uygulanan yöntem akla gelir. Fala bakmak için 41 kemik alınır. Fala baktıracak kimseye bu kemiklerden biri götürülüp ne istediği sorulur. Bu kemik adamın başı üzerinde üç defa döndürülür. Sonra bütün kemikler masa üzerine konulur ve fala bakan bunları üçe ayırır. Daha sonra falcı bu üç kısımdan üçer tane alır. Bu hareket her bölümde dört tane kalıncaya kadar sürer. (Arta kalanlar sembol olarak baş, iki omuz, iki el, iki bacak, yürek ve ciğeri temsil eder). Diğer kalan kemiklerin geriye kalanları da üç defa arkaya atılır. Bu yapılırken insan figürü alınır. Eğer atılan kemiklerden üç parça yüreğe gelmişse bu iyilik, eğer bir parça gelmişse bu kötülük anlamına gelir. **Bülke** sözü Yakutların **bilge** sözünden gelmektedir. Aşağı Tunguzlarda **Biilkikal** geyik kemiği ile fala bakmak anlamına gelir (I, 299-).

"MÜDAFAA-İ MİLLÎYE CEMİYETİ" VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

H. Nazım Polat, Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti",
Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, XIII + 311 s.

Yrd. Doç. Dr. Selahittin ÖZÇELİK

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Öğretim Görevlisi

G ünümüzde tarihî olayları veya müesseseleri araştıranların, bazı ilimlerden haberdâr olmaları hiç değilse onların "araştırma teknikleri" ve "sonuçları"ndan faydalanmaları bir zarurettir. Tarih ve tarihçiler söz konusu olunca, özellikle sosyoloji ve edebiyat alanındaki gelişmelerden ve konulardan haberdâr olmak ise bir zarurettir. Tarih araştırmacısı özellikle sosyoloji ilmini bilmek ve onun sosyal hayat için koyduğu kanunlardan faydalanmak zorundadır. Aksi halde nakilcilikten kurtulmamız mümkün olmayacak, "Neyi, Niçin, Nasıl"? sorularına cevap vermemiz zorlaşacaktır. Bu durumda, ilk meşgalesi edebiyat olan araştırmacılarımızın da sosyoloji ve tarih ilminden, onların araştırma tekniklerinden faydalanmaları ve buna uyma zarureti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Ne yazık ki, Türkiye'de ilmî araştırmalarda takip edilecek usûl ve yazma tekniklerinde halâ asgarî müşterekler tespit edilememiştir. Tarihçiler, edebiyatçılar, sosyologlar, hukukçular, mülkiyeliler... vs. ayrı ayrı yazım teknikleri kullanmaktadırlar. Hatta bu farklılık aynı bilim alanında çalışan araştırmacılar arasında da görülebilmektedir.

Geçmişte ve bu gün tarih araştırmalarında ihmâl edilmeyen, edilmesi hoş karşılanmayan "Kaynaklar ve Tetkikler" bahsi bazı çevrelerce yadırganmaktadır. Genellikle bu bahis, "Ön söz" ve "Giriş" kısımları arasında yer almaktadır. Bazıları ise bu bahsi "Giriş" içinde de vermektedirler. Hangisinde yer verilirse verilsin "Kaynaklar ve Tetkikler" bahsi, tarihî olay ve müesseseleri

araştırma konusu olarak alan herkesin gözardı etmemesi gereken bir husustur. Böylece okuyucu, müellifin konuya ve kaynaklara hâkimiyetini kolayca anlayabileceği gibi, araştırmacının bibliyografyasına (kaynakça) da güvenebilecektir. Bazıları da bu kaynak değerlendirmeyi dipnotlar kısmında yapıyorsa da, bu teknik açıdan hoş olmayabilir.

Bu satırları yazmamıza sebep, yayımlanması ile bizi sevindiren, ama araştırma teknikleri açısından da hayli düşündürülen hatta üzen sayın Nâzım H. POLAT'ın "Müdafaa-ı Millîye Cemiyeti" adındaki eseridir (Kültür

Sayın POLAT'ın bu eseri şüphesiz bir hayli bilgi ile doludur. Ancak bu bilgiler, bir yığın olarak değil de, bir güzel demet içinde takdim edilse idi daha güzel olacaktı. Halbuki yazarımız bilgileri tasnif ederek neticeye varmak yerine, belge ve bilgilerin kendisini sürüklediği istikâmete gitmiştir.

Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, XIII + 311 s.). Eser, muhteva olarak bir boşluğu dolduracaktır ve bunu başarmıştır. Uzun bir mesainin ürünü olduğu da bellidir. Kendisinin Türk Edebiyatı üzerinde çalıştığını bildiğimiz bu değerli araştırmacımız, özelden tarih araştırmacılarının, genelde ise bütün araştırmacıların uymak zorunda oldukları araştırma tekniklerini elde mevcut bilgilerin hepsini kullanmaya feda etmeyi yeğlediğinden şekil bakımından bazı hatalara (hatta

yanlışlara) sebep olmuştur. Bu sebeple biz, araştırmacının hoşgörüsüne sığınarak bu eseri şekil ve muhteva açısından bir değerlendirmeye tâbi tutmak istiyoruz.

I - ŞEKİL BAKIMINDAN

Sayın POLAT'ın bu eseri şüphesiz bir hayli bilgi ile doludur. Ancak bu bilgiler, bir yığın olarak değil de, bir güzel demet içinde takdim edilse idi daha güzel olacaktı. Halbuki yazarımız bilgileri tasnif ederek neticeye

varmak yerine, belge ve bilgilerin kendisini sürüklediği istikâmete gitmiştir.

İlmî araştırmalarda, "Önsöz", "Kısaltmalar", "Kaynaklar ve Tedkikler". "Giriş" kısımları sırasıyla verilir. Sonra ana bölümlere geçilir. Sayın POLAT dört ayrı kısımdan biri hariç, diğerlerine uymuştur. Eğer "Kaynaklar ve Tedkikler" kısmını da bize sunabilseydi, biz kendisinin konuya ve olaylara hakimiyetine daha kolay inancak, bibliyografyasına güvenimiz sağlanacaktı. Nitekim, bibliyografyasından, kendisinden çok önce hazırlanan ve Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti'ni daha kısa, öz ve araştırma tekniklerine uygun olarak bize tanıtan bir çalışmayı göremediğini üzülererek anlıyoruz (Abdülkadir ÖZCAN, "Baikan ve I. Dünya Savaşlarında Hizmetli Geçen Bir Hayır Kurumu, Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti", Doğumunun 100'üncü Yılında Atatürk'e Armağan, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1981, s. 269-296). Bu makalede sayın POLAT'ın XIII + 311 sayfalık bir hacim içinde verdiği bilgiler daha az bir hacimle ve anlaşılır bir şekilde verilmiştir. O hâlde, sayın POLAT'ın çalışması orijinal olmaktan, bilinmeyi izah-tan ve de bu yönüyle ilk olmaktan uzaktır.

"GİRİŞ"i müteakib I, II, III, diye müstakil ancak, biri diğerinin devamı veya tamamlayıcısı olan bölümlerin gelmesi teamüldendir. Fakat bazı ilmî eserlerde "GİRİŞ" ve "SONUÇ" kısımları da romen rakamları ile gösterilerek, bunlar da birer bölüm olarak kabul edilmektedir. Nitekim sayın POLAT da bunu tercih etmiştir. Ancak, bu eserde Romen rakamlarıyla I-X arası gösterilen kısımlar veya verilen bilgiler yığını ilmî ölçülerde "bölüm olarak düşünülemez" bahislerdir. Biz sayın POLAT'ın romen rakamları ile gösterdiği başlıkları "bölüm" olarak kabul etsek bile, muhteva açısından mahzurlu olacaktır. Eseri hiç okumadan bile, "İçindekiler" kısmına bakarak şekil bakımından eksikliği görmek mümkündür.

Bölümlerin sıralanışı şöyle olabilirdi :

I'INCI BÖLÜM

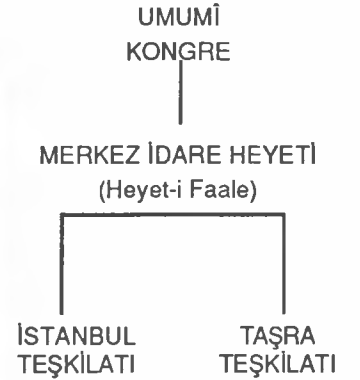
CEMİYETİN KURULUŞU VE TEŞKİLATLANIŞI

Bu bölümde, kuruluşu etkileyen faktörler, kuruluş

çalışmaları, toplantı, kuruluş tarihi, adı ve teşkilatı (Merkez ve Taşra) verilebilirdi.

Yazarın, I, II, III, IV numara ile verdiği kısımlar, iyice düşünülünce sadece bir bölümdür. Nitekim, kitabı tenkitçi bir gözle defalarca gözden geçirdik. Bu arada sayın ÖZCAN'ın yukarıda zikrettiğimiz makalesini de önümüze koyduk. Türk Ocağı ve Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti'ne teşkilâtlanma başta olmak üzere örnek olan **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti**'nin binlerce vesikasını tasnif ederek, Doktora tezi olarak hazırlamış olmamızın bize kazandırdığı alışkanlıkla Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti'nin Nizamnâmesi esas alınarak, teşkilât şemasının şöyle olması gerektiği veya öyle olduğu kanaatine vardık.

Künyeleri verilmeyecek ise yazarın yaptığı gibi bibliyografyanın sonunda değil, başında verilmelidir. Zira tarih araştırmalarında öncelik arşiv ve ondan çıkacak belgelere verilir. Sonra kitaplar "birinci dereceden kaynak" veya "tedkik eser" niteliğine göre incelenir ve sıralanır.

Merkez İdare Heyetine bağlı olarak Sayın POLAT'ın III'üncü bölümde zikrettiği heyetler faaliyet göstermektedir. Bu heyetler, aynı zamanda İstanbul ve taşra teşkilatı içinde de vardır. Burada verdiğimiz izahat eserin muhteva yönünden de değerlendirilmesi olarak anlaşılabilir. Konuya açıklık getirmesi için bu bilgiyi vermeye kendimizi mecbur hissettik.

II'INCI BÖLÜM

CEMİYETİN FAALİYETLERİ

Bu faaliyetler Cemiyete gelir getirici olabileceği gibi kültürel ve sosyal faaliyetler de olabilir.

O halde;

A. Cemiyetin Malî Kaynakları ve Gelir Getirici Faaliyetleri

B. Sosyal Faaliyetler (Sağlık v.b.)

C. Savunmaya Dair Faaliyetler

D. Kültürel Faaliyetler gibi alt başlıklarla bu bölüm verilebilirdi. Hatta yazarın VI'ncı Bölüm olarak verdiği "Cemiyetin Neşriyatı" Kültürel Faaliyetler bahsinde ele alınmalıydı. Yok, bunlar yapılamayacaksa Cemiyetin faaliyetleri sayın A. ÖZCAN'ın verdiği şekilde;

A. Balkan Harbindeki Faaliyetleri

B. I'nci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri olarak da düşünülebilirdi. Nitekim araştırmamız VIII'inci Bölüm olarak "I'nci Dünya Savaşı ve Cemiyet" bahsini vermiştir.

III'ÜNCÜ BÖLÜM

CEMİYET'İN DİĞER MÜESSESELERLE MÜ-
NASEBETİ VE KAPATILIŞI" olarak verilebilirdi. Kapatılma sebepleri, neticeleri ve diğer faktörler incelenebilirdi.

Bütün bunlardan sonra "SONUÇ" kısmında araştırmadan elde edilen yeni bilgiler ve varılan sonuçlar açıklanmalıydı.

Sayın POLAT, "EKLER" ve "ARŞİV BELGELERİ" adı ile iki ayrı kısım (s. 173-276) açmıştır. Ancak teknik olarak Arşiv Belgeleri kısmı tamamen "Ekler" in devamıdır ve Ekler içinde mütalaa edilir.

"Bibliyografya" kısmında, yazarın Arşiv Belgeleri olarak fotokopi ve transkripsiyonlarını verdiği vesikaların künyeleri verilmeliydi. Künyeleri verilmeyecek ise yazarın yaptığı gibi bibliyografyanın sonunda değil, başında verilmelidir. Zira tarih araştırmalarında öncelik arşiv ve ondan çıkacak belgelere verilir. Sonra kitaplar "birinci dereceden kaynak" veya "tetkik eser" niteliğine göre incelenir ve sıralanır. Sayın Nâzım H. POLAT'ın böyle bir endişesi olmadığı için tetkik eserleri ve hatıra türü kaynak eserleri aynı alt başlıkla (kitaplar) vermiştir. Hatta bunlar içinde tek sahifelik beyannâmeler yanında, Cemiyetin "Kesin Hesap Cetvelleri" bile vardır. "Makaleler ve Çeşitli Kalem Tecrübeleri" (s. 280) adı ile verdiği bibliyografyada metin içinde kullandığını söylediği Bülent VARLIK'ın makalesinin adına rastlayamıyoruz. Anladığımız kadarı ile, Sayın POLAT, İkdâm, Sebülreşad ve Servet-i Fünun'u dikkatli kullanmıştır. Ancak nedense, bu konulara daha

fazla yer ayıran Donanma Mecmuası'nı yeterince kullanmamış veya fırsatı olmamıştır.

Özet olarak, alıntılarının fazla olmasını yazarın edebiyat sahasından çıkmasına bağlamakla birlikte, şekil açısından eser, ilmî usuller ikinci plânda kalmak üzere hazırlanmıştır.

II - MUHTEVA AÇISINDAN

Bu konuya girmeden önce sayın POLAT'ın daha evvel A. ÖZCAN tarafından yapılan çalışmayı dikkate almadığını belirtmiştik. Bunun yanında eser iyi tetkik edildiğinde Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti Genel Merkezine ait 3-4 belge dışında belge bulunmadığı görülecektir. Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti'nin belgeleri nerededir? Biz bilemiyoruz. Kaldı ki bu belgelerin bulunması, yazarın dediği gibi eserde verilen bilgileri değiştirmeyecektir. Eser genel olarak "Cemiyet Nizamnamesi" ve "Faaliyet Raporları" dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Sayın POLAT, eserinin hemen her yerinde, devlete ve millete büyük hizmetleri geçmiş Donanma Cemiyeti'nin adını "Donanma-ı Osmanî ve Muavenet-i Milliye Cemiyeti" olarak zikretmektedir ki bu yanlıştır.

"GİRİŞ" kısmındaki ana başlık yerinde kullanılmıştır. "Bu günkü toplum yapımızın, birçok şubesi ile o tarihlerde şekillendiği iddia olunabilir" (s. 1) ifadesi bir görüştür. Ancak sosyal ve kültürel yapımızın şekillenmesi ve müesseseseleşmesi yüzyılların birikimidir. İslahat Hareketleri, Tanzimat, Meşrutiyet ve Millî Mücadele sonrası inkılâp hareketleri bu şekillenme ve müesseseseleşme sürecini hızlandırmıştır. Ancak, 100 veya 150 yıllık değiştirme

veya şekillendirme gayretleri toplumun temel normlarında, tam anlamı ile köklü değişikliğe sebep olmuştur mudur? Bunun cevabını tarih, sosyoloji ve edebiyat alanında çalışanların birlikte cevap araması gerekiyor.

Kitabın 5-7 sayfelerinde verilen bilgiler tamamen Cemiyetin fikrî temeline yöneliktir ve "Sonuç"ta verilmesi gereken açıklamalardır. "Suriye-İran-İrak cepheleğinde, yerli halkı kazanmak için Arap Şeyhlerinde, İran'ın Prens ve derebeylerine akıtılan altınlar da enflasyonu körükleyen sebeplerdendi" (s. 7) ifadesi tarihî gerçekle ne kadar alâkalıdır? Bu cümleden sonraki ifadeler S. Süreyya AYDEMİR'den alınmıştır (s. 8, dipnot 4). Ömrü "Suyu Aramak"la geçen Aydemir'i, biz Yakın Çağ Türk Tarihini anlamaya çalışanlar olarak, onun "Şiirsel anlatımı" (!) ile zaman zaman his dünyasının tesirine gir-

diğini ve böylece olmasını temenni ettiği ile tarihî hakikatleri çoğu zaman eserlerinde karıştırdığı bilinir. Sayın POLAT bunu dikkate almalı idi. Ancak verilen bilgiler doğru da olabilir. 1993 Türkiye'sinde yüksek enfasyonun sebebini, Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda varlığını sürdüren terör olayı olarak görenler de mevcuttur.

Eserin 9'uncu sayfasında Cemiyetin basınla ilişkisi anlatıldıktan sonra devrin basın durumu ele alınıyor. Cemiyetin basınla münasebeti "Kültürel Faaliyetler" için de ele alınabileceği gibi sonuçta da verilebilirdi.

"Müdafaa-i Millîye Cemiyeti'nin Kuruluşu" olarak adlandırılan kısım veya bölümde "Ne var ki 1913'ten 1919'a kadar çok etkili faaliyetler gösteren bu Cemiyet hakkında, müstakil bir etüd yapılmamıştır" (s. 16) deniyor. Halbuki 1981 yılında böyle bir çalışmanın Sayın Abdülkadir ÖZCAN tarafından ilmî usûle sadık kalınarak yapıldığını söylemiştik. Eğer böyle bir çalışma olmasa bile bu ifadeler ya ÖN SÖZ'de veya GİRİŞ'te söylenebilir. "Kaynaklar ve Tetkikler" kısmı diye bir alışkanlığımız olsa mesele zaten kendiliğinden halledilecekti. Yine müteakip cümleler ve hatta s. 17'deki ilk paragrafın da bu bölümde yer alması uygundur.

Sayın POLAT, 16-19'uncu sahifelerde kuruluş tarihinin tartışmasını yapmaktadır. Bizce önce Cemiyeti kursa sonra o tarihi tespit tartışmasını yapsa daha güzel olurdu. Cemal KUTAY tarafından yayına hazırlanan Fethi OKYAR'ın hatıralarına (Üç Devirde Bir Adam, İstanbul 1980) ne kadar güvenebiliriz? Zira bu kitapta hangi satır OKYAR'ın hangi satır sayın KUTAY'ın belli değildir. Kısaca Sayın Cemal KUTAY, Fethi OKYAR, TALAT PAŞA hatta Edhem Bey'in hatıralarını yeniden yazmıştır. Bu itibarla güvenilirliği azdır.

Sayın POLAT, eserinin hemen her yerinde, devlete ve millete büyük hizmetleri geçmiş Donanma Cemiyeti'nin adını "Donanma-ı Osmanî ve Muavenet-i Millîye Cemiyeti" olarak zikretmektedir ki bu yanlıştır. Donanma Cemiyeti'nin ve hatta bu arada sayın müellifin incelediği Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti'nin "Merkez-i Umumi" belgelerini bulan, okuyan, tasnif eden ve değerlendiren bir kişi olarak bu Cemiyetin adının "Do-

nanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti" olduğunu biliyoruz. Aradaki "ve" bağlacı yoktur ve kullanılmamıştır.

Eserin 19'uncu sahifesindeki son paragraf kamuoyunu hazırlama veya oluşturma niteliğindedir. Dolayısıyla bu ve buna benzer bilgiler ya bölüm başına alınmalı veyahut "GİRİŞ'te verilmeli idi. Kaldı ki burada bahsedilen Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti olmayabilir. Çünkü harb hâlinde topyekün seferberlik söz konusudur. Yine s. 21'de Sultan Reşat'a Sebil-ür Reşad Mecmuası vasıtasıyla bir arıza sunulduğu ifade edilerek arıza sahiblerinin "İstanbul'da birkaç aydın ve eşraftan" kimseler olduğu söyleniyor. Aynı sahifedeki 12 numaralı dipnot dikkatle incelenince arıza sahiblerinin İstanbul değil Antalya eşraf ve uleması olduğu görülecektir. Burada zikredilen müderrisinden Ahmet Hamdi (aynı zamanda Donanma Cemiyeti Antalya Şubesi reisidir) gerçekten merhum Ahmet Hamdi AKSEKİ midir?

S. 23'deki 15 numaralı dipnotta Cemiyetin kuruluş tarihi olarak ilk toplantının yapıldığı cuma gününün değil de cumartesi gününün kabul edilmesini cuma gününü hafta tatili olması ile de izah edebiliriz. Ayrıca bu kabil tarih ve gün tartışmalarını yazarımız "Cemiyetin Kuruluş Tarihi" olarak açtığı alt başlıkta da yapabiliirdi.

Hastaneler Heyeti üyeleri içinde adı geçen Yağcızâde

Şefik Bey uzun seneler Donanma Cemiyeti Reisi'liği vazifesini ifâ etmiştir. Üstelik bir ara İstanbul Mebusu da seçilmiştir. Her nedense sayın Polat Yağcızâde Şefik Bey'i 1915 yılında ölmüş olarak gösteriyor (s. 27). Bizim Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumi vesikalarından tesbit ettiğimize göre Şefik Bey 28 Aralık 1915 (15 K. evvel 1331) tarihindeki Merkez İdare Heyeti toplantısına katılacakların içindedir (Bkn. Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 141) İHD, s. 287). Hatta Yağcızâde Şefik Bey 7 Eylül 1918 tarihinde de Merkez İdare Heyeti Reisi'dir (TİTEA aynı belge) ve 1914 senesinde Dersaadet Mebusu olarak Mebusan Meclisi'ne girmiştir (Tanin 28 Mart 1914)

1913 Mart'ının sonlarında yazarın "Merkez-i Umumi Heyet-i Fa'âle" olarak zikrettiği bizim "Merkez İdare Heyeti" dediğimiz heyet içinde (ki tarih kuruluşun

Hüseyin Cahid'in bu komisyonlarda "en şiddetli muhaliflerin" bile yer aldığı söylediğini ifade eden sayın POLAT bununun bir uzlaşma olduğu fikrine katılmaktadır. Mesele o komisyonlarda sadece isimlerin yer alması değil, bizzat komisyonlarda çalışmaktır.

hemen sonradır) gayri müslim unsurlara rastlanmaması Balkan Harbi'nden sonra acı, aynı zamanda gerçekle yüzyüze gelişin neticesidir. Zira artık kuru kuruya "İttihâd-ı Anasır-ı Osmaniye" fikrini savunmanın yer-sizliği anlaşılmış, önce İslâm ve hemen sonra Türk ve Türklük kavramları ön plâna çıkmıştır. Aynı durumu Donanma Cemiyeti'nde görüyoruz. Yazarın verdiği Heyet-i Fa'ale listelerinde adı geçen kişiler büyük ihtimalle ne ilk ne de müteakib toplantılara katılmışlardır. İttihat ve Terakki ileri gelenleri bu isimleri propaganda için oldu-bitti ile değişik heyetlere dercetmişlerdir.

Hüseyin Cahid'in bu komisyonlarda "en şiddetli muhaliflerin" bile yer aldığını söylediğini ifade eden sayın POLAT bunun bir -uzlaşma- olduğu fikrine katılmaktadır (s. 31). Mesele o komisyonlarda sadece isimlerin yer alması değil, bizzat komisyonlarda çalışmaktır. Acaba bu "muhalifler" in "Balkan Harbi Hengamesi" sonunda tavırları ne olmuştur? Bunlar hakkında bilgimiz yoktur. O halde "Uzlaşma" fikrine itidalle yaklaşmak icab ediyor.

Yazarımız s. 31'de "Yukarıdaki listede "Baticılık" akımının önde gelen herhangi bir ismine rastlayamayız" diyor. Sonrada bir taslak programa dayanarak Cemiyete destek vermiş olabileceklerini ekliyor. Hatta "Garpçılar da cemiyeti uzun yıllar devam edecek bir kurum olarak kabul edip" diye devam ediyor. Bu kanaate bir taslak programla nasıl vardığını, Sayın POLAT'ın "Garpçılar" ile kimi kastettiğini bilemiyorum. Ancak, ittihatçılar veya Cemiyetin öteki üyeleri "Garpçılık" kavramının mevhum-u muhalifi olan "Şarkçı" mıdır? Aksine çoğu Batı tarzı bir cemiyet arzusundadırlar. Hatta ve hatta bunların çoğu aynı zamanda Türk Ocaklıdırlar.

Cemiyetin hastaneler kurma fikrinin anlatıldığı (s. 31-32) satırlar Cemiyetin faaliyetleri bölümünde anlatılmalıdır. Ayrıca hastane meselesinin Talat Beyin teklif ettiği şekilde kabul edildiği ifade ediliyor (s. 327). Talat Bey acaba neyi teklif etmişti?

Cemiyetin ilk toplantısı sayılan 31 Ocak 1913 tarihli yazarımız tarafından hem kuruluş olarak kabul edilmekte hem de "Yardım Toplantısı" olarak nitelenmektedir (s. 33). 1 Şubat 1913 tarihinde Tanin'de yer alan ifa-

delerden hem İttihad-ı Anasırdan bahsediliyor hem 300 milyon İslâm aleminden (s. 34.35). Demek ki çizgiler hem İttihat ve Terakki'de hem de Cemiyetin kurucularında netleşmiştir.

"11'nci Sadaret ve Meşihat Makamları ile ...." diye verilen bölüm (s. 39) hakkında daha önce kanaatimizi belirtmiştik. Yazarın burada zikrettiği Meşihat tamimi sadece Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti'ni söz konusu etmemektedir. Millet için çalışan bütün müesseseler söz konusudur. Topyekün savaş hali sözkonusudur.

Cemiyete resmî memur tayini meselesi (s. 41-44) meşhûktur. Her ne kadar belgeler bu işlemi doğrular gibi ise de son paragraf şüphemizi kuvvetlendirmektedir. Her halde yapılan işlemin mevzuata uygun olmadığı anlaşılmış ve memur geri çekilmiştir. Buradan hareketle yazarın engin hoşgörüsüne sığınarak "Bir Cemiyetin

böyle bir istekte bulunup isteğini kabul ettirmesinin başka örneği yoktur" fikrine katılamayacağımızı ifade etmek isteriz.

"Cemiyetin Çalışmaları" (s. 43) başlığı ile verilen bilgiler daha önce arzettiğimiz gibi karışıktır. Burada verilenler hem teşkilatlanma hem de Cemiyetin çalışmalarına aittir. Ayrıca yazar çalışmalarını İstanbul'da çıkan süreli matbuat üzerinde yürüttüğünü söylüyor. Bir Cemiyeti anlamak ve anlatabilmek için bunun yetmeyeceği açıktır.

Kaldı ki bu ifade bu araştırmanın başında verilmeliydi. S. 43-44'de "Hastane kurmak", Sıhhiye Heyetlerinin sahasına girer deniyor. Ancak bu Sayın POLAT'ın da dediği gibi İttihat Heyeti'nin gayreti ile olacaktır. İttihat Heyeti malî kaynağı temin edecek, bunun cemiyetin kasasına geçerli muhasebe kaidelerine göre girişi sağlanacak sonra da İttihat Heyeti'nin nezaretinde sarfedilecektir. Şayet yazar "Cemiyetin Malî Kaynakları" diye bir bahis açsa idi, daha iyi neticeye varılabilirdi. Bunu "Cemiyetin Çalışmaları" bölümünde yapabileceği gibi müstakil bir bölüm olarak da düşünebilirdi.

Cemiyetin yardım toplama işinin dedikodulara sebep olacağı tabiidir. Bu daha ziyade o dönem sıkça rastladığımız "Fırkacılık" hastalığının neticesidir. Ancak iane toplamada polis müdürünün kullanılması (s. 46-48) İttihatçıların hala fırkacı olmadıklarının, gizli cemiyet

Cemiyetin, Romanya'dan Afganistan - Hindistan'a, Basra'ya kadar bütün İslâm bölgelerinden yardım gördüğü devrin gazeteleri işaret edilerek ifade ediliyor (s. 51). Bu kabil haberler, o devirde daha ziyade propaganda için verilmekteydi.

hüviyetinden kurtulamadıklarının ifadesidir. Nitekim bu vaziyet sonuna kadar devam edecektir.

Cemiyetin ikinci reisi Hulusî Bey, sadrazamdan "Müfrit İttihatçı" olan iki nazırı değiştirmesini istiyor (s.48). O halde Hulusî Bey İttihatçı değil mi? Cemiyetin İttihatçı yapısına ne oldu? Yazarımız bu olayı Ali Haydar Midhat'tan (**Hatıralarım 1872-1946**, İstanbul 1946, s. 253-255) almıştır. Ancak metin içinde çelişkiye düşmemesi için bu anekdotu itiyatlı kullanmamız gerekiyor.

Gayri müslimlerden iane alınması (s. 49 vd.) konusunu sayın POLAT belgelerde açıkça yazıldığı halde anlamıştır. Söz konusu olan gayrimüslimler "teb'a-yı şahene" den değil "teb'a-yı ecnebiye" dendir. Yani Osmanlı vatandaşı değil Yunanistan ve Rusya vatanıdır. Dolayısıyla ilgili devlet sefaretlerinin barut kokulu atmosferde hassas olmaları gayet tabiidir. "İane istenilen teb'a-yı Osmanîye ile ecânibin tefriki" ifadesini yazarımız gözardı etmemeliydi (Belge : 8, B.E.O. / Dosya No : 323764). Babîâlinin konunun üzerine gitmesini "İinci Dünya Savaşına girmiş devletin nasıl bir acz içinde olduğunu gösteren deliller" olarak kabul etmektense (s. 50) onun devlet anlayışı ve titizliği ile izah etmek daha uygun olmaz mı?

Cemiyetin, Romanya'dan Afganistan-Hindistan'a, Basra'ya kadar bütün İslâm bölgelerinden yardım gördüğü devrin gazeteleri işaret edilerek ifade ediliyor (s. 51). Bu kabil haberler, o devirde daha ziyade propaganada için verilmekteydi. Gazetelerde yazıldığı miktarda olmamakla birlikte dışarıdan yardım geldiği muhakkaktır. Hindistan Gazetelerinin Paris'teki Türk Prens'inin yardımından bahsetmesini (s. 52) inandırıcı bulmuyoruz.

Bursa'da ki "Mevlevî Gönüllü Alayı"nın (s. 59) cemiyetle alakası var mıdır?

"İrşad Heyeti Çalışmaları" (s. 59) ile "İdare Heyeti Çalışmaları" (s. 65) bahisleri tamamen cemiyetin kuruluşu ve teşkilâtlanışı ile alakalıdır. İdare Heyeti bahsinin ilk paragrafı konumuz açısından tutarsızdır. Zira bütün çalışmalar bu heyetin nezareti altındadır.

Sayın POLAT'ın ifadelerinden Cemiyet'in Türk Ordusuna uçak aldığını ve hatta yeni bir uçak hediye edildiğini (s. 68-69) öğreniyoruz. Ne yazık ki Türk Havacılık Tarihinde böyle bir şey yoktur. Nitekim aynı sayfalarda metin olarak verilen "Harbiye Nazırı'nın teşekkürü" dikkatle okununca, uçak alınmadığını, ancak satın alınmasına karar verildiğini anlamak mümkündür. Eğer uçak alınmış veya alınmasına teşebbüs edilmişse ki edilmiştir, bu konu "Cemiyetin Türk Havacılığına Kat-

kısı" alt başlığı ile verilseydi daha çarpıcı olurdu.

"Bazı Faal Şubeler ve Mensupları" (s. 83 vd.) konusu bölüm olarak değil, Cemiyetin Kuruluşu ve Teşkilâtlanışı bölümünde olmalıydı. Katar Kaymakamı Şeyh Casım es - Sâni'nin ianesinin bu mevzu ile alakasını anlamak güçtür (s. 85). Konu tamamen Cemiyetin malî yapısını ilgilendiriyor.

Sayın POLAT İzmir Heyet-i İdaresini anlatırken birden reislerin rolüne geçiyor (s. 91 vd.). Halbuki bu konu Cemiyet Teşkilâtı anlatılırken veya sonuçta ele alınmalı. Özellikle s. 95'de verilen künyelerin hiç olmasa dipnotta verilmesi teknik açıdan daha uygun olurdu.

"Kültürel Faaliyetler" (s. 96 vd.) sınıflandırılabilir. Tiyatro, Sinema, Neşriyat... vb. gibi. VI'ncı Bölüm olarak verilen Pierre Loti ve Cemiyet (s. 111 vd.) konusu da kültürel faaliyetler olarak verilmeliydi. Ayrı bir makale konusu olan s. 102-104 arasındaki açıklamalar konumuzun dışındadır. Ancak, Sayın POLAT'ın edebiyatçı kişiliği düşünülünce bunu mazûr görmek mümkündür.

"Müdafaa-yı Millîye'den Müzâheret-i Millîyeye" (s. 115 vd.) konusunu müstakil olarak ele almak yerine "Kuruluş ve Teşkilâtlanma" bahisleri içinde eritmeli idi. Zira eserin bütünlüğünü zedelemektedir.

"İinci Dünya Savaşı ve Cemiyet" (s. 124 vd.) başlığını kullanan yazarın aynı şekilde daha önce "Balkan Savaşı ve Cemiyet" konusunu da işlemesi gerekirdi. Teknik olarak her ikisi Cemiyetin Faaliyetleri alanına girmektedir. Ayrıca s. 128'de verilen bilgiler tamamen kuruluş ve teşkilâtlanışa aittir. 129'uncu sayfada verilen 9'nolu dipnotta belge numarasını (B.E.O.nu 339631) veren yazarımız, "Fakat araştırmalarımız sırasında bu belge zuhûr etmemiştir" gibi garib bir ifade kullanmaktadır.

Keza s. 130'daki İinci paragraf sonuçla alakalıdır. İİnci paragraf ise teşkilâtla alakalıdır. Her nedense Sayın POLAT, Cemiyetin en üst organı olan Umumî Kongre'den hemen hemen hiç bahsetmiyor. Sadece bu paragrafta ipuçlarını yakalıyoruz. Yine 131-134'üncü sayfalardaki bilgiler tamamen sonuç veya kapatılışla alakalıdır. (Ayrıca bu sayfalarda bahsedilen Millî Kongre ile ilgili bilgiler bk. Niyazi Ahmet BANOĞLU, "Millî Kongre ve Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. III, s. 7, Kasım 1986). Yine sonuç kısmında verilmesi gereken 1920'de İstanbul'da kurulan M.M. ve benzeri kuruluşlarla Cemiyetin ilgisi olmadığı (s. 133) deniyor ki doğrusu budur. Çünkü Müdafaa-yı Millîye, Donanma Cemiyeti gibi cemiyet mensuplarının müstevliye

bigane kalmaları mümkün değildir.

"Cemiyetin Neşriyatı" bahsi (s. 146 vd.) şüphesiz onun kültürel faaliyetleri ile ilgili olduğu kadar "gelir getirici etkisi" de düşünülünce "malî kaynakları" konusuna girmektedir. Cemiyetin kapatılmasından önce ele alınmalıdır. Sayın POLAT'ın edebiyatla aşinalığının bir neticesi olarak Cemiyet neşriyatı hakkında uzun bilgiler vermektedir. Nizamname başta olmak üzere diğer neşriyat bizim teklif ettiğimiz "Kaynaklar" bahsinde ele alınıp tahlile tabi tutulması gerekiyordu.

Özellikle Cemiyetin İstanbul şubelerine ait tahlimattan (s. 148-149) teşkilatlanma bahsinde daha dikkatli faydalanabilirdi. 25 sahifelik bir hacimde (s. 146-170) bu neşriyatı açıklamak yerine sadece künyelerini vermek (Kültürel Faaliyetlerle birleştirerek) yeterli olacaktı.

"Cemiyetin Kapatılışı" (s. 135-145) ile ilgili bilgiler doğrudur. Daha önce biz de Tarık Zafer TUNAYA'nın verdiği tarihi kabul etmiştik. Halbuki sayın POLAT'ın söylediği gibi, Donanma ve Müdafaa-yı Millîye Cemiyetlerinin ortadan kaldırılış tarihi 1 Nisan 1335 (1919) olmalıdır.

"SONUÇ" kısmında cemiyetin faaliyetlerini kısım sıralamak yerine (s. 171-172) - ki uçak temin edildiği söyleniyor. Cemiyetin sosyal ve fikrî temeli açıklanmalıydı. Devrin fikrî ve siyasî hadiseleri ile Cemiyetin münasebeti ve bunun neticeleri, hatta diğer kuruluşlarla ilişkileri özetlenmeli ve bir neticeye varılmalıydı. Şüphesiz Sayın POLAT, son üç paragrafta (s. 172) çok isabetli bir şekilde kısa olarak bunu yapmıştır. Ancak, Cemiyet'in faaliyetlerinde en büyük payın devrin edebiyat ve kültür adamlarına ait olduğu fikrini şüpheyle karşıyoruz. İl'nci Meşrutiyet ve Mütareke dönemine, en az

onlar kadar askerî ve siyasî kadrolar üstelik baskıcı usullerle -damgasını vurmuştur.

Son olarak, eseri şekil bakımından incelerken söylediğimiz gibi, yazarımız Ekler (s. 173-223) ve Arşiv Belgeleri (s. 225-276) olarak iki müstakil kısım açmıştır. Ancak, Sayın POLAT, matbu olanları "Ek", yazma olanları ise "Arşiv Vesikası" olarak tanımlamaktadır. Tarih araştırmalarında her ikisi de belge niteliğindedir. Eserde verilmiş şekliyle de "Ekler" kısmına girmektedir.

Tarih araştırmalarında kullandığımız geleneğe uygun olarak bibliyografya (Kaynakça) düzenlenirken öncelik sırasına göre sınıflandırılır ve "tedkikler'e geçilir. Araştırmacımızın bibliyografyası (s. 277-283) bu nitelikten uzaktır. "Bu kurala herkesin uyması zarurîdir" diye bir kural da yoktur.

SONUÇ :

Sayın POLAT'ın hazırladığı XIII + 311 sahifelik "Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti" adındaki eseri yoğun bir mesainin ürünüdür. Ne var ki, tarih araştırmalarında kullanılması gereken teknikleri kullanma fırsatını bulamadığı için şekil ve muhteva açısından bir "bilgiler manzumesi" ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu manzûme içinde de insicâm yoktur. Sayın ÖZCAN'ın makalesi, daha az kaynak kullanmasına rağmen, ilmî usullere hâkim olmasından dolayı, daha derli-topludur. Sayın POLAT, "İğne ile kuyu kazarak" belge ve bilgiler elde etmiştir. Eseri, onun hoşgörüsüne sığınarak ve zaman zaman da insaf ölçülerinin dışına çıkarak tenkit etmemize rağmen, Sayın ÖZCAN'ın çalışması ile birlikte bir eksikliği tamamlamıştır. Kendisini bu açıdan tebrik ediyor, çalışmalarının devamını diliyoruz. □

ERDEM
20
Basıldı
BİLGE'ce tavrılı
ve ERDEM'li
okuyuculara duyurulur.

"TÜRKE DOĞRU"

Ismayıl Hakkı BALTACIOĞLU, Türke Doğru 3'üncü baskı, Ankara 1994, Atatürk Kültür Merkezi Yayını nu. 84, 398 s.

Prof. Dr. Kazım YETİŞ

**İstanbul Üniversitesi Edb. Fak.
Öğretim Üyesi**

Fransa Kralı III'üncü Napolyon'un Osmanlı İmparatorluğu ile İngiliz İmparatorluğu'nu parçalamak için ortaya attığı milliyetler prensibinden en çabuk ve en çok etkilenen Osmanlı İmparatorluğu oldu. Zira bu imparatorluk, artık ulaşabileceği tabii sınırların gerisine çekilmeye çoktandır zorlanıyordu. Öte yandan XVII'inci yüzyıldan beri batılı, Rus ve hatta Amerikan misyonerleri Balkan kavimlerinde kavmiyetçilik şuurunu uyandırmaya çalışıyorlardı. Devlet de eski merkezî gücünü çoktandır kaybetmişti. XIX'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan sosyal çalkantılar, savaşlar aydınımızı Türklüğü aramaya sevketti. Ayrı bir yazı konusu olan çeşitli sebepler, özellikle II'nci Meşrutiyet ve sonrasındaki gelişen olaylar fikir tarihimizde Türkçülük, pan Türkizm gibi adlarla yer alan bir akımın doğmasını sağladı. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi, Türk İstiklâl Harbi sırasında çeşitli kavim ve toplulukların arkadan hançerlediği Türk insanı, canının derdine düştü ve büyük bir yaşama mücadelesi verdi. Bu mücadele, cephelerde olduğu kadar, bizi Balkanlar'dan ve Anadolu'dan atmak isteyen Batılılara karşı Türklerin insanlık kültür ve medeniyet tarihine katkıla-

rının anlatıldığı kültür alanında da olmuştur. XVIII'inci ve özellikle XIX'uncu yüzyıl boyunca almaya ve girmeye çalıştığımız Batı medeniyeti dairesinde verilmiş bir şahsiyet mücadelesidir de Türkçülük. İstiklâl Harbi'nden sonra kurulan millî devletin temelleri de, Türk milletinin tarih içinde kazandığı tarihî şahsiyeti ile Batı medeniyeti mezcedilerek atılmak istenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu anlayışla yeni devlet için pek çok kurum kurmuştur. Bu konuda elbette Atatürk tek değildir. O, devlet adamı ve uygulayıcıdır. Asıl bunun fikriyatı XIX'uncu asrın son çeyreği ile XX'nci yüzyılın başlarından itibaren yapılmıştır. Süleyman Paşa'dan, Necip Asım'a, Veled İzbudak'a, Yusuf Akçuraoğlu'na ve Ziya Gökalp'e kadar pek çok fikir ve devlet adamı bu konuda emek sarfetmiştir. Tarihten alınan ilhamla, her şeyiyle Türk ruhunu diriltmek istemişlerdir. Daha Halka Doğru'dan başlayan bir faaliyet; Türk Ocağı'nda hız kazanmış, Türk kültür ve medeniyetinin geçmişi araştırılırken, dönemlerinin ve geleceğin çeşitli meseleleri Türk ruhunun süzgecinden geçirilmiş, potasında eritilmiştir.

Bu konuda kalem oynatan yazarlarımızdan biri de Ismayıl

Hakkı Baltacıoğlu'dur. Baltacıoğlu'nun bir özelliği de eğitimci olmasıdır. O, yeni bir adam yaratmak istemiş ve **Yeni Adam** adlı bir de dergi yayımlamıştır. Onun **Türke Doğru** eseri bu çalışmaların önde gelenlerindedir. Ziya Gökalp asrın başlarında veya ilk çeyreğinde **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak; Türkçülüğün Esasları** diyor ve Türkçü düşüncüyü sistemleştiriyordu. Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu millî romantizmin en güzel örneklerinden birini vererek ferdî ve millî hayatın çeşitli safhalarında Türk olmanın, Türk olarak ve Türklük için yaşamının çeşitli yol ve imkânlarını araştırıyor. Bunu yaparken de kendini ırkçı bir anlayıştan hep uzak tutuyor. Esasen Türkçülük ve Türkçüler hiçbir zaman ırkçı ve şövenist olmamışlardır. Nitekim ilk Türkçü dernek ve dergilerin üye ve yazarları arasında Ermeni ve yahudilerin yanında Araplar, Batılı şarkiyatçı ve türkologlar da vardır. Çünkü Türkçülük, Türk milletinin kültür ve tarihinin ve insanlığa katkılarının araştırılması şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, kitabının **İrk ve Milliyet** başlıklı yazısına şu cümlelerle girer : "**Karışık fikirler karışık kafalı in-**

sanlar gibidirler. Onlardan hidayet gelmez, hidayet ise her zaman beklenebilir. İrk fikri de dünyanın en karışık fikirlerinden biridir. İrk, antropoloji ilminin öz konusu olmakla kalmayıp politikacıların elinde silâh, emperyalistler için tahakküm vesilesi olagelmıştır." Yazar daha sonra, ırk ile milliyeti ayırır. Birincisi "biyolojik bir gerçek", "hayvanî bir olgu" dur. İkincisi ise "sosyal bir gerçektir", "ahlâkî bir olgudur". İrkin milliyeti var etmediği, milliyetin ırkı var ettiği görüşlerinin bulunduğunu belirten **Türke Doğru'nun** yazarı, "Bugünkü Fransız ırkını kuranlar Seltler, İberyenler, Ligüryalılar, Yunanlılar ve Latinlerdir. Bu günkü Almanya Slavlar, Germenler, Keltler, İskandinavyalılar ve İspanyollarla yoğrulmuştur. Bu günkü İngilizler Ketler, Germenler ve Germanlardan meydana gelmişlerdir. İtalyanların hamurunda ise Golualılar, Etniskler, Pelasgler ve Yunanlılar vardır" der. (s. 51-54) Buradaki tespitler öyle zannediyorum bugün Türkiye'nin başına örülmek istenen çorabın mahiyetini en açık ve acı bir şekilde ortaya koymaktadır. İrkin emperyalistlerin elinde nasıl bir tahakküm vesilesi olduğunu bir asırdan fazla zamandır bizden çok yaşayan ve gören herhalde başka bir millet yoktur. Ama; hâlâ aynı oyunların kurbanı edilmek isteniyoruz. Üstelik bize bu oyunu oynayanların mahiyeti de bu satırlarda bütün çıplaklığı ile ortaya konulmaktadır.

Peki nedir **Türke Doğru**? Herhalde öncelikle bu oyunlara gelmemektir. Sonrası ise Millet'in "sık sık mevsim değiştiren bir tabiat" olmadığının inanıp bunu Türk mil-

letin her zaman Türk olarak kalmasını sağlayan "dil", "zevk", "yemek", "muaşeret", "hayat felsefesi", "inançlar", "efsaneler", "masallar", "sözler", "adetler" (s. 13-16) gibi Türklere göre olan ve değişmeyen cevherleri koruyup yaşatarak; ahlâk, hukuk, dil, mimik, edebiyat, roman, tiyatro, mimarî, resim, dekor, şehircilik, moda, heykel, devlet, felsefe, terbiye, pedagoji, marif vb. alanlarda milletimizin tarih içinde oluşturduğu değerleri XX'nci yüzyılın imkânlarıyla canlı ve yaşanır hâle getirip ve bu yolla Türk olarak yaşamaktır.

Türke Doğru'da dönemin pek çok meselesini buluruz. Malesef bizim için bir talihsizlik olarak bunların pek çoğunun günümüzde de var olduğunu görüyoruz. Esasen İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu bir arayış içindedir. Güzel sanatlarda, eğitimde, devlet hayatında **Türke doğruyu** arayan, **Türkün** nasıl yapması gerektiğini araştıran bir kafadır. O, bu arayışları sırasında çok ilginç tespitler yapar. Bunlardan bazılarını işaret etmek istiyorum.

"Avrupa'dan, Amerika'dan gelen her fikre, her modaya, her yeni dans şekline, her konferansçıya hayran olan insanlar vardır. Her, eli kalem tutan adamın yazdığı her şeye hayran olanlar vardır. Her kumaş modasına, her iskarpin biçimine hayran olanlar vardır. Her Avrupalı profesöre, aktöre, rejisöre, sinema artistine hayran olanlar vardır.

Hayranlık üstün eserlere, şâh eserlere karşı duyulduğu zaman normal bir hâldir. Fakat bayağı, harcı âlem, basmakalıp eserlere karşı duyulduğu zaman hasta bir hâldir. Bu fikri başka türlü söyleyelim : hayranlığın sebebi eser-

deki mükemmellik olduğu zaman, bu hâl tabiidir; böyle olmayıp da, kendimizdeki aşağılık duygusunu belirtmeye bir vesile olduğu zaman bu hâl hastalıktır". (s. 44)

Acaba bu gün bu hastalık daha da artmış değil mi? Bu artmışlığın durumu da çok acı fakat gerçek bir şekilde belirtilmiş :

"Medeniyete gitmek, maddede, maddî oluşça ilerlemektir, doğru; fakat kültüründen öğrenmek, kültüründen ayrılmak soysuzlaşmaktır" (s. 45).

Bu gün Türkiye'de bir hukuk kargaşası ile beraber ahlâkî çöküntü de var. Çünkü biz hukukla ahlâkın ayrı ayrı kavramlar olduğu varsayımından hareket etmişiz, kanunlara önce kanun koyucular uymamıştır. Baltacıoğlu her toplumun temeli olan bu iki kurumu birbirinden ayırmaz : "Sosyologlara göre hukuk ve ahlâk diye ayrı iki kurum yoktur. Hukuk, ahlâkın yazılı ve örgütlü şeklidir : Ahlâk ise hep yaygın bir şekilde yaşayan fiil ve amel kurallarıdır. Yine sosyologlara göre ahlâk, ilim ve fen gibi milletler arası olamaz, millî bir kurumdur. Bu anlayışla hukukun da millî olması gerekir". (s.61)

Görgü kurallarının en çarpıcı göstergesi kadın erkek ilişkileridir. Çünkü bu ilişkide samimiyet, saygı, sevgi, menfaat içindedir. Ayrılması da son derece güçtür. İşte bu konuda **Türke Doğru'dan** şu satırları beraber okuyalım :

"Avrupalılar kadına karşı çok saygı gösterirler. Fakat bu saygıları iyice elenirse görülür ki kaynak ahlâkî olmaktan çok cinseldir. Avrupalı erkek gözünde kadın nazik, ince, tapınmaya değer, cinsel bir puttur. Halbuki gelenekçi Türk

ahlâkının temeli kadına karşı duyulan cinsel hayranlık olmayıp müsavatçılıktır. Türk ahlâkı kadın olsun, erkek olsun, saygı değer olana saygı gösterir."... (s. 65-66)

Daha sonra tarihte kadın erkek eşitliği üzerine kurulan aile tipinin ilk ve tam olarak Türklerin verdiğini söyleyen müellif, kurultaylarda Hatun'un Hakan'ın sağında oturduğunu, sefirleri birlikte kabul ettiklerini, fermanlara beraber imza koyduklarını ekler.

Bunlar günün meselelerine dünden tutulmuş ışıklardır. **Türke Doğru**'nun yazarı tarihte çeşitli devletler kurmuş, devlet kurmanın en gelişmiş örneklerini vermiş, bu konuda zengin bir geleneğe sahip bir milletin, Türkiye Cumhuriyeti'nden önceki hâlî pek çok yönü ile değerlendirilememiş son Osmanlı halkası hakkında da şunları söyler :

"Osmanlılar devlet içinde başka hiç bir milleti taklit etmeyip millî dehaya uygun orijinal teşkilât yaptıkları zaman kuvvetli bir orduya ve kuvvetli bir devlete malik oldular. Osmanlı kanunnâmeleri, askerî teşkilâtı, üniformaları, teşrifatları ve yeniçerilik, sipahilik başka hiç bir millette eşine rastlanmayan hep orijinal şeylerdir.

Fakat Osmanlılar Tanzimatla birlikte Avrupa medeniyetine girdikten sonra bütün kültür işinde

olduğu gibi eski devletçilikte de kendi geleneklerini bırakarak bu medeniyetin politik geleneklerini mukallitliğini sonunun ne kadar zararlı olduğunu herkes bilir". (s. 202)

Türk millî eğitimi bir türlü kurumlaşmamış ve kendini bulamamıştır. Senede değil, bir senenin içinde sistemler değiştirilmekte, millî eğitimden bekleneni bir türlü elde edememektedir. Aslında Millî Eğitim Bakanlığı çoktandır eğitimden vazgeçmiş, öğretimi bile yapmamaktadır. 150 senedir bu konu tartışılır, yeni yeni sistemler denir. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu bir eğitimcidir. Diğer eser ve yazılarının yanında **Türke Doğru**'da da bu konu üzerinde durur :

"En geniş anlamıyla terbiye henüz içtimaîleşmemiş olanları içtimaîleştirmek demektir". Bu tespit kanaatimizce son derece önemlidir. Çünkü buradaki içtimaîleştirmek, kişiyi içinde yaşadığı topluma kazandırmaktadır. Halbuki uygulanan eğitim sistemimizden geçen insanımızın büyük bir kısmı, bilâkis içinde yaşadığı topluma yabancılaşmıştır. Ona göre bu içtimaîleştirme işi iki türlü olur : 1) Çocuğa içinde yaşacağı cemiyetin değer hükümlerini (kültürünü) vererek. 2) Çocuğa içinde yaşayacağı cemiyetin teknik kurallarını (medeniyetini) vererek. Yazar asıl terbiye veya eğitimin birincisi ikincisinin ise öğretim olduğunu ekler

ve şöyle devam edere : "..... terbiyenin ödevi çocuğa içinde yaşayacağı cemiyetin dinî, ahlâkî, bedîî ve felsefî... değerlerini vermektir, yani ona milletin vicdanını kazandırmaktır". (s. 208)

Burada sadece din ve ahlâk derslerini kaldırtmak için mücadele eden partilerimizin ve aydınlarımızın kulağını çınlatalım.

Eskiden okuma fırsatı bulamadığım **Türke Doğru**'nun bu yeni baskısını bir solukta okudum. İsmayıl Hakkı'nın günümüze söylediği daha pek çok şey vardır. Son iki örnek : "Devletsiz hürriyet olmaz". (s. 270). İnsan ister istemez, devleti yıkma mücadelesi içinde olan insanlara bu cümlenin bir şamar gibi çarpmasını istiyor. Maalesef Türkiye'de devleti yıkma hürriyeti kadar hiç bir hürriyet alabildiğine işlememiştir.

"Türk tarihi gösteriyor. Türk ne zaman kendine bir baş bulmuşsa dünyanın en kuvvetli bir devleti olmuş, ne zaman kötü bir başı başında taşımak felâketine katlanmışsa devletini de, kendini de felâkete götürmüştür". (s. 270)

Türke Doğru'yu pek çok taraflarıyla ihtiyacımız olduğu bir dönemde kültür hayatımıza kazandıranları tebrik edelim, teşekkür edelim. Aydınlarımızın, gençlerimizin ve devlet adamlarımızın kitaptan faydalanmalarını dileyelim.

MALİYE BAKANLIĞI BÜTÇE VE MALÎ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN YAYINLARI ÜZERİNE

Prof. Dr. Abdülkerim ABDÜLKADİROĞLU

Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın, kültürün kaynağı olan kitap ve benzeri neşriyatın tanıtılmasını hedefleyen, üç aylık *Bilge* Dergisi'nin Temmuz 94 (Yaz 1) sayısı, fevkâlâde kalitede çıkmış bulunmakta; ikinci sayısının dizgi işlemlerinin bittiği haberi, kitaba muhabbet besleyenleri sevindirmektedir. Semeresini vermeye başlayan bu son derece hayırlı teşebbüsten dolayı ilgilileri candan tebrik ederken, makamlarda oturanlar değişse de, hizmetin uzun ömürlü olmasını dileriz.

Bilge'nin elimiz altında bulunan ilk sayısında, Sayın Orhan F. Köprülü'nün, "Bir Tenkid Dergisinde Ne Gibi Yazılar Yer Almalıdır?" başlıklı, uygulamaya yön verecek mahiyetteki yazısı, bu konuda temel fikirleri kapsamakta; teklif edilen hususların eksikliğinin araştırmacılar ve ilim adamları tarafından ne derece ihtiyacı duyulan bir husus olduğuna dikkatleri çekmektedir.

Sayın Köprülü söz konusu yazısında, ünlü İngiliz tarihçisi Harold Temperley'nin "British Policy Toward Parliamentary Rule and

Constitutionalism in Turkey (1830-1914)" (The Cambridge Historical Journal, Vol. IV, Nu. 2, 1933, p. 156-191) adlı, oldukça geniş kapsamlı; çeşitli bakanlıklarda, özellikle kullanılan bir çok arşiv malzemesinden dolayı, o devir Osmanlı tarihi hakkında yazılmış bir çok kitaplardan daha büyük ehemmiyet taşıyan makalesi, bu vesile ile tanıtılmakta ve araştırmacılar için bibliyografik künyesi verilmektedir.

Biz, bu son derece yerinde yazılmış paragraftan sonra, böyle bir dergide ilk olarak, Bakanlığıyla ilgili arşiv malzemesinin, değişik adlarla yayımlanmasını hedefleyen Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nün, her bir cildi 200-1000 sayfa arasında değişen, 1987-1991 yılları arası yayımlanmış 10 esere; 1992 yılında yayımlanmış 10 esere; 1993 yılında yayımlanmış 4 esere dikkatleri çekmek istiyoruz. Burada anılan genel müdürlükten elde edilen yayımlanmış eserlerin listelerini vererek ilgileneceklerin dikkatlerine sunuyoruz.

Demek ki bu dergide, yazarı belli kitapların tanıtılmaları yanı sıra, böylesi tanıtımlara da yer verilmesi gerektiği hususu bütün

açıklığıyla bir kere daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. Denilebilir ki, "Bu çalışmalara kaynaklık eden eserler esasen kütüphanelerde bulunmaktadır; ihtiyaç duyan, o mekânlara giderek aradığı kaynakları bulup başvurabilir...". Günümüzün ağır şartları altında yaşarken bir de bizde harf inkılâbından sonra arşiv malzemelerine inebilmek, tamamen uzmanlık alanı olmayı icap ettirdiğinden; çalışmaların önemi daha iyi anlaşılacaktır. Gerçi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün, yetiştirilmiş bir kadro ile, yürüttüğü çalışmaları, başka bir cihetle takdire şayan olup, peyderpey neşirler yapılmakta ise de; Maliye gibi belirli bir konuya dikkatleri çekmesi bakımından anılan genel müdürlüğün gayret ve faaliyetlerini özel bir takdirle karşılamak, kültürümüz adına sadece kadirşinaslık olacak; bir ekip ile yürütülen bu çalışmalarda emeği geçenlerin mesailerini başta Genel Müdür Sayın Erdoğan ÖNER Bey olmak üzere, gelecekte çok daha iyi anlaşılacaktır.

Bu çalışmaların mühim bir tarafı da, yeni yeni bilgi ve belgelerle beslenen matbû kitapların, ihtiyaç duyulduğu her anda ve en kısa zamanda baskılarının ye-

nilenmiş olmasıdır :

Genel Müdür Sayın Erdoğan Öner Bey, yapılan bu çalışmalarla ilgili olarak görüşlerini şöylece açıklamaktadır.

"Devletçe, kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirirken ve toplumsal yaşama yön verirken uygulanan mevzuat ve politikaların ilgililer tarafından doğru olarak bilinip uygulanmasında büyük yararlar vardır.

Özellikle devletin izlemeyi amaçladığı sosyo-ekonomik politikaları en iyi gösteren ve yansıtan bütçeler de, bir yandan devletin sağlayacağı hizmetlerin kapsam ve sınırlarını belirlemesi, diğer yandan vatandaşların devlete karşı olan malî yükümlülüklerini göstermesi bakımından toplumun tüm kesimlerini çok yakından ilgilendirmektedir.

Maliye Bakanlığı Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü, bu amaç ve düşüncelerle 1987 yılından günümüze kadar 87 adet basılı eser ortaya koymuştur. Bu çalışmalar çok büyük emek ve araştırmalar sonucunda gerçekleştirilmiş ve emeği geçenlere hiçbir telif ücreti ödenmeksizin, sadece cüzi baskı giderleri karşılığında elde edilmiştir.

Ülkemizin Cumhuriyet döneminde sık sık yaşadığı sosyal ve ekonomik buhranlardan kurtarılabilmesi, başta ekonomi politikaları olmak üzere eğitim, sağlık, adalet, güvenlik ve yatırım hizmetlerine ilişkin politikaların uzun vadeli plânlarda içinde sağlıklı ve gerçekçi bir şekilde oluşturularak uygulanmasında zorunluluk bulunmaktadır. Bu amaçla çıkarılan eserlerde, esas itibarıyla bütçe ödenek ve harcamaları ülkemizin

geçirdiği konjoktürel dönemlere paralel bir şekilde ele alınarak, çeşitli hizmet alanlarındaki fizikî yapılar ve istihdam olunan personelin genel ekonomik büyüklükler içindeki payları, rakam ve grafiklerle desteklenerek gösterilmek suretiyle ele alınmaktadır.

"Maliye Teşkilâtı Tarihçesi ve Mevzuatı" adlı eserde, Osmanlı Devletinden günümüze kadar olan dönem içinde önemli ve tarihî görevler ifa etmiş olan "Maliye" birimleri kuruluşları ve tarihî görevler ile birlikte gösterilmekte, Fatih Sultan Mehmet döneminden bu güne kadar uygulanmış olan çok önemli padişah fermanı, kararname, nizamname ve talimatların asıl metinleri ile bazılarının eski harfler ile yazılmış bulunan orijinal örnekleri de verilmiştir.

Diğer yandan T.C. Kanunlarından malî hüküm ihtiva edenlerin orijinal metinleri 9 cilt, kamu kurumlarında uygulanan gider kanunları teşkilat, personel ve diğer gider kanunları ile sözleşmeli personele ilişkin kanun, bakanlar kurulu kararı ve yönetmeliklerin uygulanan metinleri (ek ve değişiklikleri) ile 4 cilt halinde yayımlanmıştır.

1971 tarihinden itibaren mevzuatımıza girmiş olan ve son Kanun Hükmünde Kararname numarası 546 olmak üzere bu güne kadar çıkarılmış olan 446 adet Kanun Hükmünde Kararname de orijinal metinleri, yetki kanunları ve bunlarla ilgili Anayasa Mahkemesi kararları 4 cilt halinde yayımlanmıştır.

Ayrıca, .barem ve emeklilik mevzuatları Osmanlı Devleti döneminde (1840) günümüze kadar uygulanmış olan hukukî ve idarî

düzenlemeleri ayrı ayrı 3'er cilt halinde; harcırah, kadro, Devlet ihale, kamu taşıtları ve konutları, sosyal güvenlik ve çalışma mevzuatları da ayrı 7 kitap halinde düzenlenmiştir.

Kamu personeli ve kamu kurum ve kuruluşlarını ilgilendiren başlıca yönetmelikler ve genel tebliğler, kamu harcamaları yönetim ve denetimine ilişkin mevzuat ayrı ayrı kitaplar halinde bastırılmıştır.

Diğer eserlerde ise, genel ve katma bütçe kanunları, kesin hesap kanunları, bütçelerin uygulama sonuçları, hazine genel hesapları, ödenek, gider ve gelir gerçekleştirmeleri, borç idaresi ve fonlar mevzuatı ile ilgili bilgi ve dokümanlar verilmektedir.

Para ve geçim, her zaman önemini zirvede koruyabilmektedir. Bir de Osmanlı zamanından günümüze kadar ülkemizde ve dünyanın diğer bütün ülkelerinde, parayla ilgili görevlerin, rastgele dağıtılmayıp, güvenilir kimselere verilmiş olması bilinen bir gerçektir.

Bu vesile ile çalışmalarını yakinen bildiğim ve zaman zaman da bizzat katıldığım geceleri bütün kadro ile 24.00'lere kadar mesai veren, buna hafta sonlarını da ekleyen, Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü personelinin, verdikleri bu mesailerini sonucu kitaplaşarak istifadeye sunulan eserlerden ve kitaplaşacak olanlardan dolayı en iyi duygularla tebrik ile; yayınları, sahasının elemanlarına ve kültürümüzün birinci derece kaynaklarına ilgi duyanlara tavsiye ederiz. □

1987 - 1991 YILI YAYINLARI

Kamu Personeli ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarını İlgilendiren Önemli Yönetmelikler (1988-294), Kamu Harcamalarının Yönetim ve Denetimi (1988-300), Bütçe Kanunlarında Atıfta Bulunan Mevzuat (1989-305), Fonlar Mevzuatı (1988-1), Mali Mevzuat Fihristi (31.5.1990 Tarihi İtibariyle Gider ve Gelir Mevzuatı), Bazı Kamu Görevlilerine Yapılan Ödemeler (1965-1990), Kanun Hükmünde Kararnameler Cilt -1 (No : 1-150), Kanun Hükmünde Kararnameler Cilt -2 (No : 151-313), Kanun Hükmünde Kararnameler Cilt -3 (No : 315-427), Bütçe Başlangıç Ödenekleri ve Gelir Taksitleri (1930-1991)

1992 YILI YAYINLARI

Genel Bütçe Kanunları Cilt I (1924 - 1970), Genel Bütçe Kanunları Cilt II (1971-1911), Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991), Bütçe Kanunları Fihristi (1924-1992), Bütçe Kesin Hesap Kanunları Cilt I (1924-1941), Bütçe Kesin Hesap Kanunları Cilt II (1942-1953), Bütçe Kesin Hesap Kanunları Cilt III (1954-1963), Bütçe Kesin Hesap Kanunları Cilt IV (1964-1974), Bütçe Kesin Hesap Kanunları Cilt V (1975-1991), Eğitim Hizmetleri (1980-1992).

1993 YILI YAYINLARI

Bütçe Mevzuatında ve Bütçelerde Gelişmeler Osmanlıdan Cumhuriyete (1299-1923), Bütçe Hükümleri (Anayasa Benzerleri ve Anayasalarda) (1808-1982), Bütçe Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi ve Anayasa Mahkemesi Kararları (1961-1992), Katma Bütçe Kanunları Cilt I (1924-1939), Katma Bütçe Kanunları Cilt II (1940-1950), Katma Bütçe Kanunları Cilt III (1951-1956), Katma Bütçe Kanunları Cilt IV (1960-1966), Katma Bütçe Kanunları Cilt V (1967-1972), Katma Bütçe Kanunları Cilt VI (1973-1978), Katma Bütçe Kanunları Cilt VII, Katma Bütçe Kanunları Cilt VIII, Maliye Teşkilatı Tarihçesi ve Mevzuatı

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

Tezkireler Dizisi

Kühü-l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı
Prof. Dr. Mustafa İSEN

Ankara - 1995

Divanlar Dizisi

Mezaki Hayatı, Edebi Kişiliği ve
Divanı'nın Tenkitli Metni
Yrd.Doç.Dr. Ahmet MERMER

Ankara - 1995

"SAKLANAN GERÇEK"

Dr. Mahmut RIŞVANOĞLU, Saklanan Gerçek; Kurmançlar ve Zazaların Kimliği, 2 cilt, 1994-Ankara, 1069 sayfa + XXIV - VII, Ek 1 : 209 sayfa ilste, Ek 2 : Tablo ve Grafikler.

Ejder ÇELİK

Atatürk Yüksek Kurumu
Basın Yayın Uzmanı

Saklanan Gerçek isimli eser çok geniş bir coğrafyada tarihin başından beri varlık gösteren Türk kavimlerinin Orta Asya'dan batıya doğru gelişmesini bir bütünlük içerisinde ele alarak başlamak-tadır.

Eser Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun etnik yapısı üzerine kurulan bölücü tezlere bir cevap teşkil edecek ilmî nitelikte ve hacimdedir. Tarafsız ve çok yönlü ilmî araştırmaların ışığında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürt (Zaza, Kurmanç) gerçeğini tarihî arka plânın ve uluslararası çapta bölücü faaliyetlerin odağında değerlendirmektedir. Bölgede Zazasıyla, kürdüyle ve diğer kavimlerle bir bütün olarak mevcut Türk varlığını açık delilleriyle ortaya koymaktadır.

Dr. Mahmut Rişvanoğlu'nun hazırladığı eserde Batılı Ermeni ve Macar tarihçilerin de çok sayıda önemli ve güvenilir ilmî kaynaklarından faydalanılmıştır.

Eser ekleriyle birlikte altıyüzer sayfalık iki ciltten meydana gelmektedir.

Birinci cilt, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kronolojik tarihiyle başlamaktadır. Bu bölümde İslâmiyet öncesi dönemde, Ana-

dolu'da M.Ö. 4000 yılına varan Türk varlığı ortaya konmakta Anadolu'nun en eski halkının çoğunun "Turani" olduğunu belirtilmektedir. Rişvanoğlu, Orta Doğu'nun tüm tarihî dönemlerinde Türk kavimlerinin etkin bir şekilde yer aldığını ortaya koymaktadır.

M.Ö. 3000-2850'de Anadolu'da yaşayan Huriler (khuri)'in dillerinin Orta Asya kavimlerinin dillerine bağlı bir lehçeden ibaret olduğu, Hurilerin, Anadolu'ya yerleşen Hititlerin, Toros, Habur, Fırat sahasına yerleşen kısmı oldukları yazarın önemli bir ifadesidir.

Kitapta, görüşüne yer verilen Dr. Flor'un "Hindu Germenler'in son Neolitik Çağında Avrupa ile Asya'nın birleşerek At ve At kütürünü, At kurban edilmesi adetlerini kendilerine komşu olan Türk kavimlerinden öğrenmiş olduklarını ileri sürdüğü vurgulanmaktadır.

Rişvanoğlu, Türklerin Orta Doğu'daki varlığını kronolojik olarak verirken üç büyük Türk göçüne dikkati çekmektedir.

Bu akınlardan birincisi; M.Ö. 395 tarihinden itibaren Kafkasya üzerinden Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya doğru gerçekleşen Hun Türklerinin akınıdır, Er-

zurum üzerinden Karasu-Fırat Vadisi boyunca, Malatya ve Çukurova'ya kadar inmişler, Urfa, Antakya, Sur şehirlerini alıp Saka Türkleri gibi Kudüse kadar olan sahaları fethetmişlerdir. M.Ö. 152 - M.S. 365 yılları arasında İran'da hâkimiyet Türk asıllı "Partlar"ın eline geçmiştir. İkinci büyük Türk göçü M.S. 466 tarihinde "Batı Hun Türklerine" bağlı "Ağaçeri" isimli Türk boylarının Azerbaycan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmeleri şeklinde görülmüştür.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yapılan Türk akınına, Ermeni piskoposu Efraim (Urfa piskoposu) şöyle anlatmaktadır; "Hunlar küheylanların sırtında fırtına gibi uçarlar, karşılarında durabilecek kimse yoktur".

Türklerin üçüncü büyük göç dalgası 515 yılında Derbent'i 527 yılında da Kür nehrini aşarak Bakı ile Kuba arasındaki ve "Leinhoran"daki sahaya yerleşmiş olan "Sabır/Sabur" Türklerinin göçü olarak belirtilmiştir.

Eserde Balkanlar yolu ile Anadolu'ya gelen Peçenek, Avarlar, Kumanlar ve Kıpçaklardanda bahsedilmektedir.

Çok geniş bir tarihî dönemi

içerisine alan bu göçler Anadolu'nun; bilinen en eski tarihinden beri Türklerin varlığına şahit olduğunu göstermektedir.

İslâmiyet sonrası dönemde ise bölgede Türk varlığı tam bir hâkimiyet haline gelmiştir. Selçuklular (1072-1202); Yukarı Aratta, Saltuklular, Aşağı Fıratta, Mengücekler (1080-1228); Bitlis ve Erzerde, Dilmaç Oğulları Beyliği (1084-1393); Van bölgesinde, Sökmenliler (1110-1207); Diyarbakır'da, Yınal oğulları Beyliği (1098-1183); Harput'ta, Çubuk oğulları (1083-1113); Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da; Artuklular, Selçuklu dönemi sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan Türk kabileleri ve nihayet Osmanlı Devri.

Kitabın diğer bölümleri özetlemeye çalıştığımız bu kronolojik tarihî gerçek üzerine bina edilen bölümlerden meydana gelmektedir.

Kürt olgusu (Kurmanç ve Zazalar) bu tarihî gerçeklerin ışığı altında ele alınmakta, etimolojik, etnografik, lengüistik, folklorik, tarih ve kültür yönünden "saklanan gerçekleri" gün ışığına çıkararak açıklamaktadır. Eserin ana temasını işleyen sonraki tüm bölümler yazarın deyişle "Türkiye'yi bir mozaik, etnik kökenler arazisi olarak görenlere tarihî bir cevaptır"

"Kürt" adının anlamını analiz eden bölümle konuya başlayan yazar, "Kürt" kelimesinin değişik Türk lehçelerindeki söyleniş ve anlamlarını tarihî etimolojisi açısından ele almış, kelimeyi sosyo-ekonomik hayat tarzına göre de değerlendirmiştir.

Kürtlerin kökenleri hakkında farklı görüşlere de yer verilen eserde; Kürtlerin, İnan (farsî), Arap asıl-

lı, Asurlu, Ermeni oldukları iddialarını ayrı ayrı ele almış ve cevaplandırmıştır. Yazara göre "bunlar Kürt sözü üzerinde şimdiye kadar ilim aleminde (pek çoğu kasıtlı) hatalı araştırmalara güzel birer misaldir"

Yine yazara göre "Bir milletin kimliğini ortaya çıkarmak için sosyal yapısı kültürü, dinî inançları, folklorun gelenek ve ananeleri bir bütün olarak ele alınmalıdır." Rışvanoğlu, "Kürt" boyunun Türklük dünyasındaki yerinin ne olduğunu tarih ilminin verdiği bilgiler çerçevesinde açıklamıştır. Yazara göre, "Tarihî araştırmaların gösterdiği; tarih boyunca, Saha, İskit, Göktürk, Akhun, Macar, Peçenek, Selçuklu ve Osmanlıların hâkim olduğu beş kıtada üzerinde "Kürt" adıyla anılan göçebe toplulukların varlığı görülmektedir." Eserde bunlar doğudan-batıya, kuzeyden-güneye yayılış yönlerine göre ele alınmıştır. Tüm bu bölgelerdeki Kürtler özellikle Macaristan'dakilerin Doğu Anadolu'da hâlâ yaşayan Kürtlerle olan yakınlığı yer ve oymak adlarının benzerliğiyle ortaya konmaktadır. Bahsedilen bu bölgelerin Dağıstan, Macaristan, Horasan Batı Türkistan, Yenisey gibi Türk bölgeleri olmaları gayet ilgi çekicidir.

Nitekim, Göktürk ve Uygurcada, Çuvaşçada ve Divanı Lugat it Türk'deki Türkçe kelimelerin Kurmanççada bulunduğunu gösteren uzunca bir karşılaştırmalı kelimeler listesi ve dil bilim açısından yapılan analizler Kürt gerçeğinin tarih içinde ortaya konulabileceğini açıkça göstermektedir.

Yazar, hakkında az şey bilinen bir Türk boyu olarak ifade et-

tiği "Zazalar"ın menşei konusunu da aynı sistematik içerisinde ele almış ve aydınlatmıştır.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Kurmanç ve Zazalar'ın Antropolojik, etnografik, sosyal ve kültürel değerler bakımından Türk kültürünün tarihin derinlerine uzanan bir bütünlük, aynılık içerisinde olduğu ortaya konmuştur.

Eserin 2'nci cildi ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde etnik, jeolojik, sosyo-ekonomik unsurları silâh olarak kullanan bölücük girişimlerinin geçmişten günümüze uzanan seyri verilmekte, çarpıtılmış gerçekler ve gizli emeller üzerine kurulu bölücülük faaliyetlerinin bu yanları ortaya konulmaktadır.

Bölücülüğün sebeplerini iç ve dış sebepler olarak belirleyen yazar, iç sebepler arasında; bölgenin kabile ve aşiretçilik ruhu gösteren feodal yapı özelliğini, coğrafi sebepleri, ekonomik sebepleri, şehirlere göçü, devlet görevlilerinin bölgeye tayinlerinde yapılan hataları, basın yayın organlarının olumsuz tesirlerini göstermiştir.

Bölücülüğün iç sebepleri arasında en başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki kabile ve aşiretçilik yapısını gösteren yazar, sürekli yer değiştiren aşiretlerin bundan dolayı kendi iç yapılarında teşekkül ettirdikleri disiplin sayesinde bütünlüğü sağladığını, diğer kabileler, aşiretlerle mücadelelerle ilkel kabile ırkçılığının ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu sebeple aşiretlerin kendilerinden büyük sosyal birimlerde, yerleşik hayat, şehir, site hayatı ve daha üstün siyasî otoriteler ve/yani devlet ile bütünleşmesinin zorluğuna otkat çekmektedir. Bu uyumsuzluk

bir isyan şeklinde kendini gösterebilmektedir.

İşte dünyanın her yerinde var olan bu sosyolojik yapı Türkiye'de devletin ve milletin bütünlüğüne yöneltilmiş siyasî ve ideolojik birer malzeme olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.

Bölücülüğün iç sebeplerinden sayılan coğrafi şartların zorluğunun (deprem, çığ ulaşımın kesilmesi vb.) halkla devleti karşı karşıya getirmesi, ekonomik şartların bölgede iyi olmaması, refah düzeyinin düşük olması gibi haller aslında bölücü ideolojinin feodal yapının aşiret ruhu üzerine temellendirildiği propagandalarına kolaylık sağlayan ikincil etkenler gibi görünmektedir.

Eserde bölücülüğün dış sebepleri arasında ise; Batı-Hıristiyan emperyalizminin şark politikası, Anadolu'nun jeopolitik ve jeostratejik durumunun önemi, sınır ötesi hayat sahası meselesi, petrol meselesi, misyonerlerin bölücülük faaliyeti, dış ve iç mihrakların dinî

yönden Kurmanç ve Zaza Türkleri üzerindeki bölücü oyunları, bölücülüğü siyasî bir mesele haline getiren ve teşvik eden devletlerin (İngiltere, Rusya, İsrail, ABD, Suriye, Fransa, İran) ve Ermenilerin rolleri, bu yöndeki çıkarları ve çabaları, yanlışları, gelişim süreçleri içinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kitabın diğer bölümünde bölücülüğün dün ve bu günü hakkında geniş bir tarihî perspektif içerisinde bölücü hareketlerin günümüze kadar olan gelişimi ortaya konmakta; Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte meydana gelen bölücü faaliyetler ve isyanlar, Cumhuriyet döneminde bölücülük ve çıkarılan isyanlar, 1950 sonrası bölücü faaliyetler ve örgütler başlıkları altında konu incelenmektedir.

Tarafsız bir gözle ve ilmi bir bakış açısı içerisinde yapılan araştırmalar sonucunda kaleme alınan kitapta Dr. Mahmut Rışvanoğlu, konuya değişik disiplinlerin verileriyle yaklaşmaktadır.

Rışvanoğlu'n a göre, tarih,

antropoloji, coğrafya, etnoğrafya, filoloji ve özellikle kültür yönünden bakıldığında bir "Kürt ırkı"ndan bahsedilmesinin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.

İki ciltten meydana gelen eserin son bölümünde Başbakanlık Arşivlerine (Belgelerine) göre Osmanlı İmparatorluğu döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Suriye'de ve Irak'ta yerleştirilmiş çeşitli Türk boy, oymak, aşiretler ve cemaatlerinin 209 sayfalık geniş bir listesi verilmektedir.

Kitabın içerisinde bahsi geçen ve ilk TBMM'nin Van mebusu Hakkı Bey'in önerisinde dile getirdiği şu satırlar eseri tanıtmada bize yardımcı olacaktır zannederiz.

"Kürtler hiç bir surette kendilerini Türklerden ayrı saymadıkları ve Türk kardeşleriyle beraber son dakikaya kadar kutsal yurdumuzu savunmada kanlarını döktükleri ve dünyanın sonuna kadar da dökecekleri için bir "azınlık" meselesi yoktur." □

TÜRKİYE HALK BANKASI
TÜRK DÜNYASI'NIN YENİ GÜN
(NEVRUZ) ŞENLİKLERİNİ
SAMİMÎ DUYGULARLA KUTLAR
BİRLİK VE DÜZENLİĞİN DEVAMINI DİLER.

"ULUĞ BEY VE SEMERKAND'DAKİ İLİM FAALİYETİ HAKKINDA GIYASEDDİN-İ KÂŞÎ'NİN MEKTUBU"

Aydın SAYILI, Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyeti Hakkında Giyaseddin-i Kâşî'nin Mektubu, (Ghiyath al Din al Kâshî's Letter on Ulugh Bey and the Scientific Activity in Samarqand) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Nu:48, 3'üncü baskı, Ankara, 1991, 115 s.

Dursun AYAN

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Toplumuyla İlgili
Sosyal Araştırmalar Bilim
Uygulama Kolu Uzmanı

Bilim tarihçileri zaman zaman çalışmalarda metin mi yoksa kurumlar mı önemli gibi yapay konu ayrımlarını vurgulasalar da bu iki grup çalışmanın birbirini tamamladığı kesin olarak ortadadır. Nitekim burada tanıtımı yapılan eserin sahibi olarak, bilim tarihi çalışmalarının uluslararası alanda tebarüz etmiş, seçkinleşmiş, şahsiyeti Aydın Sayılı doktora tezi çalışmasından bu zamana kadar getirdiği çalışmalarında kurum ve belge çalışmalarını birbirinin tamamlayıcısı olarak dikkate almıştır. Onun **Observatory in Islam** başlıklı eseri bir kurum çalışması ise Kâşî'nin mektubu da konuya ışık tutan bir belgedir.

Sayılı'nın bu çalışması Farsca bir mektubun Türkçe ve İngilizce şerhini, mektup metninin Türkçe ve İngilizce çevirisini içermektedir. Kısaca, bir mektubu bilim tarihi içinde tanıtmaktadır. Mektubun varlığından Sayılı'yı o zamanın İran Büyükelçiliği kültür müşaviri Prof. Mojtaba Minovi haberdar etmiş. Mektup Tahran'da Si-pehsâlâr Cami kütüphanesinde bulunuyormuş. Minovi mektubun bir

fotoğrafını alarak Aydın Sayılı'ya vermiş. Sayılı Minovi'ye ve Farsça metnin problemlerini çözmeye katkıları olduğunu söylediği seçkin oryantalist Prof. Necati Lugal'e teşekkürlerini belirtiyor.

Mektubun yayımlanması aşamasında, (1960) Sayılı şu an Princeton'da bulunan E.S. Kennedy'nin de mektubun İngilizce çevirisini yayımlamış olduğunu öğreniyor, ["A letter of Jamshid al Kashi to His Father", **Orientalia**, cilt : 29, (1960), s. 191-223] Kennedy'nin çevirisini ve tahlilini gözden geçirip arada farklılıklar olduğuna karar verince de kendi çalışmasının yayımlanmasında özellikle fayda görüyor. Kennedy'den aynı mektubun Muhammed Muhit-i Tabâtabaî tarafından **Amuziş ve Perviş**, yıl: 10, nu: 3, (H. 1319)'da ve Mutemiduddevle tarafından da **Zembil** dergisinde yayımlandığını öğreniyor.

Kâşî'nin bu mektubundan Aydın Sayılı Eylül 1959'da Madrid ve Barselona'da yapılan Dokuzuncu Uluslararası İlim Tarihi Kongresi'nde sunduğu tebliğinde bahsettiğini vurgulamaktadır. Bu bil-

gileri eserin mektubu tanıtıcı kısmından öğreniyoruz. Yazmanın gramer, üslup, yazı ve okunuşuna ilişkin özelliklerinden bahseden satırları mektubun yazılışın yıl olarak tespiti üzerinde duran paragraf izliyor. Rasathanenin inşaatı, mektuptaki bilgiler ışığında mektubun Hicri 823-834 yıllarından birinde yazılmış olacağı düşünülüyor. Gün olarak ise tarih 7. Zilkade. Kitabın ileriki sayfalarında (sayfa : 27) bu tarih 1421-1422 olarak düzeltilmektedir.

Mektup zaman zaman şahsî övgülere, şahsî antipatilere yer vermekle beraber yaklaşık 5000 kelimelik hacmiyle Semerkand'daki bilim adamlarının etkinliklerine birinci derecede yer vermiştir. Uluğ Bey, Kadızade, Giyaseddin'in kendisi mektuptan anlaşılan isimler ve adı verilmeyen diğer bilim adamları. Uluğ Bey'in şahsiyeti, ilmi, alçak gönüllülüğü, dürüstlük ve ciddiyeti vurgulanırken onun devlet adamlığından bahsetmemiştir. O zamanlar 26-27 yaşında olan Uluğ Bey'in aklı ve nakli bilimlere hakim olduğu, tartışmaları başlatıp teşvik ettiği belirtilmiştir.

Kâşî tarafından Semerkand'da bilimsel çalışmaların 12 senelik bir mazisi olduğu söylenmiş Hal böyle olunca Uluğ Bey bu yıllarda daha çocuk sayılır. Öyleyse, Sayılı'nın da belirttiği gibi, Semerkand mı Uluğ Bey'i etkiledi, Uluğ Bey mi Semerkand'daki bilim faaliyetini belirledi. Kadızade'nin Uluğ Bey'i ilmî yönden etkilediği, bu bilim adamının Bursa'dan kalıp Semerkand'a kendini geliştirmek için gitmiş olması bilimsel etkinliğin sadece Uluğ Bey'den kaynaklanmadığı, bölgede sosyolojik bir bilimsel tabanın kurumlaşması yolundaki varlığı dikkati çekmektedir.

Seyyid Şerif Cürçani de Kadızade'den bahsederken "tabiatı riya ziyata (matematiğe) fazlasıyla maildir" demiş. Öyle ise Kadızade riyazyata yatkın yaradılışını Anadolu'da geliştirme fırsatı bulmuş olmalıydı. Bu aynı zamanda Anadolu'da da entellekti bir çevrenin varlığına işaret edebilecektir.

Mektupta Kâşî rasathanede astronomi ve hesap uzmanlarını, teknokrat kadroyu sayarken matematikçilerin çoğunu da beğenmediğini söylüyor. Ancak matematik-

den anladığı, Sayılı'ya göre, teorik astronomiyi de kapsıyor olmalı.

Mektupta Uluğ Bey'in rasathanede konferanslara katılması, saraydaki bilimsel toplantıların varlığını belirtiyor. Sayılı, Taşköprüzade'nin Kadızade-i Rum hakkında yazdıklarını da **Şakaik-i Numaniye**'den alıntılamış. Kâşî'nin mektubu ve Taşköprüzade'nin yazdıkları şunu ortaya koyuyor : Semerkand'daki adı bilinmeyen medrese (okul), Kadızade (bilim adamı), Uluğ Bey (maddî ve manevî koruyucu) üçlüsü bilimsel etkinliğin kurumlaşması bakımından önemli bir tespit. Tabii ki burada Uluğ Bey devlet gidişatının da temsilcisi. Yani siyasî üst yapı da bir diğer kurumlaşma etkeni olarak dikkate alınmalıdır.

Sayılı Kâşî'nin mektubunda bilim adamlarından sadece Kadızade'yi belirttiğine ama Kâşî'nin onu değerlendirirken bazı çelişkilere düştüğüne dikkat çekmektedir. Sayılı'nın mektup metnini inceleyen şerhinde Gıyaseddin Kâşî'nin zamanı bakımından önemi ne, eserlerine de değinilmiştir. Semerkand rasathanesinin tasarlanması, inşaatı, personeli ve ben-

zeri konularda açıklamaları var.

Gıyaseddin Kâşî'nin mektubunu tanıtan İngilizce bir şerh metni hemen Türkçe şerhi izlemektedir. Her iki metinde de dipnotlar sayfa altına verilmiştir. Daha sonra mektubun Farsca özgün metni (sayfa : 55-75) veriliyor. Farsca metinde metnin yazımındaki noktalı harflerin noktasız yazılışlarıyla ilgili olarak düzeltmeler sayfa altında verilmiştir. Kitabın 76-92 sayfalarında mektubun Türkçe çevirisi, 93-110 sayfalarda İngilizce çevirisi vardır. Son kısımda ise indeks yer almaktadır.

Bu eserin bilim tarihi kadar bilimsel bilginin yaygınlaşması, kurumlaşması yolunda Uluğ Bey döneminin katettiği önemli yol da vurgulanmaktadır. Eğitim, finans, bilimsel koruyuculuk, bilimsel düşünceye uygun istihdam ve bu faaliyetlerin ortaya konabileceği bilimsel ve eğitimsel fizikî çevre ve bunları tümüyle içinde barındıran kültür çevresi. Bu bakımından Kâşî'nin mektubu bilimsel bilginin sosyolojik olarak anlaşılmasını sağlayıcı boyutları da vurgulaması bakımından önemli görülmektedir.

"EL SANATLARINA YAKLAŞIM SORUNLARI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ"

Kamu ve özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Kasım 1992, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları : 201, Maddî Kültür Dizisi : 11, Ankara 1994, 460 Sayfa

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama
Kolu Uzmanı

T.C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Genel Müdürlüğü ve 9 Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı İş birliğiyle Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu 18-20 Kasım 1992 yılında İzmir'de düzenlenmiştir. Tanıtmaya çalışacağımız bu yayın sempozyumdaki sunulan bildirileri kapsamaktadır. Açış konuşmalarında da belirtildiği gibi; Halk kültürü zengin bir hazine, bu hazinenin en can alıcı, en gözde ve en önemli kaynağı olan el sanatları insanın elini gözünü, gönülünü sevgiyle birleştirerek meydana getirdiği değerlerdir. Üretilen, yaşıatılan eserlerin tümünde; sanatkârın hünerle oluşturduğu eserlerde insan ruhunun incelikleri, hayat anlayışı, dünya görüşü, geleneği, göreneği ve duyguları vardır. Bunlar, kimi zaman bir motifte, kimi zaman bir çizgide, kimi zaman bir renkte gizlenmiştir. Sunulan bildirilerde geleneksel el sanatlarımızın geçmişten günümüze ve geleceğe uzanan bir çizgi içerisinde durumu, sorunları, çözüm yolları ve öneriler üzerinde durulmaktadır.

Bildiriler şunlardır :

Yener ALTUNTAŞ, "El Sanatlarının Dünü Bugünü ve Sorunları", s.1-4. Bu bildiri de el sanatlarının içinde bulunduğu durum değerlendirilerek Kültür Bakanlığının el sanatlarına bakışı, yaptığı çalışmalar ileriye yönelik projeler ışığında vurgulanmıştır.

Elvan ANMAÇ, "İngiliz Sermayesinin Batı Anadolu Halıcılığına Etkisi ve Şark Halı Kumpanyası", s. 5-17, 5 Resim. İngilizlerin 19'uncu yüzyıldan itibaren yoğun olarak yatırım yaptıkları bir bölge de Batı Anadolu olmuştur. 19'uncu Yüzyıldan sonra Batı Anadolu halıcılığını denetimleri altında tutan İngilizler bu sektörü çeşitli açılardan etkilemişlerdir. Bu bildiri de, Osmanlı-İngiliz ekonomik ilişkileri hakkında bilgi verilmiş, İngilizlerin ticarî politikalarının temel prensibine dayanarak Batı Anadolu'yu seçme nedenleri üzerinde durulmuştur. 1908 yılında 6 İngiliz tüccarın büyük bir sermaye ile birleşerek kurduğu Şark Halı Kumpanyası (Oriental Carpet Manufacrurers) tanıtılarak üretimi hakkında bilgi verilmiştir.

Mustafa ARLI, "El Sanatlarında Yozlaşma Örnekleri", s. 19-23, 6 Resim. El sanatı ürünleri üretildiği yörenin özelliklerini taşıdığı sürece orijinal ve değerlidir. Bu özellikler kaybedildiği zaman yozlaşmaktadır. Bu yozlaşmanın en belirgin görüldüğü yerler hediyelik ve turistik eşya üzerindedir. Desenler yakışıp yakışmadığına bakılmaksızın kullanıldığı için aslını yitirmektedir. Bu can alıcı noktaya değinilen bildiri de durumun önemi fotoğraflarla da vurgulanmaktadır.

Mustafa ASLIER, "Geleneksel El Sanatlarını Yaşatma ve Geliştirmede Başarılı Olmuş Bir Proje : DOBAG", s. 26-31. Dobag kelime anlamı olarak Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme isminin kısaltılmışıdır. Bu makalede vurgulanmak istenen; gelenek dışına çıkmış, yozlaşmış halı ile geleneksel Türk halısı arasındaki en belirgin farkın halı ipliğinin rengini veren boyama teknolojisinin ve boyaların olduğudur. Ayrıca bu bildiri de projenin amacı, köy kooperatifleri ile iş birliği, tanıtmaya ve pazarlamaya, projenin halı dokuyucularına sağladığı maddî imkânlar ta-

nitilmiş, üniversitelerde ortak çalışmalar yapılarak bu projenin yaygınlaştırılması gerektiği savunulmuştur.

Günay ATALAYER, "Anadolu'da Yaşayan Mekiklil El Dokumacılık Tekstil Tasarım ve El Sanatı İlişkisi", 33-41, 6 Resim. Bu bildiri de dokumacılık tarihi kısaca tanıtılmış, dokuma çeşitleri ve Anadolu el dokumacılığının ihtiyaçları verilmiştir.

Öznur AYDIN, "Uşak Yöresi Kilimcilikindeki Değişimin Batı Anadolu Kilimcilikine Yansımaları", s. 43-52, 5 Resim. Araştırmacı, Uşak'ta ticari amaçla üretilen kilimlerin çoğunluğu bölge özelliğini taşımasına rağmen ekonomik ve sosyal olayların etkisi altında yöresel özelliklerini kaybetmişti demektedir.

Örcün BARIŞTA, "Isparta Halıcılığı Üzerine", s. 53-66, 6 Resim. Bu bildiri de 1989-90 yılında Isparta Mühendislik Fakültesi'nin düzenlemiş olduğu Mühendislik haftasında Halıcılık Seksiyonunda ortaya çıkan bilgilerin ışığında Isparta halılarının özellikleri tanıtılmış, bu halıların geçirdiği evrime ve problemlerine değinilerek, belgelenmesi, korunması, onarılması ve yaşatılması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Eğirdir Dünder Bey Medresesinde bir merkezin kurulması önerisinin gerçekleşmesinin halı sanatı açısından önemli bir atılım olacağı düşüncesindeyiz. Ayrıca, bildirinin sonundaki halı inceleme fişi örneklerinin uygulamaya geçirilmesi dileğindedir.

Nursel BAYKASOĞLU, "Gazi Üniversitesi Meslekî Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü El ve Makine Nakışları Anasanaat Dalı Programı ile Kız Meslek Lisesi Nakış Bölümü Prog-

ramlarının Karşılaştırılması ve Öneriler", s. 67-72. Sözü edilen bölümlerdeki dersler ve eğitim sistemi tartışılmıştır.

Nuran BİLGİN, "Toplumda Değişen Beğeni ve İstekler Doğultusunda Avanos Toprak Kap Sanatının Bu günkü Durumuna Dair Bir Yaklaşım", s. 73-83. 6 Resim. Toprak kap sanatının tarihçesi, problemler ve öneriler verilmiştir.

Esat BOZYİĞİT, "Üniversitelerimizde Yapılan El Sanatları Konulu Tezler Üzerine", s. 85-102. Tezler, konuları, bölgeleri ve sayıları verilerek tablolar yardımıyla tanıtılmıştır.

Muammer ÇAKI, "Geleneksel Çini Sanatının Değişen Çağ Koşullarında Yeniden Üretimi ve Bu Konuda Eğitim Kurumlarının Rolü", s. 103-109, 6 Resim. Çini sanatı, hızla gelişen toplumsal beğenilerin ve isteklerin yanında buna paralel bir yenilenme gösteremediğinden geçmişle bağlantı kuran geleneksel bir sanat durumunda kalmıştır. Çini sanatının bu gün önemli iki sorunu vardır. Biri koruma diğeri ise yaşatma konusudur. Bildiri de bu konularda önemli rolün üniversitelere düştüğü vurgulanmış, denemelerin ve arayışların teşvik edilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Münteka ÇELEBİ, "El Sanatı ve Devlet", s. 111-113. El sanatları ile devlet ilişkisiyle Devrek Bastonu tanıtılmıştır.

Bekir DENİZ, "Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalında El Sanatları Eğitimi ve Sorunları", s. 115-122. Sanat Tarihi eğitiminde önemli bir soruna dikkat çeken bir bildiridir. Özellikle önerilere yer verecek olursak; Bekir Deniz'e göre el

sanatı dersleri uygulamalı olmadığından slayt ve resimlerle anlatılmakta fakat öğrenciler aktif olarak katılmadığı, malzemeyi kendisi hazırlamadığı ve sonucu somut olarak görmediği için anlamakta zorluk çekmektedir. Sözü edilen bölümler uygulamacı olmadığından dersler teorik yapılmakta, öğrenciler teorisyen olarak yetiştirilmektedir. Bu derslerin amacına ulaşabilmesi için uygulamalı yapılması gerekmektedir. Bu yüzden Atatürk Üniversitesi'nin Halıcılık Enstitüsüne benzer el sanatı merkezi kurulmalıdır. Edebiyat Fakültelerinde okutulan geleneksel el sanatı derslerinin kullanılabilmesi ve halka ulaştırılabilmesi için müzelere sanat tarihçilerinin alınması, teknik eleman sayılması, liselere sanat tarihi öğretmeni olarak atanması, bu derslerin orta öğretimin her kademesinde okutulması ve Türk kültürünü tanıtmaya amacını güden bu derslerin gerekliliği anlaşılmalıdır, diyerek önemli bir konuya temas etmektedir.

Çiçek DERMAN, "Geleneksel Sanatlarımızın 50 Yıllık Farkı", s. 123-126. Bu bildiri de elli yıl evvel Tasvir-i Efkâr Gazetesinde Türk Tezyini Sanatlar Şubesi'nin eserleri başlığı ile yayımlanan bir yazı yorumlanmış ve 1946-47 senelerine ait müfredat programları tanıtılmıştır.

Gönül DOĞANÖZ, "Geleneksel El Sanatlarının Piyasa Etüdü", s. 127-145. El sanatları, bir ülkenin kültür seviyesinin aynası olup, bu ürünler aynı zamanda ülkenin kültürel kimliğinin en canlı belgesidir. Memleketimiz için döviz kaynağı yaratabilecek potansiyele sahip olan el sanatları ürünlerimizin pazarlama, üretim ve ihracat özellikleri tablolar ve istatistikî bilgiler ışığında verilmiştir.

Aynur ERBAŞ, "Yakın Geçmişimizde Hat San'atı Eğitimi", s. 147-154. Geleneksel sanatlarımızdan biri olan hat sanatı, bu daldaki usta çırak ilişkisine değinilerek tanıtılmıştır.

İnci ERGUVANLI, "Türk El Sanatlarına Yeni Fonksiyonlar Kazandırılması İçin Gereken Önlemler", s. 151-154. Ankara'da 1953 yılında kurulan Türk El Sanatlarını Tanıtma Derneğinin amacı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Erdoğan EROL, "Sikke Nasıl Yapılır? -Konya'da Sikkecilik ve Sorunları", s. 155-158. Bir çeşit başlık olan sikkenin yapım şekli anlatılarak şapka kanunundan sonra bu sanatın unutulmaya başlandığı vurgulanmış, sikke kalıpları ve özel aletleri resimlerle tanıtılmıştır.

Tuğyan Müfide ERSOY, "Beypazarı İççe Merkezinde Yapılan Tel Kirma İşii", s. 159-180, 22 Şekil. Tel Kirma işii kumaş üzerine iğne ile yassı tel kullanılarak işlenen tersi ve yüzü farklı bir işleme türüdür. Bu işleme çizim ve şekiller yardımıyla tanıtılmıştır.

Cengiz ERTEM, "Devrek Bastonunun Sanatsal ve Kültürel Boyutları", s. 181-189.

"Devreklim can verir şıvgacık dala
Bir nakış vurur ki döndürür güle
Düşmezsini onunla düşersin yola
Bastonlar şahıdır Devrek bastonu."
dizeleriyle tanıtılan bu sanat dalına gereken önemin verilmediği vurgulanmıştır.

Bülent GÜRAKIN, "El Sanatlarının Geliştirilmesi İçin Olanakların ve Kapasitenin Yeni Yaklaşımlarla Değerlendirilmesi", s. 191-192. Değişen toplum ve koşulların el sanatlarına ve Türk kültürüne yeni bir bakış açısı ge-

tirdiği dile getirilmektedir.

Binnur GÜRLER, "Geleneksel Sanat Ürünlerinin Korunması ve Yaşatılmasında Sanat ve Bilim Dalları Yardımlaşmasının Gerekliiliği", s. 193-196. Miras kalan geleneksel sanat ürünlerinin yok olmalarının önlenmesi ve yaşatılmaları sanat dalının devamlılığı için gereklidir, denilerek eğitim ve sanatkâr sorununa dikkat çekilmiştir.

Erdoğan İLDİZ, "Türk El Halıcılığında Verimliliği Arttırmak İçin Sorunlar ve Çözüm Önerileri", s. 197-238. El dokuması yaygılar, toplumumuzun her kesimini ilgilendiren önemli bir döviz girdisi yaratan kültür ve sanat değerleridir. el dokumalarının hammadde, boya, desen, işçilik, yıkama, toplama ve ihracat özellikleriyle, yurtiçi ve yurtdışındaki perakende ağların ve tüketici eğilimlerinin yönlendirilmesinin önemi vurgulanmış ve sloganımızın "Dürüst satıcı kaliteli Türk malı" olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Dünyaya halıcılığının HALI adlı bir dergisinin olduğu, ancak; İngilizce yayınlandığından Türkiye'de toplayıcılar tarafından okunamamasına ve halka ulaşamamasına dikkat çekilmiştir. Milyonlarca kişiyi ilgilendiren el dokuması halılar konusunda Türkçe bir süreli yayının olmaması büyük bir eksiktir denilmektedir. Bu görüşe bütün kalbimizle katılıyoruz. Böyle bir yayının çıkarılması hem halkın hem de araçların bilgilenmesine hizmet edecektir.

Feryal İLGAZ-Nuran KAYABAŞI, "El Sanatlarında Tarımsal Hammadde Sorunları", s. 239-250. El sanatlarının önemli bir sorunu olan bu konuya yer vermesi açısından önem taşımaktadır.

Nuran KAYABAŞI-Feryal İLAZ, "Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinde El Sanatlarına Yaklaşım", s. 251-258. Sözü edilen fakültede el sanatları eğitim ve öğretiminin Ev Ekonomisi Yüksekokuluna bağlı köy el sanatları Anabilim dalında yürütülme çalışmaları anlatılmaktadır.

Naciye-Fahrettin KAYIPMAZ, "Geleneksel Türk El Halıcılığı Paralelinde Günümüzde Türkiye'de Yapılan Bir kısım İmalâtların Gelenekler ve Pazar İlişkisi İçinde Değerlendirilmesi", 259-269, 6 Resim. Günümüzde el sanatlarındaki arayışlar için başıboşluk ve sadece ticari kaygılı üretimler yerine daha düzenli ve amacı belirlenmiş üretimlere ihtiyacımızın olduğu belirtilerek, özellikle halı ve kilim alanında faaliyet gösteren bütün üniteler ve birimler için haliyi dokuyan üreticinin sömürülmesini, kalitesiz malzemenin kullanılmasını geleneksel özelliklerin dışına taşmasını önleyen bir kontrol merkezinin denetim ve gözetiminin gerekliliği vurgulanmıştır.

Nuray KAZICIOĞLU, "Üzümlü Örneğinde Yaşanan El Dokumalarındaki Bozulma Nedenleri ve Çözüm Önerileri", 271-278, 5 Resim. Üzümlü dokumaları çerçevesinde el dokumaları tanıtılarak sorunları ele alınmıştır.

Neriman KIRGIZOĞLU, "Anadolu ve Azerbaycanda Çiğil Kilimi", s. 279-286, 3 Resim. Çiğil kilimi N. Kirgizolu'nun 1985-89 yılları arasında Doğu ve Orta Anadolu'da yaptığı araştırmalar sonucunda karşılaştığı Çiğil Kilimi tanıtılarak, Azerbaycan Bakü Halı Müzesinde de benzer örneklerinin tespit edildiğine dikkat çekilmiştir.

Ömür KOÇ, "Tarihsel Gelişim İçinde Türk Minyatür Sanatı ve Günümüzde Görülen Bazı Uygulamalar", s. 287-294, 5 Resim. Bu bildiri de 18'inci yüzyıla kadar Türk resim sanatının tek egemen türü olan minyatür kelime anlamı, teknik ve üslup özellikleri tarihsel gelişim açısından tanıtılmıştır. Ayrıca bu gün minyatüre gereken önemin verilmediği vurgulanmaktadır.

Sabri MANDIRACI, "Ebru Sanatının Günümüzdeki Konumu Nedir? Geleceği Nasıl Daha İyi Olabilir?", s. 295-301, 5 Resim. Su üzerinde boyalarla oluşturulan şekil ve desenleri sabit ve kalıcı hale getirme işlemine yönelik Türk sanatının bir dalı olan ebru, teknik olarak karmaşık yapısı ve uygulama zorluğu gibi nedenlerle en az bilinen ve uygulanan sanatlardan biridir.

Atanur MERİÇ, "Ege Bölgesinde 16'ncı Yüzyıla Alt İki Cami ile Günümüz Camilerinden İkisinin Süsleme Açısından Karşılaştırılması", s. 303-310, 6 Resim. Manisa Muradiye Camii, Lalapaşa Camii ile İzmir Hacı Mustafa Beşikçioğlu Camii ve Uğur Camii süsleme özellikleri açısından tanıtılarak karşılaştırılmıştır.

Cemal MEYDAN, "Tokat Yöresel El Dokumacılığı ve Sorunları", s. 311-318. Günevi Köyü Dokumacılığı dokuma tezgâhları, dokuma işlemi, dokuma çeşitleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Taciser ONUK, "Kenzin (Ardıçlı) Tırlık Dokumalarından Örnekler", s. 319-323, 6 Resim. İçel'in Tarsus kazasına bağlı bir köy olan Kenzin'deki geleneksel Tırlık dokumacılığı renk ve desen özellikleriyle tanıtılmıştır.

Hülya Serpil ORTAÇ, "Beypazarı İlçesi İpekli El Dokumacılığı", s. 325-330, 3 Resim. Sözü edilen dokumalar tarihi, teknik özellikleri verilerek tanıtılmıştır.

Nesrin ÖNLÜ, "Geleneksel Dokumalarımızda Çizgi Desenli Kumaşlar ve Günümüzdeki Durumu", s. 331-338. Türk kumaş sanatı üzerinde fazla durulmayan bir sanat dalıdır. Çizgi desenli kumaşların tanıtıldığı bu makalede konuyla ilgili geniş bir araştırmanın başlatılıp, bir kataloğun hazırlanması gerektiği önerilmektedir.

İlhan ÖZKEÇECİ, "Geleneksel Türk El Sanatları Eğitiminde Klâsik Desen Anlayışının Önemi, Tezyinî Özellikleriyle Kayseri Kurşunlu Cami", s. 339-358, 6 Resim, 10 Şekil. Kayseri Kurşunlu Camiinin tarihi kimliği kısaca verilerek, özellikle tezyinî özellikleri çizimler ışığında tanıtılmıştır.

Fusun ÖZPULAT, "Kaybolmakta Olan Geleneksel Giyim Kuşamımızda Doğal Objelerin Süs Amaçlı Kullanımı", s. 359-365, 4 Resim. İnsan psikolojisinde var olan boş bir yüzeye dayanama güdüsünün altında boşluk korkusu yatar. Söz konusu korkuyu yenme isteği süsleme duygusunu geliştirmiştir diyen araştırmacı, doğal objelerin süslemede kullanımını tanıtmıştır.

İsmail ÖZTÜRK, "El Sanatlarının Turizm Açısından Önemi ve Kallite Sorunu", s. 367-374, 6 Resim. El sanatları adı altında turizmin hizmetine sunulan örneklerin, kültürel minasının bir bölümünün ekonomik mal olarak piyasaya sunulduğunun bilincinde olması gerektiği, bu bilincin el sa-

natlarına hizmet veren her kesimde uyandırılması zorunluluğu dile getirilmiştir.

Özlem SALMAN, "El Sanatları Örneklerini Çeşitlendirme Yöntemleri", s. 375-381, 5 Resim. El Sanatlarını çeşitlendirmek için öncelikle müzelerin çeşitlendirilmesi gerektiği, etnoğrafya ve tekstil müzelerinin sayıca artırılması ve bunun için üzere düşen görevin yapılmasının zorunluluğu vurgulanmıştır.

Erol SANİBELLİ, "Günümüz Türk Halılarının Yozlaşma Nedenleri", s. 383-390, 5 Resim. Halkımızın yaşantısında halının önemli bir yeri vardır. Günümüz halıcılığının problemlerine çözüm aradığımızda karşımıza iki temel sorun çıkar. Birincisi eskiye dönüşün artık mümkün olmayacağı, çözümü çağdaş sanatkarlarımızın bulacağı, ikincisi ise teknik özelliklerin ele alınması gerektiği, doğal boyalara önem verilmesinin şart olduğudur. Ayrıca Fethiye Halılarının ayrıntılı bir araştırma ile yeniden canlandırılabilmesi vurgulanmaktadır.

Halide SARIOĞLU, "El Sanatlarında Tasarım Eğitiminin Önemi", s. 391-396. El sanatlarının tüm alanlarında araştırmacı, çok yönlü ve yaratıcı düşünce tarzının benimsenip, benimsetilmesini amaçlamak ve bu doğrultuda çalışmaktadır. Tasarım eğitimi bu amaca ulaşmada araç olacaktır denilmekte ve konuya önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Yavuz SEÇKİN, "Geçmişten Geleceğe Dekoratif Sanatlarımızdaki Değişim ve Gelişim Süreci", 397-402, 2 Resim. Sayı, Düzen, Biçim ve Geometri, Ölçü çerçevesinde Dekoratif Sanatlarımız tanıtılmıştır.

Musa SEYİRCİ, "Turistik Amaçla Üretilen Döşemealtı Halılarındaki Bozulmalar", s. 403-411, 5 Şekil, 3 Resim. Antalya Döşemealtı halıları içinde önemli bir yere sahiptir. Bu halıların iyileştirilmesi konusunda öneriler sunulmaktadır.

Şerife SEZGİN, "Geleneksel Dokumalarımızdan Kutnu Kumaşları ve Günümüzde Gaziantep'te Dokunan Kutnular", s. 413-421, 6 Resim. Sözü edilen kumaşlar türleri, tarihi ve sorunları açısından tanıtılmaktadır.

Oya SİPAHIOĞLU, "Yayımlanmış Vesikalar Işığında 17'nci Yüzyıl Saray Kumaşlarının Yozlaşma Nedenleri", s. 425-430. 1502 yılında yayımlanmış olan Bursa Belediye Kanununda Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'da kumaş sanatına geniş yer verilmesi Türk dokumacılığının gelişmiş bir sanat dalı olduğunu ortaya koyar. Bu kanunname kumaşların tel sayıları, ölçüleri, boyaları, ayrıntılı ele alınmış ve bir standarda bağlanmıştır. Bu belgeler ışığında saray kumaşlarının yozlaşma nedenlerine değinilmiştir.

Ayten-Ali SÜRÜR, "21'inci Yüzyılda Geleneksel Türk El Sanatları İçin Öneri ve Önlemler", s. 431-434. Türk el sanatlarının sorunları verilerek 21'inci Yüzyılda bu sorunların çözülmesi gerekliliği ve gerekli önlemlerin alınmasının şart olduğu önerilerle dile getirilmiştir.

İ. Akın ŞEHİRLİOĞLU, "Taram ve Köy İşleri Bakanlığı El Sanatları Eğitim Sistemi", s. 435-440. Sözü edilen bakanlığın el sanatlarını araştırma ve tanıtmaya faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Aydın UĞURLU, "El Sanatları Örneklerinde Kalite ve Değerlendirme Ölçütleri", s. 441-447. 6 Resim. Teknolojinin toplumda geleneksel yetenekleri körelttiği, el sanatı örneklerinin oluşumunu zayıflattığı vurgulanarak, bu örneklerin kontrol ve kalite değerlendirmesinin yapılması gerektiğinden söz edilmektedir.

Şahin ÜNAL, "Halk Oyunlarının Giyim ve Aksesuarlarında Zaman İçinde Değişim ve El Sanatlarına Yansımaları", s. 449-454. Halk Oyunlarının önemli bir parçası olan giyim ve aksesuarlar tanıtılmıştır.

Ayşe ÜSTÜN, "Türk Tezhip Sanatı ve Bu günkü Eğitim Çalışmaları, Nakışhanelerin Eğitim Çalışmalarına Etkileri, Gelecekte Neler Yapılabileceğine Dair Sınırlı Bir Araştırma", Tezhip sanatının özellikleri, eğitimi tanıtılarak, bu sanatın yaşatılması gerektiği vurgulanmıştır.

Dokuma, halı, kilim, tezhip, ağaç işçiliği, ebru, çini, seramik gibi el sanatı örneklerinin tanıtıldığı bildirilerden oluşan bu yayında dikkati çeken en önemli unsur : araştırmacıların hepsinin ayrı görüş altında birleşmesidir. Bu görüşe göre el sanatlarımız hangi dal olursa olsun tanıtılmalı, geleneksel özelliklerini korumalı, yaşatılmalı ve yozlaşması önlenmelidir. Bu sempozyumu düzenleyen 9 Eylül Üniversitesi ve Kültür Bakanlığına, birbirinden değerli bildirilerle katılan 50 araştırmacıya ve bu yayını bize kazandıranlara konu ile ilgilenenlerin adına teşekkürü bir borç biliriz. Dileğimiz bu konudaki sempozyumların daha sık düzenlenmesi ve araştırmaların çoğaltılmasıdır. □

ERDEM

21

(Ahmed Yesevî Özel Sayısı)

Ç I K T I

Erdem Sahipleri 'ERDEM'

Tutkunlarına Duyurulur.

TÜRK KÜLTÜRÜNE BAKIŞIMIZI BELİRLEYEN BİR ESER: "KÜLTÜREL KİMLİK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER" (*)

Prof. Dr. Sadık TURAL, Kültürel Kimlik Üze-
rine Düşünceler, Ecdâd Yay., 2. bs. Ank.,
1992,

Nazan KIRIMHAN

G. Ü. Fen Edebiyat Fak.
Öğretim Görevlisi

Kültür, bir milletin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden bir bütün olması¹ sebebiyle, bir toplumun sosyal yapısını oluşturur. Sosyal yapı, bir değerler ve kurumlar bütünü meydana getirdiği, az veya çok değişme özelliği gösteren özel bir kompozisyon içinde yaşayanları benzeştiren özel bir sosyal hayat tarzıdır.² Kültür, ait olduğu toplumun fertlerinin karakterlerinin gelişmesinde de etkili ve faal rol oynar. Her toplumda kültür ve şahsiyetler arasında kuvvetli bir bağ mevcuttur. Sosyal yapı, ait olduğu toplumun kültür unsurları ile şekillenir.

Toplumun yükselmesi ancak onu meydana getiren fertlerin yükselmesiyle mümkün olacaktır.

Bunu gerçekleştirmenin yolu da kültür değerlerinin fertler tarafından öğrenilmesi, öğretilmesi ve yaşatılmasıdır.

Toplum hayatında insanın ve toplumun beraberce yükselmesini sağlayacak bu değerlerin tanıtıldığı bir eser Prof. Dr. Sadık Tural imzasıyla Ecdâd Yayınevi tarafından yayınlanmış. Meselelerin sebeplerine inerek sonuçları tespit eden bu araştırma "Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler" adını taşıyor.³

Günümüz insanının kimlik bunalımını, sebeplerini ve çarelerini dile getirmesi özelliğiyle toplumun önemli bir ihtiyacına cevap veren bu eserin ilk baskısı Ekim 1988'de yapılmış, 5000 adet ilk beş ay içinde satılmıştır.

Artan talep üzerine Ecdâd Yayınevi eserin genişletilmiş hâliyle Ekim 1992'de 2. baskısını yaparak

yayın hayatımıza önemli bir katkıda bulunmuştur.

Kültürün bir nesilden diğerine iletilmesinde en önemli ortam aile-okul ve sosyal çevredir. Bu gerçeği hareket noktası olarak belirleyen Prof. Dr. Sadık Tural, bu eseriyle millî kelimesinin değerler dünyasından bizlere önemli mesajlar iletmektedir.

Eser, giriş bölümü de dahil olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde "sosyal gerçek, sosyal yapı ve kültürel yapı" kavramlarına yüklenen mânâlar açıklanmıştır.

Hocamız bilgi birikimini, kavramları tariflendirip terimlere yeni boyutlar kazandırarak bilim âlemine sunmaktadır. Eserde en çok göze çarpan tasnif ve tarif cümleleridir.

Hocamız, "Sözbaşı'nda kitap hakkında şunları söylemektedir.

"Elinizdeki kitap, ne kültür tarihini yazmak, ne Türk kültürünün unsurlarını bir bir değerlendirmek; ne de kültürel kimliğimizin standart unsurları üzerinde yorum yapmak düşüncesindedir. Kimlik arayanların karşılaştığı açmazları kavramlaştırmak, kimlik ile kültür arasındaki yakın bağların boyutlarını gösterebilmek dahi yazarını mutlu eder"

I. Bölüm - "Sosyal yapının Kavram ve Boyutları ve Karşılaştığı Durumlar" başlığı altında üç alt bölümden meydana gelmiştir.

A - Sosyal Yapının Üç Tezahürü : Bu bölümde,

değer, norm ve sosyal kontrol mekanizması kavramlarına yani bakış açıları getirilmiştir. Bu bölümde ayrıca, fertlerin sahip oldukları hakları kullanırken çevreye ve sosyo-kültürel hayata karşı sorumlulukları dile getirilmektedir. Bu eser, kültüre tarihi perspektifi içinde sahip olup, Türk gençlerine tarihî ve millî değerlerimize sahip olmanın yanısıra "yenilikçi" olmanın sırlarını açıklamaktadır.

B - Sosyal Değişme adını taşıyan bölümde sosyal hayatın yapı özellikleri ve sosyal değişmenin gerçekleşmesi; bu değişme gerçekleşirken değişebilecek ve değişemeyecek kültür değerleri neler olacak, buna kimler ve nasıl karar verecekler? konuları incelenmiştir.

C - Sosyal Yapının Eğilimlerinden Serbesti ve Hiyerarşik Düzen Kavramları: Bu bölümde serbest ve Hiyerarşik düzen tarifleri yapıldıktan sonra aralarındaki orantının bozulması durumundan meydana gelecek bunalmalardan bahsedilmektedir.

Bu gün ihtiyaç duyduğumuz millî birliğimizin muhafazasında, kültür değerlerimizin korunması ve yayılması atılacak en önemli adımdır. Bu yolda herkes üzerine düşen görevi yerine getirirken hiçbir fedakârlıktan kaçınmamalı, her türlü gayreti göstermelidir. Bilim adamlarına düşen görev uzun yıllara dayanan çalışmaları sonucunda bilgi birikimlerini ve fikirlerini geniş kitlelere ulaştırmaktır. "Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler" fikrin, fikir cephesinden aksiyon cephesine taşıdığı bir eserdir.

II. Bölüm, Sosyal Yapı Açısından kültür Kavramı ve Millî Kültür : Sosyoloji-kültür ilişkisi, ortaya ilk çıkışı, ve diğer milletlerin tarih ve kültür tarihi, devlet ve sosyal yapılaşma tarihlerinin, kültür istiklâli tarihi mücadelelerinin gerek kavram gerekse vaka' olarak açıklandığı bu bölümde, iman, kanaat, bilgi ve bunların dayandığı davranış tipleri ve her toplumda gösterdiği farklılıklar incelenmiştir.

İkinci bölümü meydana getiren alt bölümlerden ilki;

A - Benlik ve Kimlik Kavramlarına Yaklaşım Modeli:

Bu bölümde bu güne kadar yapılmış olan tanımlardan çok farklılık arz eden benlik, kimlik tanımlarıyla millî benlik unsuruna ulaşılmıştır.

Biyo-psikolojik bir varlık olan insanın iç sesinden hareketle, benliğini din ve aile etkileşimleriyle olumlu yönde geliştirmesinin yolları anlatılmaktadır. Benliğini olumlu hâle getirebilen insan millî benlik şuuruna ulaşacaktır.'

B - a) Kültür ve Medeniyet Kavramları adlı bölümde, büyük bir anlam kargaşası yaşanan kültür ve medeniyet kavramlarına bilim adamları tarafından getirilen çeşitli tarifler verildikten sonra, Türk insanının model alınacak değer ve davranışları tespit edilmiştir.

b) Teşkilatlanma ve Müesseseleşme bölümünde kültürler üzerinde organizasyonun önemi ve sonuçları anlatılmaktadır.

c) Göstergeler, medeniyet kavramına yüklenen değişik bir tarifi yanı sıra bir kültüre ait göstergeler bu bölümde tesbit edilmiştir.

C - Kültür Kavramına Sınır Kazandırmak:

Maddî ve Manevî kültür unsurlarının sınırlarının belirlendiği bu bölümde kültürel gecikme ve kültürel boşluk tanımları da yapılmakta olup manevî kültürün sahip olması gereken özellikleri sıralanmaktadır.

a) Zihniyet Kavramı.

b) Kültür Kavramı.

c) Nesil Kavramı.

Alt bölümlerinde bir insan topluluğunun tarih içindeki varlığını devam ettirmekteyken, düşünce ve tavır alışların fert bazından toplum bazına, nesilden nesile aktarılmasındaki problemler ve çözümleri açıklanmaktadır.

D - Kültürün Bağımsızlığı: Kültür unsurlarının, topluma ait kimlik ve mensubiyet şuurunun ifade edilmesi ile şekillenen kültür bağımsızlığı ile toplum münasebeti, kültür değişmelerinin anlatıldığı bu bölümden maziye muhafaza etmenin yanında, yeniyi arayıp bulma ve ikisi arasında bir denge ve ahenk kurabilmenin yollarını öğrenmekteyiz.

Türk Kültürüne Nasıl Bakmalıyız? adlı III. Bölüm kendi arasında;

A - Sanayileşmeye Geçiş Toplumu Olan Ülkemizde Değişkenlik ve Savunma Mekanizmaları.

B - Türk Kültürünün Karşılaştığı Sıkıntılar bölümlerine ayrılmıştır.

Köyden şehire göç ve bunun sonucunda ortaya çıkan sağlıklı şehirleşmenin yarattığı kültürel ve ekonomik çözülme cinsli kültür krizi; bu olayların sebep ve sonuç ilişkileri incelenmektedir.

Türk Kültürünün Bütünleştirici İlk Unsurları adını taşıyan son bölümde anlatılanlar Hocamız tarafından şöyle dile getirilmektedir:

"Türk kültürü, maddî ve manevî unsurları bakımından 2500 yılı aşan Türk tarihinin ve yerleşme mekânlarının getirdiği tercih ve temessülün ortaya koyduğu zengin bir sentezdir. Bu zengin sentezin, Allah, insan ve devlet kavramlarına yüklediği mânâları; bu kavramlara yöneltilen bakış açılarının diğer kavramları nasıl yoğurduğunu; değer, norm ve sosyal denetimdeki yerinin ne olduğunu ortaya koymak Türk kültürünün büyüklüğünü belirtmek olacaktır."

Bu bölümde insanı kendisine ve kendisi dışındaki varlıklara karşı sorumlu kılmakla yüksek ahlâk seviyesine ulaşacağı gerçeğinden hareketle insanların sevgi ve saygı çerçevesi içinde dürüst, adaletli, şefkâtlî ve merhametli olmasının kazandıracacağı manevî değerler ifade edilmiştir. Hoca bir kavramlaştırma ve sistemeleştirme ustalığı göstermiştir.

Türk kültürü, bünyesinde dürüst, açık sözlü, çalışkan, dinine ve milletine dil ile değil gönülle bağlı, haset, kin ve iftirdan sakınan insanlar barındırıp, yetiştirmeyi gaye edinen dinamikleri sayesinde manevî değerlerimizi yaşatacaktır. Hoca'larımızdan bu yolda metodik kitaplar geldikçe yaşatma arzusu gerçek olacaktır. □

Notlar

(*) Bilindiği üzere Ecdâd yayınevi S. Tural Hoca'nın eserlerini bir dizi halinde yayınlıyor. Geçtiğimiz Bilge dergisinde, Nusret Alperen'in bir yayını çıktı. Sayın Alperen, Sadık Hoca'nın "Sorular'a Cevaplar"ının tahlilini makaleleştirmişti. Ancak Sayın Alperen şöyle bir cümle kuruyordu :

"Ayrıca, kültürün tarifini (s. 39) bu güne kadar yapmadığı görülmektedir." Sayın Alperen ilk baskısı 1988'de Kültür Bakanlığı 2. baskısı ise Ecdâd tarafından yapılan "Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, kitabında başkalarına ait on beşe yakın, bizzat kendisinin tanım nitelikli yirmiyi aşkın cümle yanında tam bir tanım cümlesi yazdığını, hatırlayamamış olmalı diye düşünüp, bu tanıtımayı yazdık. (N.K.)

1 Mümtaz TURHAN, **Kültür Değişmeleri**, İst. 1969 s. 56.

2 Sadık TURAL, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Ank. 1992 s. 14.

**TÜRK DÜNYASININ ŞAMANLIK
DEVRİNDEN GÜNÜMÜZE ULA-
ŞAN TABİATIN VE MİLLÎ UYANI-
ŞIN BİRLEŞTİRİLMESİ ANLAMINI
TAŞIYAN NEVRUZ (YENİ GÜN)
ŞENLİKLERİNİN TÜRK DÜNYA-
SINDAKİ İSİMLERİ**

NEVRUZ

NAVRUZ

NOVRUZ

SULTAN-I NAVRIZ

SULTAN NEVRUZ

NAVREZ

NEVRİS

NAURUS

NORUZ

NEVRUZ NORUS

ULUSTIN ULU KÜNİ

ULUSUN ULU GÜNÜ

ULI KÜN

ERGENEKON

BOZKURT

ÇAĞAN

BABU MARTA

KÜRKLÜ MARTA

İLK YAZ YORTUSU

YENİ GÜN

YENİ GÜN

MART DOKUZU

MEREKE

MEYRAM

"TÜRKİYE DIŞINDAKİ TÜRKLER BİBLİYOGRAFYASI" ÜZERİNE - II

Dr. Metin ERGUN

S.Ü. Fen - Edb. Fak.
Türk Dili ve Edb. Böl.
Öğretim Görevlisi

Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası" adlı bibliyografya denemesinin tenkidini daha doğru bir tabirle eksiklerini tamamlamaya "Bilge"nin 2'nci sayısından itibaren başladık¹. O yazımızda, genel bazı hatalardan bahsettikten sonra, Hakas folkloru bibliyografyasına ilâve olarak 186 yeni kaynağın adını verdik. Şimdi Hakas folkloruyla ilgili başka kaynakları belirttikten sonra Altay Türkleri'nin folklor bibliyografyasını tamamlamaya çalışacağız.

Hakas folkloru bibliyografyasıyla ilgili olarak önce, yeni bulduğumuz doğrudan doğruya folklorla ilgili eserlerin adlarını, sonra da bazı "ağız" çalışmalarını vereceğiz. Ağız, diyalekt çalışmalarını vermemizin sebebi şudur; bazı çalışmaların metin kısımlarının folklor materyallerinden oluşmasıdır. Hatta, bazen bu tip çalışmalarda öyle metinler olur ki, onları folklorla ilgili kaynaklarda bulmak bile mümkün olmayabilir. Hakas folkloru bibliyografyası ile ilgili son olarak şunu belirtmek istiyoruz. Kostrov'un "Oçerki bita Minusinskih Tatarı" (6125) adlı makalesi aslında Hakaslarla ilgilidir ve içinde folklor materyali de vardır. Nedenise bu makale "Kazan Tatarları" ile ilgili bölüme alınmıştır.

Bu yazımızda ayrıca Altay Türkleri'nin folkloruyla ilgili olan ve bu bibliyografyaya alınmayan çalışmaları vermeye çalışacağız. Söz konusu bibliyografyada Altay Türklerinin folkloruyla ilgili olarak (Sosyoloji ve etnoloji de dahil) 31 kaynağın adı verilmiştir. Biz bu gruba folklorla da ilgili olan 1074, 1014, 0982, 0986, 0990, 0991, 0994, 1001, 1002 ve 1003 numaralı kaynaklarında alınması gerektiği düşüncesindeyiz.

Bu yazımızda dergi adlarını kısaltarak veriyoruz. Gelecek yazılarımızın birinde Türk dünyası folkloruna yer veren ve dolayısı ile böyle bir bibliyografya ha-

zırlanırken taranması gereken dergilerin adlarını toplu olarak verme düşüncesindeyiz. Böylece kısaltmaların açılımını da vermiş olacağız.

HAKAS FOLKLORU BİBLİYOGRAFYASINA EK - 2

1) Aleksandrov, M.O., "O religioznom Mi-
rovozzrenii Minusinskih Inorodtsev", Yenisey. Yeparh.
Ved., 1888.

2) Altın Seyzeng - Hakas Nimahtarı, Abakan
1964.

3) Batmanov, İ.A. - Z. B. Aragaçi, G.F. Babuşkin,
Sovremennaya i Drevnyaya Yeniseyka, Frunze 1962.

4) Grimm, Brüder, Volkslieder, Marburg 1985-
1989.

5) Gryaznov, M.P., "İstoriya Drevnih Plemen
Verhney Obi po Raskonkam Bliz s. Bolşaya Redka",
MLA, 48, 1956.

6) Gurov, V. Fedoroviç, Za Dobro-Dobrom: Ha-
kasskie Narodnie Skazki, Moskova 1981.

7) Hakas Çonnın Kip-Çoohtarı, Nimahtarı, Aba-
kan 1972.

8) Presov,?, "Bor'ba s Şamanstvom v Mi-
nusinskom Kraje", Sibir, 25, 1913.

9) Kaşın, T., "İz Zapisok Mrasskogo Mis-
sionera", Pravosl. Blag., 3, 1893.

10) Kıçakov, İ. S. - A.İ. Çmihalo, Hakasskie
Skazki, İrkutsk 1952.

11) Kon, A., "Beremennostı Rodı i Uhod za Re-
benkom u Kaçınok", Russ. Ant. Jur., 3, 1900.

12) Koptelov, A. Lazareviç, Sibirskie Skazki, Barnaul 1957.

13) Krapotkin, A., "Sayanaskiy hrebet i Minusinsky Okrug", Jivop. Rossiya, XII, 1895.

14) K-ts, D., "İz Poezdki v Kaçinskuyu Step", Vost. Obozr., 47, 1886.

15) Kuznetsova-Yarilova, A.A., "Dva Rasskaza o Şamanah", Zap. RGO., XXXIV, 1909.

16) Maynagaşev, S., "Otçet o poezdke k Turetskim Plemenam Dolini r. Abakana letom 1913", İzv. Russ. Kom. dlya İzuç. Sred. i Vostoç. Azii, II (3), 1914.

17) ....., "Otçet o poezdke k Turetskim Plemenam Minusinskogo i Açinskogo uu.", Yeniseys. Gub., 1914.

18) ....., "Predstavlenie o Zabrobnom Mire u Turetskih Minusinskogo Kraya", Jivaya Starina, 1915.

19) Orfeev, N., "Şamanstvo u İnorodtsev Minusinskogo Okrugua", Yenisey. Yeparh. Ved., 9, 1886.

20) Öztürk, Ali Osman, "Grimm Kardeşler'in Yayınlanan Son Eserinde Tatar Türküleri", Dil Dergisi, 23, 1994.

21) Popov, P., "İnorodçeskie ulusu po beregu r. Çulıma", Yenisey. Yeparh., 1884.

22) Potapov, L.P., Oçerki po İstorii Şorii, Leningrad 1936.

23) Serkov, Lev, Klyuç-Şçast'ya-Skazki Narodov Sibiri, Novosibirsk, 1975.

24) Sisolyatin, G. F., Pod Zvuki Çathana, Abakan, 1958.

25) Sibirskie Skazki, Novosibirsk 1964.

26) Skazanie o Prostore : Skazki Narodov Buryatii, Gorno Altaya, Kalmiki, Tuvı, Hakasii, Yakutii i Malih Narodov Sibiri-Dolgan, Tofalarov i Şortsev, Leningrad 1988.

27) Sunçugaşev, Ya. İ., "Materialı po Narodnım İgram Hakasov", Uçen. Zap. Hakas. NİYaLİ, 9, 1963.

28) Şerstova, L.İ., "Legendı o Şunu u Narodov Yujnov Sibiri : (Mifi i Real'nost ve Traditsionnih Syucetap), Voprosı Drevney İstorii Yujnoy Sibiri, Abakan 1984.

29) Şulbaeva, V., Sarnalbaar Sarın, Abakan 1985.

30) Voprosı Etnografii Hakasii (sbornik), Abakan 1981.

31) Yakovlev, E.K., "Etnografiçesko Obozrenie İnorodçeskogo Naseleniya Dolini r. Yeniseya", Minusink 1900.

DIYALEKT ÇALIŞMALARI

(İçinde Folklor Metinleri Bulunanlar)

1) Borgoyakov, M.İ., "Beltirskiy Govor Sagayskogo Dialekta", Dialektı Hakasskogo Yazıka, Abakan 1973, 8-104.

2) ———, "O Kangatah i ih Yazıke", Proishojdeniel Aborigen ov Sibiri i ih Yazıkov, Tomsk' 1976.

3) ———, "O Kaydıntsahtah i ih Yazıke", Proishojdenie Aborigen ov Sibiri i ih Yazıkov, Tomsk 1973.

4) ———, "Slovarnie Materialı Po Hakasskim Dialektam", Dialektı Hakasskogo Yazıka, Abakan 1973, 109-123.

5) Butanaev, V.Y., "Materialı po Leksika Kaçintsev Yeniseya", Dialektı Hakasskogo Yazıka, Abakan 1973.

6) Domocakov, N.G., Hijneiustı (Materialı po Yazıka), Uçenie Zapiski Hakasskogo NİYaLİ, vıp VIII, Abakan 1960.

7) Dulzon, A.P., "Materialı Po Dialektologii Turkskih Nareçiy Zapadnoy Sibiri", Uçenie Zapiski, Vıp VIII. Seriya Filologičeskaya, 2, Abakan 1973. (Aynı yaza, "İssledovaniya Po Sovremennomu Hakasskomu Yazıku, Abakan 1980'de de yer almaktadır.)

8) Hakasskaya Dialektologiya, Abakan 1992.

9) İnkijekova, A. İ., Sagayskiy Dialekt Hakasskogo Yazıka, Moskova 1948.

10) Katanov, N.F., Grammatika Sagayskogo Nareçiy Tatarskogo Yazıka, Krasnoyarsk 1884.

11) Mejekova, N.N., "Şorskiy Dialekt", Dialektı Hakasskogo Yazıka, Abakan 1973.

12) Pataçakova, D.F., Dialektı Hakasskogo Yazıka. Hakas Tilinin Dialekterleri. Oçerki i Materialı, Abakan 1973.

13) ....., Kaçinskiy Dialekt Hakassko-go Yazıka, Novosibirsk 1965.

14) ———, "Materialı k İstorii İzuçeniya Leksiki

Hakasskogo Yazıka", Voprosı Hakasskoy Filologii, Abakan 1962.

15) —, Oçerk Kaçinsky Dialekt, Abakan 1973.

16) —, "Otçet o rabote Dialektologı-çeskovy Ekspeditsii" (Uybatskiy Govor), Uçenie Zapiski Hakasskogo NİİYaLI, Vıp. IX, Abakan 1963.

ALTAY FOLKLORU BİBLİYOGRAFYASINA EK - 1

1) Abdillaev, E., "Epiçeskie Svyazi Eposa "Manas" s Bogotırskimı Poemami Altaytsev", Nekotorle Voprosı İzüçeniye Eposa Manas, Frunze 1966.

2) Adarov, V. - L. Kokişev, E. Palkin, Altay Çörçöktör, Gorno-Altaysk 1954.

3) Adrianov, A. V., "Şamanskaya Misteriya", Etnogr. Obozr., 1909, 130-145.

4) Alamci-Mergen, Moskova 1936.

5) Alekseev, N. A., Şamanizm. Turkoyazıçnıh Narodov Sibiri, Moskova 1984.

6) Altayskie Geroiçeskie Skazaniye. Maaday-Kara, Oçı-Bala, Moskova 1983.

7) Altayskie Poslovitsı i Pogovorki, Gorno-Altaysk 1956.

8) Altayskie Skazki, Novosibirsk 1937.

9) Altayskiy Epos Kogutey (Skazitelya M. Yutkanova; Dipnotları yazan, Komment. N. Dmitriev), Moskova 1935.

10) Altın-Tuudi. Altayskiy Geroiçeskiy Epos, Novosibirsk 1950.

11) Anohin, A. V., "Burhanizm v Zapadnom Altaye" Sibirskie Ognı, 5, 1927.

12) —, "Duşa i Yeye Svoystva Po Predstavleniyam Televtov", Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii, VIII, 1929.

13) —, "Predeniya Altaytsev o Svoih Tsaryah-Bogatıryah", Tomskie Eparhialnie Vedomosti, 14, 15, 1912.

14) —, "Şamanizm u Televtov", Sib. Jizn, 235, 1916.

15) A. R., "Oçerki Tomskogo Altaya", Drevnyaya i Novaya Rossiya, 9, 1876.

16) BAKAY, N., "Legendarnıy Oyrot-Han (İz İstorii Tuzemnogo Dvijenıya Na Altaye)", Sibirskie Ognı, 4, 1926.

17) BASKANOV, N. A., Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1948.

18) —, Dialekt Lebedinskih Tatar-Çalkantsev (Kuu-Kiji). Moskova 1985.

19) —, Dialekt Kumandintsev (Kumandı-Kiji) Grammatıçeskiy Oçerk, Tekstı, Perevodı i Slovar', Moskova 1972.

20) —, Severnie Dialektı Altayskogo (Oyrotskogo) Yazıka. Dialekt Çernevih Tatar (Tuba-Kiji). Tekstı i Perevodı, Moskova 1965.

21) Baştamı Şkolgo Kıçırar Knige, Novosibirsk 1934.

22) Berezentskiy, E. -V. Nepomnyaşçih-A. Smerdov, Pesni Oyrotii, Novosibirsk 1936.

23) Berkov, P. N., "Altayskiy Epos i Manas", Kirgizskiy Geroiçeskiy Epos Manas, Moskova 1961.

24) Burdukov, A. V., Zabitie Stranisti.. Publikatsiya T.A. Burdakovoy, V. Kn. : Stranı i Narodı Vostoka, Vıp. II, M. 1971.

25) Chavannes, E., Documents snr les Turcs Oxidentaux, S. Peterburg 1903.

26) Çagat-Stroev, P.A., Ülgerler le Tuucılar, Gorno-Altaysk 1958.

27) Çançıbaeva, L., "O Sovremennih Religioznih Rececitkah u Altaytsev", Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri, Novosibirsk 1978, 90-103.

28) —, "Religioznie Perejitki u Altaytsev i Voprosı Ateistiçeskovy Rabotı, Leningrad 1978, (Doktora tezi).

29) Çevalkov, M. V., Basnyalar la Ülgerler, Gorno-Altaysk 1959.

30) Çihaçev, P. A., Pıteşestvie v Vostoçnyı Altay, Moskova 1974.

31) Çlenova, N. L., Proishodzenie i Rannıyaya İstoriya Plemen Tagarskovy Kul'turi, M. 1967.

32) Çunicekov, Ç., Baldardın Çörçöktörü, Gorno-Altaysk 1945, 2. b. 1957.

33) Çunicekov, Ç.-V. Yabıkov, Çörçöktör, Oyrot-Tura 1941.

- 34) Danilin, A. G., "Burhanizm Na Altaye i Yevo Kontrevolyutsionnaya Rol", Sovetskaya Etnografiya, 1, 1932.
- 35) Dırenkova, N. P., Materialı Po Şamanstvu u Teletov", Sbornik Muz. Ant. i Etnog. X, 1931 (?).
- 36) _____, Ohotniçi Legendı Koman-dintsev, Sb. MAE, 11, 1949.
- 37) _____, "Poluçenie Şamanskogo Dara Po Vozzreniyam Turétskih Plemen", Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii, IX, Leningrad 1930.
- 38) _____, "Rod, Klassifikatsionnaya Sistema Rodstva i Braçnie Normı u Altaytsev i Teleutov", Materialı Po Svadbe i Semeyno-Rodovomu Stroyu Narodov SSSR, Leningrad 1926.
- 39) _____, "Umay v Kulte Turetskih Plemen", Kultura i Pismennost Vostoka, III, Baku 1928.
- 40) Dmitriev, N.K. - V. Zazubrin, Kogutey, Moskova-Leningrad 1935.
- 41) Dubrovskiy, K. V., Sibirskie Skazki, Moskova 1943.
- 42) Dyakonova, V.P., "PRedmetı K Leçebnoy Funktsii Şamanov Tuvı i Altaya", Materialnaya Kultura i Mifologiya, Leningrad 1981, 138-152.
- 43) _____, "Religioznie Predstavleniya Altaytsev i Tuvintsev o Prirode i Çeloveke", Priroda i Çeloveke ve Religioznih Predstavleniyah Narodov Sibiri i Severa, Leningrad 1976.
- 44) Edekov, V., "Hudojestvennaya Letopis Naroda (K Voprosy ob Illyustrirovanii Geroiçeskogo Eposa Altaytsev)", Ulağaşevskie Çteniya, vip I, Gorno-Altaysk 1979, 140-149.
- 45) Efimova, A., "Teleutskaya Svadba", Materialı Po Svadbe i Semeyno-Rodovomu Stroyu Narodov SSSR, 1, Leningrad 1926, 235-250.
- 46) Ençinov, Ç., Kojondor la Tuclar, Oyrot-tura 1944.
- 47) Ercinelü Biçik, Moskova 1925.
- 48) Eroşin, İ., Gornoe Ozero, Novosibirsk 1966.
- 49) _____, Pesni Altaya, Novosibirsk 1936.
- 50) Garf, A. L. -Pavel Vasil'evič Kuçiyak, Sto Umov : Altayskaya Skazka, M. 1982.
- 51) Gelmersen, G., "Teletskoe Ozero i Teleuti Vostoçnogo Altaya", Gorniy Jurnal, 1(1-3), 2(4), 1840.
- 52) Gryaznov, M. N., "Drevneyşie Pamyatniki Geroiçeskogo Eposa Narodov Yujnoy Sibiri", Arheologičesskiy Sbornik, 3, Leningrad 1961.
- 53) _____, Perviy Pazırıkkiy Kurgan, Leningrad 1950.
- 54) Hilden, K., Om Shamanismen i Altai speccielt bland-lebed-tataren Terra, Helsinki 1916.
- 55) İl'in, Aleksey Mihayloviç, Altay Albatının Kondoru, Tekstter Le Melodiyalar, Gorno-Altaysk 1959.
- 56) İtin, V., "Kan-Gerede", Sibirskie Ognı, 2, 1926.
- 57) İvanov, S. V., "Elementı Zaşçitnogo Dospeha ve Şamanskoy Odejde Narodov Zapadnoy i Yujnoy Sibiri", Etnografiya Narodov Altaya i zapadnoy Sibiri, Novosibirsk 1978, 136-168.
- 58) _____, Materialı Po İzobrazitelnomu İskusstvu Narodov Sibiri XIX - Naçala XX v., Moskova-Leningrad 1954.
- 59) _____, Skulptura Altaytsev, Hakasov i Sibirskih Tatar, Leningrad 1979.
- 60) İvanovskiy, ?, "Oçerki Altaya", Tomsk. Gub. Ved. 9, 1874.
- 61) İz Glubini Vekov, Gorno-Altaysk 1982.
- 62) Jirmunskiy, V. M., Skazanie ob Alpamişe i Bogatırskaya Skazka, Moskova 1960.
- 63) Kalaçev, A., "Altay-Buçıy", Jivaya Starina, 3, 1896.
- 64) _____, "Bilina ob Altay-Buuçae", Jivaya Starina, 3/4, 1896, 492-499.
- 65) _____, Neskol'ko Slov o Poezii Telegetov", Jivaya Starina, 3-4, 1896.
- 66) _____, Pereskaz v Stihah Eposa "Altay-Buuçay", Jivaya Starina, III-IV, Spb. 1896.
- 67) Kalkin, A., Altay Çörçöktör, Gorno-Altaysk 1954.
- 68) _____, "Altın-Ergek", Altaydın Tuvlarında, 4, 1953.
- 69) _____, "Kara Taacı Kıs", Altaydın Tuvlarında, 1, Oyrot-Tura 1931, 33-34.
- 70) _____, "Kara-Taacı", Altaydın Tuvlarında, Gorno-Altaysk 1951.
- 71) _____, Maaday Kara, Gorno-Altaysk 1957.

- 72) _____, Oçı-Bala, Gorno-Altaysk 1951.
- 73) Kandarakov, E. P., Altayskiy Folklor, Gorno-Altaysk 1988.
- 74) Kan-Sulutay. Altayskaya Geroiçeşkaya Skazka, Sibirskie Ognı, 4-5, 1940.
- 75) Karalkin, P. İ., "O Drevneyşem Sposobe Doeniya Skota u Sibirskih Koçevnikov-Skotovodov [Po Materialam Altaya i Tuvi]", Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri, Novosibirsk 1978, 37-49.
- 76) Katanov, N.F., "O Potrebalnıh Obıçayah u Turkskih Plemen s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney", İzvestiya Obşçestva Arheologii İstorii i Etnografii Pri Kazanskom Universitete, 2(12). 1894.
- 77) _____, Obraztsı Narodnoy Literaturı Turkskih Plemen, İzdannie V. Radlovım, IX, Sempeterburg 1907, 649 s.
- 78) KATAŞ, S., "Alkış Sös (Blagopojelaniya)-Drevniy janr Altayskogo Folkloru", Ulagaşevskie Çteniya, Gorno-Altaysk 1979, 63-77.
- 79) _____, "Altayskie Variantı Kazahskogo Eposa "Kozı-Korpeş i Bayan-Slu", Uçenie Zapiski GANIİİYaL, 4, 1961, 73-90.
- 80) _____, "Kozın Erkeş" i "Kozı-Korpeş i Bayan-Slu", Uçep. Zap. Gorno-Altaysk. Navç.-issled. inta İstorii Yazıka i Literaturı, vıp. II, Gorno-Altaysk 1958.
- 81) _____, Mifi, Legendı Gornogo Altaya, Gorno-Altaysk 1978, 113 s.
- 82) _____, Mudrost Vsegda Sovremenna-Stati ob Altayskom Folklore, Gorno-Altaysk 1984.
- 83) _____, "O Tematiçeskoy Gruppirovke i Nekotorıh İdeyno-Hudojestvennih Osobennostyah Altayskogo Eposa", İzv. Alt. OTD. Geogr. Obşç. va SSSR, Vıp. 6, 1965, 121-127.
- 84) _____, Ob Obşçnosti Kazahskogo i Altayskogo Ustno-Poetiçeskogo Tvorçestva, Vestnik AN KazSSR, 5, Alma-Ata 1957.
- 85) _____, Opıt Sravnitelnogo İzuçeniya Altayskogo i Kazahskogo Eposa, Alma-Ata-Leningrad 1957 (Basılmamış doktora tezi).
- 86) Kataşev, S. M., Altay Ülger Kereginde, Gorno-Altaysk 1974.
- 87) _____, Altayskoe Stihoslojenie, Gorno-Altaysk 1974.
- 88) _____, "Nekotorie Osobennosti Stiha Geroiçeskogo Eposa Altaytsev", Uçenie Zapiski Gorno-Altayskogo Navçno-İssledovatel'skogo İnstita İstorii Yazıka i Literaturı, XI, 1974.
- 89) _____, "O Nekotorıh Problemam Altayskogo Literaturovedniya", Aktvalnie Voprosı Sovremennoy Altayskoy Literaturı, Gorno-Altaysk 1975.
- 90) _____, "Osnovnie Ritmiçeskie Opredeliteli Altayskih Narodnih Pesen", Ulagaşevskie Çteniya, vıp. I, Gorno-Altaysk 1979, 112-133.
- 91) Kazagaçeva, Z. S., Zarojdenie Altayskoy Literaturı, Gorno-Altaysk 1972.
- 92) Kiselev, S. V., Drevnyaya İstoriya Yucnoy Sibiri, M. 1951.
- 93) Kocemyakina, Anastasiya Stepamovna, Sibirskie Skazki, Novosibirsk 1973.
- 94) Kojondor, Gorno-Altaysk 1955.
- 95) Kızıkeşev, L. V., Çölçördin Çeçegg, Gorno-Altaysk 1968.
- 96) "Kokin-Erkey", Sibirskie Ognı, Novosibirsk, 6, 1940.
- 97) Kondakov, G., "M. Gorkiy i Altayskiy Folklor", Ulagaşevskie Çteniya, Vıp. I, Gorno-Altaysk 1979, 103-112.
- 98) _____, Oçerki İstorii Altayskoy Literaturı, Gorno-Altaysk 1968.
- 99) Kondev, A., "Traditsionnie Poetiçeskie Elementı v Sovremennoy Altayskoy Svadbe", Ulagaşevskie Çteniya, vıp I, Gorno-Altaysk 1979, 90-94.
- 100) Konopatskiy, A., K., "Drevnee Naselenie Baykala i Problema Yeva Kontaktov s Prevmin Naseleniem Zapadnoy Sibiri", Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri, Novosibirsk 1978, 216-220.
- 101) Koptelov, A., Altayskie Skazki, Novosibirsk 1937.
- 102) _____, "Kan-Sulutay", Sibirskie Ognı, 4-5, 1940.
- 103) _____, "Literatura Sovetskoy Oyrotii Sibirskie Ognı, 3, 1934.
- 104) _____, Malçi-Mergen. Altayskiy Geroiçeskiy Epos, Oyrotizdat 1947.
- 105) _____, "Novaya Kniga Altayskih Skazke",

Sibirskie Ognı, 1940.

106) _____, "Novaya Kniga Altayskogo Geroyeskogo Eposa", Sibirskie Ognı, 1941.

107) _____, "N. U. Ulageşev i Oyrotskiy Narodny Epos", Altay-Buuçay; Novosibirsk, 1941.

108) _____, Oyretskie Narodnie Skazki, Novosibirsk 1940.

109) _____, Sibirskie Skazki, Barnaul 1957.

110) _____, "Stati ob Altayskom Epose", Sibirskie Ognı, 1, 1941, 122; 2, 1941, 107.

111) Koroglu, H., Mifi, Legendı, i Predaniya Narodov Sibiri : K Problema Vzaimosvyazi", Folklorne Nasledie Narodov Sibiri i Dal'nego Vostoka, Gorno-Altaysk, 1986, 88.

112) Kostrov, N., "Şaman", Tomsk. Gub. Ved. 35-38.

113) Kozin, S. A., "Oyratskaya İstoriçeskaya Pesnya", Sovetskoe Vostokovedenie, IV, M.L. 1947.

114) Kozlov, K., Sartakpay-Stroitel, Gorno-Altaysk 1962. (Poem içinde efsane de var).

115) Kögütey, Moskova-Leningrad 1935.

116) Kuçiyak, P. V., Altın Tuçı, Oyrot-Tura 1939.

117) _____, Altın - Tuuçı, Oyrot-Tura 1941.

118) _____, Çeyneş, Oyrot-Tura 1940.

119) _____, Doline Diyavola, Gorno-Altaysk 1972.

120) _____, "Pevets Oyroti", Narodnoe Tuvoçestva, 2, 1939, 32-36.

121) _____, Töröl Altayda, Barnaul 1941.

122) _____, "V Gostyah u Kayçı", Oktyabr, 5/6, 1939, 299-303.

123) Kuçiyak, P. - A.L. Garf, Altay Comoktoru, Frunze 1968.

124) _____, Altay Çörçöktör, Gorno-Altaysk 1954.

125) _____, Altayskie Skazki, Moskva, Detizdat TsK VLKSM 1939.

126) _____, Altayskie Skazki, Novosibirsk 1952.

127) _____, Altayskie Skazki, Barnaul 1955.

128) _____, Sartakpay, Gorno-Altaysk 1948.

129) _____, Skazki Altaya, Novosibirsk 1937.

130) Kuçiyak, P. - A. Koptelov, "N. U. Ulageşev-Pevets Oyroti", Sibirskie Ognı, 2, 1939, 147-152.

131) Kulbatırov, D., Sibir Elderinin Comoktorı, Frunze 1962.

132) Kuranokov, N., Alıp-Manaş, Gorno-Altaysk 1940.

133) Landışev, Stefan, Altayskaya Duhovnaya Missiya, Moskova 1864.

134) L'vov, G., "O Şamanah", Mosk. Gor. Listok, 38, 1847.

135) Lvova, E. L. - vd., Traditsionnoe Mirovozzrerie Turkov Yujnoy Sibiri. Çelovek. Obşçestvo. Novosibirsk 1989.

136) Makoşeva, K., Altay Albatının Çörçöktörü, Gorno-Altaysk 1972.

137) Materialı Navçnoy Konferentsii Po Voprosam Altayskogo Yazıka i Literaturı, Gorno-Altaysk 1954.

138) Maynagaşev, S. D., "Jertvoprinoşenie Nelov u Beltırov", Sbornik Muz. Ant. i Etnog., III, 1916.

139) Maynogaşeva, V., "Nekotorie Sujetl Sivogo (Sinego) i Çernego Bıkov u Folklore Sayana-Altayskiñ Narodov", Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1982, 137-148.

140) Meletinskiy, M., Proishojdenie Geroyeskogo Eposa. Rannie Formı i Arhaiçeskie Pamyatniki, Moskova 1963.

141) M.M., "Priroda i Naselenie Altaya", Tomsk. Yeparh. Ved. 18, 1890.

142) Molçanova, O. T., Toponimiçeskiy Slovar Gornogo Altaya, Gorno-Altaysk 1979.

143) Narodnie Pesni Gornogo Altaya, Gorno-Altaysk 1971.

144) Nikiforov, N.Y., Anoskiy Sbornik, Omsk 1915.

145) Oçı, G., Ak-Oldoş, Moskova 1927.

146) _____, Takpartar, Moskova 1926.

147) Oyrotskie Narodnie Skazki, Novosibirsk 1940.

148) Palkin, E., Rodnoy Kray, Moskova 1976.

- 149) Paraev, A., *Altayskie Narodnie Muzikalnie Instrumenti*, Gorno-Altaysk 1963.
- 150) *Pesni Oyratii*, Novosibirsk 1936.
- 151) Podgorbunskiy, I. A., "Şamanı i ih Misterii", *Vost. Obozr.* 42, 47, 49, 1982.
- 152) "Poezdka Na Reku Çuyu Doktora Radlova v 1860 g.", *Tomskie Vedomosti*, 46, 1878.
- 153) Popov, Y., "Altay", *Tomsk. Gub. Ved.* 4, 1853.
- 154) Potanin, G. N., "Gromovnik Po Poveryam i Skazaniyam Plemen Yujnoy Sibiri i Severnoy Mongolii", *Jur. Minsva Narodnogo Prosveşçeniya*, Yanvar-Fevral 1882, 116-167.
- 155) _____, "İnorodtsı Altaya", *Jivop. Rossiya*, XI (XII), 1884.
- 156) _____, "İz Albuma Hudojnika G. İ. Gurkina", *Tr. Tomsk. Obşç. İzuç. Sibiri*, III (II), 1915.
- 157) _____, "Kirgizskie i Altayskie Predaniya, Legendı i Skazki", *Jivaya Starina*, 2-3, 1916.
- 158) _____, *Oçerki Severo-Zapadnoy Mongolii*, 4 c., Senbeterburg 1883.
- 159) _____, "Primeçaniya", *Anoskiy Sbornik*, Omsk 1915, 255-293.
- 160) _____, *Trudi Tomskogo Obşçetva İzuçeniya Sibiri*, 3 c., Tomsk 1915.
- 161) _____, *Vostoçnie Motivı v Srednevekovom Evropeyskom Epose*, Moskova 1884.
- 162) _____, *Vostoçnie Motivı v Srednevekovom Evropeyskom Eposa*, Moskova 1968.
- 163) Potapov, ?, *Altayskie Şamanizm*, Leningrad 1991.
- 164) Potapov, L. P., "Altın-Tuudi", *Sovetskaya Etnografiya*, 1, 1949.
- 165) _____, "Altın Tuudi", *Sovetskaya Etnografiya*, 3, 1950.
- 166) _____, "Buben Teleutskoy Şamanki i yevo Risunki", *Sbornik Muz. Ant. i Etnog.* X, M. L. 1949.
- 167) _____, "Drevneturkskie Çertı Poçitaniya Neba u Sayano-Altayskih Narodov", *Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri*, Novosibirsk 1978, 50-64.
- 168) _____, *Etniçeskiy Sostav i Proishojdenie Altaytsev*, M. -Leningrad 1969.
- 169) _____, "Kon' ve Verovaniya i Epose Narodov Sayano-Altaya", *Folklor i Etnografiya. Syvazi Folklorı s Drevnimi Predstavleniyami i Obryadami*, Leningrad 1974, 167-178.
- 170) _____, *Kratkiy Oçerk Kulturi i Bitı Altaytsev*, Gorno-Altaysk 1948.
- 171) _____, "K Semantike Nazvaniy Şamanskih Bubnov u Narodnostey Altaya", *Sovetskaya Turkologiya*, 3, 1970, 86-93.
- 172) _____, "Kult Gor Na Altaye", *Sovetskaya Etnografiya*, 2, 1946, 145-160.
- 173) _____, "K Voprosu o Drevneturkskoy Osnove i Datirovke Altayskogo Şamantva", *Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri*, Novo sibirsk 1978, 3-36.
- 174) _____, "Luk i strela v Şamanstve Altaytsev", *Sovetskaya Etnografiya*, 3, 1934.
- 175) _____, *Mifı Altae-Sayanskih Narodov Kaka İstoriçeskiy İstoçnik*, *Voprosı Arheologii i Etnografii Gornogo Altaya*, Gorno-Altaysk, 1983.
- 176) _____, *Narodı Yujnoy Sibiri*, Novosibirsk 1953.
- 177) _____, *Nekotorie Aspektı İzuçeniya Sibirskogo Şamanstva*, Moskova 1973.
- 178) _____, "Novie Materialı Po Eposu Altaytsev", *Sibirskie Ogni*, 2, 1949.
- 179) _____, "Obryad Ojivleniya Şamanskogo Bubna u Turkoyaziçnih Plemen Altaya", *Tr. İn-ta Etnogr. AN SSSR. Nov. Ser.* 1, 1947, 159-182.
- 180) _____, "Ohotniçi Poverya i Obryadı u Altayskih Turkov", *Kultura i Pismennost Vostoka*, 5, Baku 1929, 123-149.
- 181) _____, "Ojivlenie Şamanskogo Bubna u Turkoyaziçnih Plemen Altaya", *Trudi İnstituta Etnografii im. N.N. Mikluho-Maklaya*, 1, 1947.
- 182) _____, "Perecitki Kulta Medvedya u Altayskih Turok", *Etnograf=İssledovatel*, 2-3, L. 1928.
- 183) _____, *Razlajonie Rodovogo Stroya u Plemen Severnogo Altaya*, Moskova-Leningrad 1935.
- 184) _____, "Sledı Totemistiçeskih Predstavleniy u Altaytsev", *Sovetskaya Etnografiya*, 5-6, 1935, 134-151.
- 185) *Predvaritel'nyy otçet po Ekspeditsiyam F.*

Kona, İzv. Vost. Sib. Otd. RGO, XXXIV.

186) Puhov, İ. V., "Altayskiy Narodniy Geroiçeskiy Epos", Maaday-Kara, Moskova 1973, 8-22.

187) Radloff, W.W., "Über die Formen der gebundenen Rede bei den Altaischen Tataren", Zeitschrift Für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, Berlin 1866, 85-144.

188) Radlov, V. V., "Mifologiya i Mirosozertsanie Jiteley Altaya", Vost. Obozr. 8, 1882.

189) _____, Obraztsı Narodnoy Literaturı Turkskih Plemen Yujnoy Sibiri, 1. c., Sempeterburg 1866.

190) _____, "Sibirskie Drevnosti", M. A. R., 5, Sempeterburg 1891.

191) Roux, J.P., Favne et Flore Sacrées dans les Societés Altaïques, Paris 1966.

192) Rudenko, S. İ., Gornoaltayskie Nahodki i Skifi, Moskova-Leningrad 1952.

193) _____, Kultura Naseleniya Gornogo Altaya v Skifskoe Vremya, Moskova-Leningrad 1953.

194) _____, Mogl'nii Kudirge Na Altaye, Materialı Po Etnografii, III (2), Leningrad 1927.

195) Sagalaev, A. M., Mifologiya i Verovaniya Altaytsev, Novosibirsk 1984.

196) _____, Udarnie Instrumentı v Ritvalah Lamaizma i Yujno-Sibirskogo Şamannstva, Sovetskaya Etnografiya, 5, 1981.

197) _____, Uralo-Altayskaya Mifologiya. Simvol i Arhetip, Novosibirsk 1991.

198) Sagalaev, A. M. -İ.V. Oktyabrskaya, Traditsionnoe Mirovozzrenie Turkoı Yujnoy Sibiri, Novosibirsk 1990.

199) Sagalaev, A. M. -vd., Traditsionnoe Mirovozzrenie Turkoı Yujnoy Sibiri. Prostratstvo i Vremya. Veşçniy Mir, Novosibirsk 1988.

200) Samokvasov, D.Y., Sb. Obiçnogo Prava Sibirskih İnorodtsey, Varşava 1876.

201) Sangi, V., Antologiya Fol'klora Narodnostey Sibiri, Severa i Dal'nego Vostoka, Krasnoyarsk 1989.

202) Sangi, V. -Poşataevoy, A., V. - V. Petrova, Legendı i Mifi Severa, M. 1985.

203) Sariçev, G., Puteşestvie Po Severno-Vostoçnoy Sibiri, 2 c., Sempeterburg 1802.

204) Satlaev, F. A., "Koça-Kan-Starinniy Obryad İspraşvaniya Plodorodiya u Kumandintsev", Religioznie Predstavleniya i Obryadı Narodov Sibiri v XIX-Naçale :XXV, Leningrad 1971, 130-141.

205) _____, Kumandintsı, (İstoriko-Etnografiçeskiy Oçerk XIX-Pervoy Çetverti XXv.), Gorno-Altaysk 1974, 200 s.

206) "Sazon Saymoviç Surazakov", Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1982, 149-153.

207) Semenov, A., "Religiozniy Perelom Na Altaye", Sib. Arhiv., 9-11, İrkutsk 1913.

208) Serkov, Lev, Klyuc-Şçast'ya-Skazki Narodov Sibiri, Novosibirsk 1975.

209) Sibirskie Skazki, Novosibirsk: Zapadno-Sibirskoe kn. İzdvo, 1964.

210) Skazki Narodov Sibirskogo Severa, Tomsk 1976.

211) Skazki Narodov Sibirskogo Severa, Tomsk 1980.

212) Sbelev, ?, Russkiy Altay, Zemlevedenie, III-IV, 1986.

213) Sovet Oyrottın Özümi, Novosibirsk 1935.

214) Stefanoviç, Y. V., "Na Şamantsve", Zemlevedenie, 1897.

215) Surazakov, Sazan S., Altay Albatının Oos Poetiçeskiy Tvorçestvozi, Gorno-Altaysk 1960.

216) _____, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 3. c., Gorno-Altaysk 1960.

217) _____, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 4.c., GOrna Altaysk 1964.

218) _____, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 5. c., Gorno-Altaysk 1966.

219) _____, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 6. c., Gorno-Altaysk 1968.

220) _____, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 7. c., Gorno-Altaysk 1972.

221) _____, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 8. c., Gorno-Altaysk 1974.

222) _____, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 9. c., Gorno-Altaysk 1977.

223) Surazakov-Sazon S.-İ. B. Şincin, Altay Baatırlar, Altay Albatının At-Nerelü Çörçöktöri, 10.c.,

Gorno-Altaysk 1980.

224) Surazakov, Sozan S., Altay Folklor, Gorno-Altaysk 1975, 232 s.

225) _____, Altay Kep le Ukaa Söstör, Gorno-Altaysk 1956.

226) _____, Altın-Bize, Geroiçeskoe Skazaniya, Gorno-Altaysk 1965.

227) _____, Etapı Ravitiya Altayskogo Geroiçeskogo Eposa, Moskova 1973. (Basılmamış doktora tezi)

228) _____, Geroiçeskie Skazaniya o bogatire Altay Buçaye, Gorno-Altaysk 1961.

229) _____, "Geroiçeskiy Epos Altaytsev", Uçenie Zapiski Gorno-Altayskogo NİİYaL. vıp. 2, 1958, 55-65.

230) _____, Kayçı N. U. Ulagaşev, Gorno-Altaysk 1961, 2b. 19-67.

231) "K Probleme Sravnitelno-İstoriçeskogo İzüçeniya Eposa Narodov Sibiri", Osnovnie Problemi İzüçeniya Poetiçeskogo Tvorçestva Narodov Sibirli Dalnego Vostoka, Ulan-Ude 1961, 78-87.

232) _____, Maaday-Kara. Altayskiy Geroiçeskiy Epob, Moskova 1973.

233) _____, "Ob Altayskom Skazanii "Alıp-Manaş", Ob Epose Alpamış, Taşkent 1959, 197-202.

234) _____, "O Problemah İzüçeniya Geroiçeskogo Eposa Altaytsev", Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1982, 95-102.

235) _____, Ölengir, Geroiçeskoe Skazanie Altaytsev, Gorno-Altaysk 1970.

236) _____, Altay Albatırın Çümdü Söstöri, 1. c., Gorno-Altaysk, 1961, 2.c. 1962. 3.c. 1963.

237) Şatinova, N., "A. V. Anohin Etnograf i Folklorist", Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1982, 103-110.

238) _____, "Ob Odnoy Raznovidnosti Zaklinaniy ve Altayskom Folklore (K Postonovke vo Prosa)", Ulagaşevskie Çteniya, I, Gorno-Altaysk 1979, 94-103.

239) _____, Sem'ya v Altaytsev, Gorno-Altaysk 1981.

240) _____, Semya u Narodov Yujnoy Sibiri v Svete Sovremennih Etniçeskih Protssesov, Moskova

1978. (Avtoreferat).

241) Şçuts, B., "Şamanstvo", Senpeterburg. Ved. 16-18, 1841.

242) Şincina, Z., Alıp-Manaş, Altay Kay Çörçöktör, 1. c., Gorno-Altaysk 1985.

243) Şinçin, İ., "Altayskie Narodnie Pesni o Velikoy Oteçestvennoy Voynе", Ulagaşevskie Çteniya, 1, Gorno-Altaysk 1979, 133-149.

244) _____, "K Voprosm o Preemstvennosti ve Formirovaniı Narodnih Skaziteley", Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1982, 121-126.

245) Şternberg, L. Y., "Kult Orla u Sibirskih Narodov", Sb. Muz. Ant. Et., V(2), 1925.

246) Şul'gin, B. M., "Ob Altayskom Kaye", Maaday-Kara, Moskova 1973, 454-460.

247) _____, O Muzikalnoy Kulture Altaytsev, Gorno-Altaysk 1968.

248) Şvetsov, S., Gornıy Altay i Yevo Naselenie, 4c., Barnaul 1900-1903.

249) Şvetsova, M., "Altayskie Kalmıki", Zap. Zap. -Sib. otd. RGO, XXIII, 1898.

250) Tadiyev, P.E., "Etniçeskiy Sostav Dorevolyuցionnih Altaytsev i Osobennosti ih Administrativnogo Ustroystva", Uçenie Zap. Gorno-Altayskogo Nİİİs. Yaz. i Lit., 6, 1964.

251) _____, Reaktsionnaya Suşçnost Şamanizma i Burhanizma, Gorno-Altaysk 1955.

252) Skazanie o Prostore : Skazki Narodov Buryatii, Gorno Altaya, Kalmıki, Tuvi, Hakassii, Yakutii i Malih Narodov Sibiri-Dolgan, Tofalarov i Şortsev, Lenizdat 1988.

253) Tang Çolmon, Ulala 1928.

254) Tarbanakova, S., "Narodnie İstoki Altayskogo Teatra", Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1982, 111-20.

255) Taştamışeva, E.K., Altın-Bize, Barnaul 1965.

256) ? ?, "Teleuti ili Belie Kalmıki", Sib. Vestn., 16, 1898.

257) Temir-Sanaa. Oyratskie Narodnie Skazki, Novosibirsk 1940.

258) Tobokov, S., "Ak-Şili", Oyrotskiy Kom-somolets, 14 Ekim 1935.

259) Tokarev, A. S., Dokapitalistiçeskie Perejıtki v Oyrotiti, Moskova-Leningrad 1936.

260) _____, Rannie Formı Religii i ih Razvite, Moskova 1964.

261) Tokmaşev, G.M., Kogutey, Moskova-Leningrad 1935.

262) _____, "Teleutskie Materialı", Tr. Toms. Obşç. İz. Sibiri, III (I), 1915.

263) Tomilov, N. A., "K İstorii Golovnih Uborov Sibirskih Tatar", Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri, Novosibirsk 1978, 176-198.

264) Toşçakova, E. M., "Naçalo Kulturnoy Revolyutsii u Altaytsev", Voprosı Arheologii i Etnografii Gornogo Altaya, Gorno-Altaysk 1981.

265) _____, "Zametki o Sovremennom Semeynom Bite u Altaytsev", Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri, Novosibirsk 1978, 65-69.

266) Tuhtenev, T.S., Altay Albatınıng Çörçöktöri, Gorno-Altaysk 1966.

267) _____, Altay Albatınıng Kojongdori, Gorno-Altaysk 1972.

268) _____, Altayskie Narodnie Pesnii, Gorno-Altaysk 1972.

269) _____, Altayskie Narodnie Pesnii, Gorno-Altaysk 1974.

270) _____, A. M. İl'in, Altay Albatınıng Kojongdori, Gorno-Altaysk 1959.

271) Ukaçına, K. E., Altayskie Narodnie Zagadki, Gorno-Altaysk 1984.

272) _____, Altay Tabışkaktar, Gorno, Altaysk 1981.

273) _____, "Altay Tabışkaktar la Olording Po-eziyası", Altın-Köl Almanah, 1974.

274) _____, "Hudojestvennie Sreddstva Altayskih Narodnih Zagadok", Altayskiy Folklor i Literatura, Gorno-Altaysk 1982, 127-136.

275) _____, "Temetiçesкое Soderjanie Altayskih Zagadok", Ulağaşevskie Çteniya, 1, Gorno-Altaysk 1979, 77-90.

276) Ulağaşev, N. U., Alıp-Manaş, Gorno-Altaysk 1940.

277) _____, Altay Çörçöktör, Oyrot-Tura 1939.

278) _____, Bakol Baleziç, Oyrot-Tura 1939.

279) _____, Çörçöktör, Oyrot-Tura 1941.

280) _____, Malçi-Mergen, Novosibirsk 1945.

281) _____, Malçi-Mergen, Oyrot-Tura 1946.

282) _____, Şime-Sudurçı, Gorno-Altaysk 1950.

283) Uno Harva, Die Religiosen Vorstellungen der Altaischen Völker, Helsinki 1938.

284) Valeev, F. T., "Altayskie Etniçeskie Elementı u Zapadnosibirskih Tatar", Etnografiya Narodov Altaya i Zapadnoy Sibiri, Novosibirsk 1978, 104-122.

285) Vaynşteyn, S. İ., "Etnografiçeskie İssledovaniya v Gornom Altaye i Tuve", Polevie İssledovaniya İnstituta Etnografii 1978, Moskova 1980, 90-100.

286) Verbitskiy, V. İ., "Altayskiy Bagatır Ol-gudek", Toms. Gub. Ved., 2, 1868.

287) _____, Altaytsı, Tomsk 1870.

288) _____, "Kratkie Svedeniya ob Altayskoy Missii", Toms. Yepar. Ved., 22, 1886, 1-12.

289) _____, "Pamyatniki Nakazannoy Vetrennosti i Osluşaniya", Toms. Gub. Ved., 27, 1861.

290) _____, "Proishojdenie Şamanstva", Tomsk. Gub. Ved., 17-18, 1865.

291) _____, "Sagırı", Tomsk. Gub. Ved., 29, 1864.

292) _____, "Skazka u Altayskih İnorodtsev", Tomsk. Gub. Ved., 33, 44-45, 1882; 8, 14-16, 1883.

293) _____, "Turun Muzıkay", Tomsk. Gub. Ved., 27, 1863.

294) _____, "Zametki Koçevago Altaytsa", Vest. İmp. Russ. Geogr. Obşç., XI, 1858, 77-109.

295) Vereşçagin, V. İ., "Po Vostoçnomu Altayu ('Dnevnik Puteşestviya v 1905 godu)", Altayskiy Sbornik, 6, Barnaul 1907.

296) Veselovskiy, A. N., "Kayran Altayım", Vostoçnoe Obozrenie, ?, İrkutsk 1883.

297) _____, "Pesnya o Razorenii Altaya", Vostoçnoe Obozrenie, 28 İyulya, İrkutsk 1883.

298) Vivia, İ., "Kan-Kerede", Sibirskie Ognı, 2, 1926.

299) Voprosı Razvitiya Altayskogo Yazıka i Literaturı. Materialı Nauçnoy Konferentsii 1951 goda., Gorno-Altaysk 1954.

300) ?? "Vstreça s Şamanom. Liskki iz Zapisnoy Knijki, Vedennyı Priarhivastırskom Obozrenii İnorodçeskih Prihodov Açınskogo i Minusinskogo Okrugov", Yenıs. Yeparh. Ved., 1884.

301) Vyatkin, G., "Altın-Koo", Sibirskie Ognı, 1, 1925.

302) _____, Ç. Gurkin, Altayskie Skazki, Novosibirsk 1926.

303) Vyatkina, K. V., Obşçie Çertı Materialnoy i Duhovnoy Kulturı u Zapadnih Mongolov, Buryat i Yujnih Altaystsev, Moskova 1964.

304) Yabıkov, V. - Ç. Çunicekov, Çörçöktör, Oyrot-Tura 1941.

305) Yadrıntsev, N., "Ob Altaytsah i Çernevih Tatarah", İzv. RGO, XVII, Sempeterburg 1881.

306) ....., "Otçet o Poezdke v 1880 g. v Gornıy Altay k Teletskomu Ozeru i k Verşine Reki Kantını", Zap. Zap.-Sib. Otd. RGO, IV, 1882.

307) ....., Sibir Kak Koloniya, Sempeterburg 1882.

308) ....., Sibirskie İnorodtsı, İh Bit i Sovremennoe Polojenie, Sempeterburg 1891.

309) ....., "Altayskie i Çernevie Tatarı", İzv. RGO, XVII, 1881.

310) Yakovlev, E. K., "Etnografiçeskie Zametki o Soyotah-Uryanhaytsah (Poverya, Legendı, Poslovitsı)", İzv. Krasn. Roodtd. Vost. -Sib. otd. RGO, I(3), 1902.

311) Yalatov, N. K., Ölöngir, Gorno-Altaysk 1970.

Notlar

¹ Metin ERGUN, "Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası" Üzerine, Bilge, 2, 1994, 31-38.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

**GÜLHANE SERRİYAT
HASTANESİ'NİN
KURULUŞUN
TÜRK TIBBINİN
MODERNLEŞMESİNE
ETKİLERİ**

**Adnan ATAÇ
Ankara - 1995**

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

**SOSYAL DİNAMİK
BÜNYE ANALİZİ**

**Prof. Dr. Nihat NİRUN
Ankara-1991**

"BİR" DERGISİ

Bir Dergisi, Yesevi Yayıncılık, 1994, 185 s.

Prof. Dr. Esin KAHYA

Ankara Üni. D.T.C.F.
Felsefe Bölümü
Öğretim Üyesi

Bu dergi onaltı makale ve iki toplantının sonuç bildirimlerinden meydana gelmektedir. Dergi-deki makaleler genellikle, Türk Dünyası ile ilgili araştırmaları kapsamaktadır.

Burada yer alan makalelerden bir grubu daha çok tarihî içerikli makalelerden meydana gelmektedir. Bunlar arasında ilk makaleyi gösterebiliriz. Burada, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeseviliğin kökeni ve gelişmesi hakkında bilgi verilmektedir. Yine aynı paralelde kabul edebileceğimiz makalelerden biri de derginin 'Kara günün 75'inci Yıl Dönümü' adını taşıyan makaledir. Makale, İstanbul'un işgal edildiği günle ilgilidir. Ufuk Tavkul'un '2 Kasım Karacay Halkının Sürgün ve Soykırımın 50'nci Yıl Dönümü' adlı makalesi de aynı şekilde bir tarihî olayın hatırlatılıp önemini vurgulayan bir makaledir. Aynı şekilde tarihî değerlendirme niteliğindeki yazılardan biri de 'Patrikhane'nin Dünü ve Bugünü' hakkında bilgi vermekte; tarihi içerikli olmakla birlikte, günümüzde de güncelliğini koruyan bir konuyu gündeme getirmektedir.

Dergide tarihî içerikli olarak değerlendirilebileceğimiz makalelerden biri de 'Hokand Hanlığı Tarihine Ait Yeni Bilgiler' adlı makaledir.

Ayrıca dergide daha çok edebiyat ve dille ilgili olan makaleler yer almaktadır; bunlar arasında ise, "Kültür ve Edebiyatımızda Allah", "Dobruca Türklerinin Destanları" "Kırgızca Yanıltmacalar", "Dil Birliği", "Dil (gönül) Birliği" "Jumbak Aytıstarı", "Karacay-Malkarlıları Tamırlarını Üstünden", "Mirza Uluğbek Davırdagı Adabıy Muhit" ve "Günümüz Edebiyat Teorileri ve Çağdaş Edebiyattaki Uygulamaları" adlı makaleler yer almaktadır. Sonuncu makale bir çeviridir. Burada verilen adlardan dergide dil ve edebiyat konularının ağırlık taşıdığı görülmektedir.

Dergideki diğer makalelerden nisbeten farklı mahiyette olanlardan biri "İki Batı Arasında Doğu" adını taşımaktadır. Makalede, Batılı gözüyle Batılı değerlendirilmekte, muhtelif Batılı yazarlardan yararlanarak onlardan alıntılar vererek, kendilerini nasıl gördükleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca dergide, doğrudan Ahmet Yesevi ile ilgili makalelere yer verilmiştir. Bunlar "Ahmet Yesevi ve Kol Gali" ve "Mübeyyidiyye-Yeseviyye Alâkası Hakkında" adlı makalelerdir. Ayrıca derginin ilk makalesi de Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeseviliğin doğuş ve yayılışı ile ilgili bilgi vermektedir.

Derginin sonunda Türk Dünyası ile ilgili iki toplantının sonuç bildirimleri verilmiştir. Bunlardan biri 'Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Sonuç Bildirisi'dir. Diğer ise, 'Türk Cumhuriyetleri Alfabe-İmlâ Konferansı Sonuç Bildirisi'dir.

Genel olarak değerlendirilecek olursa, 'Bir' adlı dergi, Türk Dünyası ile ilgili araştırma yapacak olan edebiyatçı ve tarih-çilerle Türk kültürü konusunda araştırma yapan ve Türk kültürü, dili ve tarihi ile ilgilenenler için, araştırma niteliğindeki yazılarıyla ışık tutar niteliğindedir.

"ACADEMIA"

Academla, Sayı : 1, 1994.

Doç. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi mensuplarından sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenlerin çıkardığı bir dergi "Academia". Dergi çıkarmanın, daha da önemlisi onu yaşatmanın zorlukları gözönüne alınırsa, bu idealist arkadaşlarımızın girişimine alkış tutmak bizler için önce bir görev, sonra da büyük bir zevk olmaktadır. Üniversitemizde, fakülteler ve sosyal bilimler enstitüleri tarafından çıkarılan akademik dergilerin maddî sıkıntıları hepimizce biliniyor. Bunlardan bazıları ancak iki sayıyı birleştirerek çıkarılabiliyor. Büyük kentlerimizde yayımlanan dergiler ise, daha çok kendi alanında söz sahibi olmuş bilim adamlarına ve popüler karakterli yazılara öncelik verebiliyorlar. Bu durumda genç bilim adamlarının bilimsel çalışmaları maalesef basılamıyor; böylece yeni kuşakların yetişmesi yavaş kalıyor. Öyle sanıyoruz ki, Sivas'taki meslektaşlarımız bu sorunun çözümüne kendilerince bir katkıda bulunuyorlar.

Birinci hamur kağıt kullanılarak çıkan derginin; gerek sayfa düzenlemesinde ve gerekse yazı karakterinin seçiminde güzel tercihler yapılmış. Hacimli yazılara ve daha çok yazara yer verilebilmesi için, yayımcılar yine güzel bir yol bulmuşlar: küçük punto kullanımı. İn-

gilizce, Fransızca ve ağırlıklı olarak Türkçe makalelerin bulunduğu ilk sayıda (Academia, Sayı 1, 1994); on bilim adamının yazıları yer alıyor.

Derginin sahibi ve genel yayın koordinatörü olan Metin Boşnak tarafından kaleme alınan **The Exile, the Rebel and the Doppelgänger In Tragedy** başlıklı yazı (s.2-9), "klâsik Yunan trajedisinden başlamak üzere belli başlı tiyatro eserlerindeki çatışmayı incelemekte ve çatışmanın köklerine inmektedir. Bunu yaparken de karakterlerin 'sürgün', 'asi', 'kil' ya da 'kişilik bölünmesi yönünden ortak yönlerini ortaya koymaktadır." (s.2) Trajedinin esasının, sosyolojik anlamda çatışmaların olduğu belirtilerek, Shakespeare'in, insanları "yürüyen tezatlar kumkuması" diye nitelendirdiği hatırlatılmaktadır.

Nâzım H. Polat, "Sivaslı Ömer İhyâ Efendi'nin Tarih Manzûmeleri" üzerinde duruyor (s.10-16). Yazıda özellikle **Darâbât-ı Aşk** adlı eserdeki tarih manzûmeleri tek tek ele alınmıştır; eserin edebî öneminden ziyade, kültürel yönü vurgulanmaktadır; "...taşrada basılmış bu gibi eserler, taşra kültür muhitleriyle ilgili çalışmaların ana kaynakları arasındadır. Bilhassa, bu eserlerdeki tarih manzûmeleri, mahallî araştırmalar için çok önemli mal-

zemedir. Bir 'Tevarih' kısmı bulunuşundan dolayı, **Darâbât-ı Aşk** da Sivas'la alâkalı incelemelere ipucu teşkil edecek bir kıymete sahiptir." (s.10)

Diğerlerinin arasında Sivas tarihi ve kültürü için asıl mühim tarihlerin "Tamirat ve İnşâât Tarihleri" olduğunu kaydeden Polat, bunlardan ilkinin, "Sultan II'nci Abdülhamit'in 64'üncü doğum yıldönümünde (22 Eylül 1906) açılan Darüşşifâ/Gureba Hastanesi için yazıl"diğını tespit ediyor (s.11).

Asmân-i kevkebe sultan-ı
hamidü'l-âsâr
Zât-ı Kudsisi Felaâân-ı
Mesihâ-enfâs

Mündefi' oldu cihandan
maraz-ı nâdâni

Cism-i mülkee edeli dest-i
meâlisi temâs

Hastegân-ı gurebâya bu
şifâgâhi açıp

Dilleri etti bu yüzden dahi
mechrâ-yı sipâs

(...)

Polat, bu tarih manzûmeleri için şu açıklamayı yapıyor : "Son mısraın noktalı harfleri, '1322'yi veriyor. Bu arada ikinci beytin hastahane ile değil, maarif meselesiyle alâkalı olduğunu belirtelim. Şair, Sultan II'nci Abdülhamit'in tahta geçişini ve çeşitli okullar açılmasını

kasdederek onun şereflî, yüce eli memleketle temas edince, cihan-dan cehalet kalktı' diyor." (s.12)

Bu tarih manzumelerini topluca değerlendirdiğinde, yazar şu sonuca varıyor; "I- İhyâ Efendi, 13'ü vefat, 8'i velâdet (doğum), 9'u tamirat ve inşaât, 2'si sünnet, 2'si nişan ve 1'i de seyahat/teftiş münasebetiyle olmak üzere yekûn 35 tarih manzûmesi yazmıştır. 2 - Bu manzûmeler ekseriya mücevherdir [: divan edebiyatında, ebcet hesabına göre yalnız noktalı harflerin sayılması yoluyla söz konusu olayın tarihini gösteren dize veya söz] ve şâir bu san'atta büyük ustalık göstermiştir. 3- Şairimiz, Sultan II'nci Abdülhamit'ten övgüyle söz etmek için özellikle vesile aramıştır. Münasebet düşünce muhakkak övülen diğer bir şahsiyette de devrin Sivas Valisi ["kepenek suyu" denilen tatlı su için şimdiki Kepenek Caddesi'nde bir çeşme yaptıran] Şair Reşit Akif Paşa'dır." (s.16)

Ahmet Ölmez, 10-20 Haziran 1977 tarihinde yapılan "Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu'nda, "Yunus Emre ve Hümanizm" başlığını taşıyan bir bildiri sunan Süleyman Arısoy'un, Yunus Emre'yi "hümanist" bir şair olarak değerlendirmesini yazısına ("Yunus Emre'deki İnsan Sevgisi ve Hümanizm"; s. 17-20) hareket noktası almış. "Hümanizm" konusunda bir kavram kargaşası yaratıldığını belirten Ölmez'e göre; "geniş anlamda "hümanizm" tarihsel süreçte insanı insan etme çabalarının tümünü adlandırır. Bu anlamdaki insancılık, birbirinden tümüyle farklı bulunan üç biçim gösterir : İlk Çağ insancılığı, burjuva insancılığı, Marksçı insancılık..." (Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, c. 3, s. 106'dan naklen). Örnekleyerek, Arı-

soy'un "hümanizm"i "tasavvuf" anlamında kullandığını, bunun da doğru bir yaklaşım olmadığını belirtmektedir (s. 18). Ölmez, "Hümanizm"ın tanımında materyalist bir felsefenin varlığını ortaya koyarak, bunun Yunus Emre, Mevlâna ve benzeri gibi mistik şairlere yüklenmesinin ne kadar tutarsız olduğuna değinmektedir. Çünkü ona göre "Yunus'taki insan sevgisi "hümanizm"le izah edilemez. 'Yunus'taki insan sevgisi, insanda Allah'tan bir parça, O'ndan gelip bedenleşmiş bir cevher olduğunu bilmesindedir. Yunus bu parçanın bütününe yani Allah'a aşiktir" [Abdurrahman Güzel, Yunus Emre'de İnsan Kavramı, Türk Dili Yunus Emre Özel Sayısı, Sayı: 48, 1991, s. 485'den naklen]. (s. 19). Yazar sonuç bölümünde, beş maddede "hümanizm" ile "tasavvuf" arasındaki çelişkileri ortaya koymakta; bizdeki dünyaca tanınmış ve takdir toplamış büyük mutasavvıfların "hümanist" düşünce ile özdeşleştirilerek tanıtılmasını, Avrupa hayranı Türk aydınlarının Avrupalılara şirin görünme gayretkeşliğine ve Yunus'un Türk halkına verdiği dinî ve millî heyecanı kavram kargaşası yaratarak sarsmak düşüncesine bağlamaktadır (s.20).

"La Signification du Réel Chez André Gide" başlıklı yazısında (s. 21-22) Serdar Ünal; çağdaş Fransız yazarlarından André Gide'in gerçek kavramına, günlük alışagelmış gerçek kavramından ne denli farklı biçimde baktığını, böyle bir bakış açısını nasıl yadsıdığını ve reddettiğini göstermeye çalışıyor. Bunu yaparken, yazar, Gide'in yaşamı ve düşüncelerinin sıkı bir özdeşlik içerisinde bulunduğunu, yaşamının yazdıklarına, yazdıklarının da yaşamına ters düşmediğini göz önün-

de tuttuğunu belirtiyor (s. 21).

Yüksel Ersan, günümüzün önemli sorunlarından biri olarak karşımızda duran, yabancı dillerin, özellikle İngilizcenin Türkçe üzerindeki olumsuz etkisini konu edinen soruyor : "Türkçemiz Nereye Gidiyor?" (s. 23-24); yazısına Atatürk'ün şu sözünü motto olarak seçmiş : "Ülkesinin yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk Milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." Sonuçta, Fransa örneğini vererek, devlet yönetimi, gerekirse yasal zorunluluk getirmelidir diyen Ersan, basınyayın kuruluşlarını da kullandıkları dilde özensiz davranmalarını hatırlatarak göreve çağırıyor. Yönetimler bünyesinde bir Türkçe uzmanı bulundurulmalı, açılan işyerinin Türkçe isim almaları sağlanmalıdır. Gerekçeleri haklı olan bu yazıyı okuduktan sonra ister istemez derginin adını düşünüyoruz. Niçin Academia da, Türkçe bir isim değil?

Halk edebiyatı dalında Kutlu Özen'in bir yazısı var sırada : "Sivas Yöresinde Bahar Karşılama Törenleri: Nevruz Bayramı". (s.25-29) Burada, Sivas yöresinde Novruz, Sultan Nevruz, Mart Dokuzu, Kara Çarşamba... gibi adlarla kutlanan bu bayramın, yörelere göre uygulanış biçimleri üzerinde duruluyor.

İsmail Demirbağ, "Bir Reklâmın Yorumu" başlıklı inceleme-sinde, yazılı basında yer alan bir reklâmı, bütün hatlarıyla ele alıp çözümlenmeye çalışmış (s. 30-33).

"Klasik Türk Edebiyatı Manzûm Dinî Eserlerinden Bir Örnek "Terceme-i Zebûr" adlı makale Mehmet Arslan imzasını taşıyor. Arslan, divan edebiyatında manzûm dinî eserlerin sayısının ol-

dukça fazla olduğunu belirterek, Rahmêtlî Amil Çelebioğlu'nun eserinden, divanlardaki Tevhid, Na't ve Münâcât'ların dışında bu tür eserlerin ana hatlarıyla konularını aktarıyor; bu yazının konusunu oluşturan "Terceme-i Zebûr", kutsal kitaplarla ilgili dinî manzum eserler grubuna girmektedir. İlk olarak Çelebioğlu tarafından bahsedilmiştir: "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler". Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi 1, Şükrü Elçin Armağanı, Ankara 1983, s. 153-166. Bu makalede verilen bilgileri, Amasya Beyazıt Kütüphanesi'nde tespit ettiği üç nüshasındakilerle karşılaştıran Arslan, bu üç nüshada müellifin adının aynı (Seyid Ahmed İbn-i Mustafa) olmakla birlikte mahlasının "Belâyi" değil "Bilâli" olarak kaydedildiğini tespit ediyor: "Yine aynı makalede aşığıda metnini vereceğimiz aslı Süryânice olan ve İbn-i Abbâs tarafından Arapça'ya çevrilen surenin İbn-i Abbâs tarafından Tevat'r'ta görüldüğü kaydediliyor. Bizim tespit ettiğimiz nüshalarda ise bu surenin İbn-i Abbas tarafından Zebûr'da görüldüğü bildiriliyor." (s.34) Arslan'a göre, bu eser dille imlâ özellikleri açısından, kesin olmamakla birlikte 16'ncı yüzyıldan bir ürün izlenimini uyandırmaktadır (s.34). Yazının devamında; eserin kütüphane numaraları ve nüsha tavsifleri veriliyor ve beyitlerin metni Arapça aslıyla birlikte yer alıyor: "Biz bu üç nüshadan 'A' nüshasını esas aldık ve diğer nüshalarla karşılaştırarak metnin sonunda da beyitlerdeki farklılıkları karşılaştırmalı olarak (edisyon kritik) gösterdik. Ayetler ve tercümelere A ve C nüshalarında 39 beyit, B nüshasında

ise 40 beyittir" (s.34).

Necati Demir'in yazısının konusu ise "Halit Ziya Uşaklıgil'in Mensur Şiirlerinden; "Mezardan Sesler" (s.38-43). 1893'te yayımlanan ve 48 sayfa içinde konu bütünlüğü olan 12 bölümden oluşan eserin konusu, o yıllarda edebiyatımızda çeşitli vesilelerle işlenen ölümdür. Eşi Fatma Hanım'ı kaybeden Abdülhak Hamit Tarhan ve çocuklarını kaybeden Rezaizade Ekrem'in ölüm mevsusunu çeşitli yönleriyle eserlerinde işlediklerini biliyoruz. Uşaklıgil de, bu dönemde, 20 yaşında iken 1888 yılında annesinin ölmesi üzerine konu ile ilgili olarak "Bir Ölünün Defteri"ni ve **Mezardan Sesler**'i kaleme almıştır. Ayrıca Mensur Şiirler adlı eserindeki beş mensurenin konusu da yine ölüm ile ilgilidir.

Evde canı sıkılan yazar, akşamın ilerleyen saatlerinde gezmeye çıkar. Sebebini bilmediği bir güç onu mezarlığa yöneltir. Orada, bir mezardan sesler gelmeye başlar. Bu meçhul ses dünyanın ve hayâtın doğuşundan itibaren insanların durumunu değerlendirir. Bu değerlendirmesiyle insanları ölüm karşısında düşündürmek ister." (s. 38)

Eserin dil ve üslup özelliklerinin de araştırıldığı yazıda, metin 1890 yılında yayımlanan ilk baskısından yeni yazıya aktarılıyor. Bir bölümü buraya alıyoruz:

"Bu ses mezârdan geliyordu, Acı, vahşi idi. Titriyordum, sarhoş gibi idim. Hareketsiz kaldım. Ufak bir tavakkuftan sonra boşuk, müşevviş b[i]r surette devam etti.

Etrâfına nazar-ı dikkatle bak!
Muhâfi ol[du]ğun azamet-i hilkat, lâ-yetenâhi-i kâinat içinde sen nesin?

Ey fezânın muzlim bir köşesinde yuvarlanan şu çamur parçasının sefil, âciz mahluku, sen kendini bir yaprağın ucundan damlayan bir katre şebnem içindeki mahluktan daha büyük, daha mukte[d]ir mi buluyorsun?..." (s. 39)

Fransızca kaleme alınan **Turqule: Sauvegardée Ou Perdue** (s. 44-48) başlıklı yazıda da V. Doğan Günay, Atatürk'ün Türk Gençliğine Hitabesi'ndeki gençliğe verilmek istenilen asıl düşüncenin derin yapısını incelemeye çalışıyor; Algirdas-Julien Greimas'ın anlam çözümlemesi için oluşturduğu gösterge bilimsel dörtgen kuramından yola çıkarak; kitabede bildirinin özünü oluşturan *Birinci vazife Türk istiklâl ve cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafa etmektir* ilkesindeki [Muhafaza etmek] (sauvegarder) anlambilimciğini irdeliyor; "Gerçekte bu sözcüğün anlamı, metnin yüzeysel yapısında bulunan ya da bulunmayan : [kaybetmek (perdre)], [müdafa etmek (defendre)] / [maruz kalmak (subir)], [güvence altına almak (garantir)] / [yoksun kalmak (Etre privé)], [elinde bulundurmamak (posséder)] / [tehdit edilmek (Etre menacé)]... gibi anlambilimcilerle olan ilişkileri sayesinde vardır." (s. 44)

Dergiyi çıkaran meslektaşlarımızı kutluyor, bu yolda başarılarını diliyoruz. □

"ERCIYES DERGİSİ"

Ali Rıza GÖNÜLLÜ

Atatürk İlköğretim Okulu Müdürü

Yurdumuzun muhtelif köşelerinde, binbir güçlükle yayınlanan dergiler (Anadolu Dergileri?) (mesela : Mersinde; İçel Kültürü, Antakya da; Güneyde Kültür v.s.), o yörenin, kültür hayatının canlanmasına ve böylece, Milli Kültür'ün, yeni değerler kazanarak, muhtevasının gelişmesine vesile olmaktadır.

İşte, bu dergilerden birisi de, Kayseride yayımlanan, Erciyes Dergisi dir.(1)

Erciyes Dergisi; 1910 yılında yayın hayatına başlamış ve bir müddetde, gazete olarak yayınlanmasına müteakip, 1912 yılında faaliyetini durdurmuştur. İkinci defa ise, Kayseri Halkevi Dergisi hüviyetini kazanarak, 1938 yılında yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Ancak, yüz sayı kadar çıktıktan sonra, 1950 yılında, Halk Evlerinin kapatılması ile birlikte, neşri sona ermiştir.

Dergi; bir müddet aradan sonra, 1978 yılında, Alim Gerçel'in başkanlığı döneminde, Kayseri Kültür Derneği mensupları tarafından tekrar yayın hayatına döndürüldü. 1980 yılında; derneğin başkanı ve derginin sahibi Av. Nevzat TÜRK-TEN oldu. 12 Eylül 1980 tarihinde, dernek faaliyetleri durdurulunca, Av. Nevzat TÜRK-TEN, dernek

adına yaptığı sahipliği, şahsen üstlendi.

Şu anda, derginin sahibi, Av. Nevzat Türkten, genel yayın müdürü de, Alim Gerçel'dir.

Erciyes Dergisi, 1994 yılı sonu itibari ile, 17 yılını doldurmuş ve 204 sayı çıkmıştır. Siyah-beyaz basılan dergi, 27x19 boyutlarında ve 32 sayfadır. Dış kapak ise renklidir.

Dergi de; Türk Dili, Türk Tarihi, Türk Folkloru, Türk Edebiyatı, Türk Kültürü, Türk Düşüncesi, v.s. gibi, Milli Kültürümüzün, mühim alt dallarını kapsayan araştırma ve derleme yazıları, şiirler, biyografiler, kitap tanıtımları, vs. yer almaktadır.

Derginin yazarları arasında; Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Yrd. Doç. Dr. Kemal Göde, Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin, Dr. Yaşar Kalafat, v.s. gibi ilim adamları, Fethi Gözler, Mehmet Kardeş, Mehmet Çayırdağ, Rasim Deniz, Muhsin İlyas Subaşı, v.s. gibi araştırmacılar, Abdullah Sataoğlu, Coşkun Ertepinar, Durdu Şahin, Aşık İsmeti, Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, Ozan Yusuf Polatoğlu vs. gibi şairler, ayrıca, genç araştırmacılar yer almaktadır.

İstanbul, beşyüz yıl Türk kültürünün kurumlaşmasına merkezlik etmiş bir şehirdir. İstanbul sadece siyasî başkent değil kültürümüzünde beşyüz yıl başkenti oldu.

XX'nci yüzyılın başından itibaren önce İzmir, birinci çeyreğinden sonra ise Ankara kültür hayatımıza merkez olan şehirler halini aldılar. Cumhuriyet kökleştikçe Ankara kültür merkezliği işlevini de artırdı.

Taşra taze kan, taze can samimî ve ısrarlı heyecan demektir. Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Trabzon, Konya gibi kültür merkezlerimiz Ankara ve İstanbul'daki biraz sıkışık, biraz donmuş, biraz katılmış fikir ve sanat kadrolarına yeni can, kan, heyecan taşıdılar. Kayseri bu anlamda beklenenden fazlasını yapmış bir şehrimizdir.

Sonuç; Erciyes dergisinin, karşı karşıya bulunduğu zorlukları yenerek, gelecek zaman içinde, yayınına aksatmadan devam edeceğine inanıyor ve bu güzide dergimizi, bütün okurlarıma tavsiye ediyorum.

"SİLÂHLİ KUVVETLER DERGİSİ"

Silâhli Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Sayı: 343, Ocak 1995.

Mesut ÇETİNTAŞ

Atatürk Yüksek Kurumu
Basın Yayın Uzmanı

Günümüzde toplumların giderek en belirgin özellikleri, örgütlü, uzlaşmacı ve dayanışmacı olmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bir coğrafya üzerinde yaşayan insanların, belli amaçlar etrafında bir araya gelerek oluşturdukları toplumların en genel örgütlenişi devlettir. Devlet içinde de en disiplinli ve hiyerarşik açıdan güçlü örgütü de Silâhli Kuvvetlerdir.

Ülkemizde de Silâhli Kuvvetler demokratik bir toplum olma yolunda ülke sorunlarına, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri kayıtsız kalmadıkları gibi çözümler üretip stratejiler geliştirmektedirler. Silâhli Kuvvetler bu çizgiden Türkiye'nin dışa açılması doğrultusunda yeni gelişmeler karşısında uluslararası kuruluşlarla da ilişkilerini artırmaktadır.

İşte bu çerçevede içinde 3 ayda bir yayımlanan Silâhli Kuvvetler dergisi dikkatleri üzerine çekmektedir. Dergideki "Okurlarımıza" başlıklı yazıda A.T. ve Str. E. Bşk. Hv. Plt. Korg. Cumhur Asparuk, "İnsanın doğasından gelen özellikleriyle sorunları çok kolay yaratabildiğini" ileri sürmüş ve tarih boyunca bir çok ülke sorunlarımız

olduğunu ortaya koymuştur. Korg. Asparuk derginin bu sayısında Yunanistan'ın bencilliklerinden kaynaklanan sorunlar üzerinde durulduğunu dile getirmiştir. Derginin sayfalarında ağırlıklı ele alınan diğer bir konu da Boğazlar bölgesi ve Montreux Rejimidir.

Derginin ilk makalesinde Em. Hv. Plt. Korg. Şadi Ergüvenç'in kaleme aldığı "Demokratikleşmeye Askerî Destek" adlı makalede, "Avrupa'da demokratikleşmeye askerî destek sağlamanın yollarını araştırma" amacıyla yapılan toplantı değerlendirilmektedir. Söz konusu toplantıda "ülkelerin kuvvet, sivillerin asker üzerindeki kontrolü, kaynak plânlama, basın, halkla ilişkiler gibi ülkelerin yaklaşımı ve demokratikleşme sürecinde olan ülkelerde bu yöndeki ihtiyaçların belirlenmeye çalışılması konuları ele alınmıştı.

Derginin ikinci makalesinde Dz. Hak. Alb. Dr. M. Tevfik Odman tarafından "Türk-Yunan Açmazı: Ege Denizi Kara Suları Genişliği Sorunu" başlığıyla, Türk-Yunan ilişkileri tarihi perspektif içinde ve Türk mevzuatı, Yunan mevzuatı, uluslararası hukuk ve uluslararası yargı kararları ile benzeri ülke uygula-

maları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Dr. O. Metin Öztürk ve Fikret Hakgüden tarafından kaleme alınan "Türkiye'nin Ege Kara Suları Üzerine" başlıklı makalede "Kara Suları" kavramının hukukî anlamı verildikten sonra, Türkiye'nin güvenliği açısından büyük önem taşıyan Ege'de bazı olumsuz ve haksız yanlarına rağmen bir statükonun mevcut olduğu ortaya konmuştur. Buna paralel olarak kara sularının sınırlarının çok az da olsa değiştirilmesinin Ege'deki statükoyu ve dengeyi bozacağı savunulmaktadır.

Öğ. Kd. Bnb. Dr. Cemalettin Taşkiran "Su Uyur, Yunan Uyumaz" başlıklı makalesinde Yunanistan'ın Türkiye ile ilgili emellerinden bahsederek onun şuurlu ve plânlı bir şekilde Türkiye aleyhine yürüttüğü faaliyetleri ve bu faaliyetlerle ilgili iki belgeyi incelemektedir.

"Limni Adasının Silâhlandırılması Sorunu" başlıklı makalesiyle Dz. Öğ. Kd. Bnb. Dr. Hasret Çomak Ege adalarının hukukî statüleri çerçevesinde Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması için Limni adasının askersizleştirilmiş sta-

tüsünün korunmasını savunmaktadır.

"Montreux Rejiminin Değiştirilmesi Üzerine Tartışmalar" başlığını taşıyan makalesinde Esra Doğan, Montreux Rejimi'nin Türkiye'nin güvenliği sağlanmasına rağmen teknolojiye görülen değişimler artan trafik ve bunlara bağlı kazalar ve çevre kirliliği sonucu 1 Temmuz 1994 tarihli tüzükle oluşturulan düzenlemeyi ortaya koymuştur.

Y. müh. Tuğg. Doç. Dr. Oktay Alniak ve Y. Müh. Yzb. Mustafa Erçin tarafından kaleme alınan "Türk Sanayinin NATO İkmal ve Bakım Teşkilâtı (NAMSA)'na Entegrasyonu" başlıklı makalede, M.S.B. tarafından düzenlenen ve NAMSA üst düzey yetkilileri, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin katıldığı bu seminerin sonuçları ele alınmıştır.

Y. Müh. Alb. Ahmet SARAYDIN'ın kaleme aldığı "Otomatik Komuta ve Kontrol Bilgi Sistemine Bir Bakış" adlı makalede

askerî etkinlikler arasında en çok sözü edilen sistemlerden birisi olan komuta kontrol bilgi sisteminin bilgisayarlarla donatılması ile ortaya çıkan sistem üzerinde duruyor.

"Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Mevcut Teknolojik Yapısı, 2000'li Yıllarda Teknoloji İstekleri ve Savunma Sanayi" adlı makalesiyle Y. Müh. Alb. Doç. Dr. Mehmet Akçay önümüzdeki yüzyılda Silâhlı Kuvvetler'in ona sistem ihtiyaçları ile Türk Savunma Sanayinin karşılaşılabileceği ana sorunlar ve çözüm yolları üzerinde durmuştur.

Y. Müh. Bnb. İbrahim Kınık "Global konumlama Sistemi" başlıklı makalesinde, herhangi bir kullanıcının uydu sinyalleriyle herhangi bir yer ve zamanda her türlü hava koşullarında ortak bir dünya referans sisteminde yüksek doğruluklarla konum, hız ve zaman belirlemesine imkân veren bir radyanavigasyon sistemi üzerinde durmaktadır.

Öğr. Kd. Alb. Doç. Dr. Mehmet Kocaoğlu'nun çevirdiği Theo.

C. Mataris'in 1994 yılında Polonya'da düzenlenen 20'inci Uluslararası Tarih Kolokyumunda verdiği "Afganistan Ayaklanması ve Reagan Doktrini" başlıklı bildiriye Afgan halkının Sovyet işgaline karşı koyuşlarının dünya çapındaki etkileri incelenmektedir.

"Güç Komşuluk" başlığını taşıyan makalesiyle Olgan Bekar Rusya'nın yakın çevresi sayılan Kafkasya'dan Orta Asya'ya ve Balkanlara uzanan bölgenin Türkiye'nin de "yakın çevresi" olduğu vurgulamakta ve iki ülke arasındaki ilişkileri değerlendirmektedir.

Dr. B. Zakir Avşar, Ferruh Solak ve Selma Tosun "Baltık Cumhuriyetlerinin Demokratik Geleceği 1994-2025" başlıklı makalelerinde bu devletlerin demografik profilini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Öğ. Kd. Yzb. Dr. Hidayet Özcan'ın kaleme aldığı "Yabancı Dil Eğitiminde Değişen Perspektif "GAYDE" adlı makalede T.S.K.'nin çıkar ve hedeflerine uygun bir görev amaçlı yabancı dil eğitimi konusu üzerinde durulmaktadır. □

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

RÂMİZ VE ÂDÂB-I ZÛRAFÂ'SI (İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks, Sözlük)

Dr. Sadık ERDEM
ANKARA - 1995

TERİM VE KAVRAMLAR ÜZERİNE BİR SÖZLÜK

Yusuf ÇOTUKSÖKEN, Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Cem Yay., İst. 1992, 222 s.

Sefa YÜCE

İskitler Tek. ve End. Meslek lisesi
Edebiyat Öğretmeni

Terim ve kavramlar, bütün bilim dalları için temel yapıyı oluşturur. "Terim ve kavramları" olmayan bilim sahaları "keyfî, indî, vehbî ve şahsî"liği beraberinde getirir.

Bir milletin temel kültür değerlerini, geçmişten geleceğe "dil ve edebiyat" eserleri taşır. "Dil ve edebiyat" sahasında çalışan araştırmacılar ve akademisyenler için "terim ve kavramlar" bilinmesi ve öğrenilmesi gereken mecburî bilgilerdir.

Konfüçius, bir milletin ayakta kalmasında, millî birlik ve beraberliğin sağlam temellere oturmasında, devlet bilincinin yerleşmesinde, dil ve dille ilgili kavramların, yerli yerinde kullanılmasını yüzyılların ötesinden işaret ederek, uyarıda bulunmuştur. Şöyle der:

"Eğer kelimeler doğru değilse, kavramlar da doğru değildir. Eğer kavramlar doğru değilse, mantık karmakarışık olur. Mantık karmakarışık olduğu zaman, millet huzursuz olur. Millet huzursuz olduğu zaman, toplumun düzeni bozulur. Toplumun düzeni bozulunca da, devlet tehlikededir."

Dil bilincini kaybeden gerekli hassasiyeti ve titizliği göstermeyen milletler, ya asimile olmuşlar ya da bütünüyle yok olup gitmişlerdir. Bağımsızlığını kazanan veya korumasını bilen milletler de, "dil bilincine" sahip çıkmakla varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bizim tarihimizde "Orhun Abideleri" bu bilincin ilk ve en önemli belgesidir.

Bu bakış açısından yola çıkarak dil ve edebiyat sahasında "terim ve kavramlar" meselesi, çok dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Aynı zamanda çetrefil bir iştir. Prof. Dr. Sadık K. Tural'ın belirttiği gibi "bir dilin edebî imkânlarının araştırılması, edebî imkanlarının zenginleştirilmesi ve estetik nizamını ortaya çıkarmak üzere kavramlar ve terimler teklif edilmesi, çok karmaşık fakat zarurî bir faaliyettir."

Türk edebiyatı sahasında "terim ve kavramlar"la ilgili yazılan eserler sınırlı sayıdadır diyebiliriz. İlk aklı gelen eserler :

M. Nihat Özön, **Edebiyat ve Tenkit Terimleri Sözlüğü** İstanbul, 1954;

L. Sami Akalın, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Varlık Yay. İstanbul, 1980;

Seyit Kemal Karaalioğlu, **Edebiyat Terimleri Kılavuzu**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1975;

Cevdet Yalçın, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Emel Yayınları, İstanbul, 1989.

Son dönemlerde "terim ve kavramlar"la ilgili yeni eserlerde yazılmaya başlanmıştır. Bu eserlerden biri de, Cem Yayınevi tarafından basılan kitaptır.

Eser incelendiğinde, yazarın dil ve anlatım konusunda tasfiyeciliğe yöneldiğini görmekteyiz. Özellikle orta öğretimde okuyan bir öğrenci için kelimelerin seçimi ve ifade tarzı, bizce, çok önemlidir.

Kitapta, tartışılan çok sayıda yapay ek ve kelime görmek mümkündür.

"ad tümcesi" (s.11), "ağızsıl" (s.11), "ağlatı" (s.13), "alaysılama" (s.15), "ana tümce" (s.15), "örnekseme" (s.15), "art damaksıl" (s.19), "ayrımsal" (s.22), "beğence" (s.27), "belginlik" (s.28), "bildirişim" (s.32), "damaksıllaşma" (s.46), "değiş" (s.47), "değişke" (s.47), "dil yetisi" (s.52), "dişil" (s.52), "diş yuvasıl" (s.53), "düzdeğişmece" (s.59), "edim" (s.64), "eşadlı sözcük" (s.68), "iç tümce" (s.94), "karşıtlama" (s.109), "konudil" (s.117), "örnekseme" (s.145), "tartış" (s.181), "yan ünsüz" (s.207) "yarışmalı deyişme" (s.208), v.s....

Bu kelimelerin her biri, kök ve ekler açısından incelendiğinde tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Dil, hiçbir devir ve dönemde zorlama ve sunî şekillenmeleri kabul etmemiştir. Dil, kendi tabii kanunları içinde, kendi kendini yenileyebilen bir yapıya sahiptir.

Millî edebiyatçılar, dilin tabii yapısını kavramışlar, daima ölçülü olmayı ve millet hayatında gerçek değerini bulan, ifade yollarını tercih etmişlerdir.

"Milliyetimiz nasıl Türklük, vatanımız nasıl Türkiye ise lisanımız da Türkçedir. Türkçe bizim manevî ve mukadder vatanımızdır. Bu manevî vatanın istiklâli, kuvveti resmî ve millî vatanımızın istiklâlinden daha mühimdir. Çünkü vatanını kaybeden bir millet eğer lisânına ve edebiyatına hâkim kalırsa mahvolmaz yaşar ve yine bir gün gelir siyasî istiklâlini kazanır, düşmanlarından intikam alır.

Fakat bir millet lisanını bozar, kaybederse hatta siyasî hâkimiyeti kalsa bile tarihten silinir"¹

Özellikle "dil ve edebiyat" sahasında, kaleme alınan eserleri, biz bu bilinç ışığında değerlendirmekten yanayız.

Dil ve edebiyatın da, yeni "terim ve kavramlar"a ihtiyacı olacaktır. Bu ihtiyaç karşılanırken, gidilecek yol ve yöntemlerin tayininde, ölçü çok sağlam olmalı, tutarlılığını ve geçerliliğini daima muhafaza edebilmelidir.

"Terim ve kavramlar"la ilgili yazılan eserler, tartışmalardan, yapmacık ve yapaylıktan uzak, ortak şuur ve idrak özelliği taşıyan, dilimizin tabii kanunları içinde güzelliğini ortaya koyan eserlerden meydana gelmelidir.

"Orta Öğretim İçin Kaynak Kitap" ibâresi taşıyan kitabın bu klişeyi nereden, nasıl ve ne hakla kullandığını

anlamak da mümkün olamıyor. Bizim bildiğimiz kadarı ile bu tür eserlerin "tavsiye"sini Talim Terbiye Kurulu verir ve Tebliğler Dergisi aracılığıyla ilgililere duyurur. Bu eserde böyle bir karar alındığına dair işaret yoktur, "kaynak kitap" ifadesi boşlukta kalan bir reklâm unsuru olarak düşünülmelidir.

Edebiyat biliminin kavram ve terimlerini ehliyetli ve sorumluluğunu yüklenebilecek bir ekip aracılığı ile hazırlamak ve ansiklopedik bir sözlük halinde yayımlamak "Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı"nın kaçamayacağı görevlerdendir. Şu andaki başkanı da bir edebiyat bilimcidir.

Dil Kurumu'nun da bu konuda yardımcı olabileceğini düşünmekle beraber, özellikle fen ve tabiat bilimleri alanlarının terim sözlüklerinin hazırlanması; mevcut Türkçe sözlüğün "Türkiye Türkçesi Sözlüğü" adıyla "Türkiye Halk Ağzından Derleme Sözlüğü"nden ihtiyaca binaen- yararlanılarak genişletilmesi; ilk, orta ve lise seviyesinde kullanılacak üç okul sözlüğü hazırlanması gibi **elzem** faaliyetlere ağırlık vermesi gerektiğini düşünüyorum. O zaman amatör veya bu alanı bir "ticaret" sayanlar - Çotuksöken bunlardan biridir demek istemiyorum- ile bu işin çilesini çekenler arasındaki fark da anlaşılır, T.T. Kurulu da ciddi ve kâmil muhatabını "tavsiye eder.

Kitap sahibini zahmetleri için kutlamak gerektiğine inanıyorum.

Notlar

¹ "Doğumunun Yüzdüncü Yılında Ömer Seyfettin, Türk Tarih Kurumu Bas., Ank., 1985, s.44.

BU PROGRAMA GÖRE YAZILMIŞ TÜRKÇE KİTAPLARI İLE TÜRKÇE ÖĞRETİLEBİLİR Mİ?

Nusret ALPEREN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Öğretim Görevlisi

İlkokula başlayan çocukların belli bir seviyede konuşma mahareti kazanmış olduklarını biliyoruz. Kendi maksatlarını anlatacak, ihtiyaçlarını karşılayacak bir dil zenginliğine ve kullanımına sahiptirler. Bu zenginliğin ve kullanımın bir yaş diğeri de çevre olmak üzere iki önemli etmenin tesirinde kaldığı da malumdur. Bu bakımdan, çocuğun dili, psikoloji kitaplarında "yaşının ve çevresinin dilidir." ifadesiyle formüle edilir.

Okul, çocuğun yaşının gereği "ben merkezli" ve mitolojik bir mahiyet arzeden ve çevresinin özelliklerini taşıyan dilini bir kültür dili başka bir ifadeyle tebliğ yahut sosyalleşmiş dil haline getirir. Kısaca, çocuğun dilini ikinci defa öğretir. Eğitimin asıl fonksiyonu bu olmalıdır. Olmalıdır, diyorum çünkü, bu gerçekten oluyor mu olmuyor mu açık-seçik anlaşılamamaktadır. Zaman zaman gazete köşelerinde bir lise hatta üniversite mezununun dilekçe yazamadıklarını okuruz. Tek bunu kriter alarak söylemiyorum, buna pek çok örnek verebiliriz.

Fakat Sadık Tural'ın bir sözü pek hoşuma gider : "Yazamayışımız, okumayışıımızdandır"¹. Bu söze devam edecek olursak, okumayışıımız da konuşamayışımızdandır. Yani dili bilinmesi gerektiği gibi bilmediğimizden ve kullanmadığımızdandır. Buna devam

edersek, dilin tam ve fonksiyonel olarak öğretilmediğindenidir. Kısaca Türkçeyi bilmediğimizdendir. "Ağzı laf yapar." sözü bile biraz konuşabilen kimselerin toplumda diğerlerinden farklılığını ortaya koyan bir deyimdir. Çok eski tarihi, zengin kelime kadrosu, güçlü ve matematik ölçülerde kuralları olan Türkçe ile niçin dünya çapında

edebî eserler ortaya koymadı-ğımızı herhalde bu yolla izah etmek mümkündür : "Türkçeyi en iyi bilenimizin ağzı laf yapanlar" olmasından öteye gidilemeyişindedir.

Malûmu ilân etmeye gerek yok konuşmayı, dinlemeyi, okumayı ve yazmayı gerektiği gibi bilmiyoruz. Kısaca Türkçeyi gerektiği gibi bilmiyoruz.

Bir tenkit yazısı çerçevesinde bu kadar uzun giriş garipsenebilir. Ancak, esasen problemin boyutları çok geniştir. Bir inceleme yazısı, bir tez bile olabilir. Fakat "Bilge" yazı ailesinin müsamahasına ve okurların da sâbırlarına sığınarak problemin çözümüne değil, bu problemi doğuran kaynağa yönelmek istiyorum.

Okulun birinci vazifesi, çocuğun dilini bir kültür dili haline getirmek ve bu itibarla da Türkçeyi ikinci defa öğretmektir. İkinci defa diyorum, çünkü çocuğun yaşından ve çevresinden kaynaklanan dili, uygun metotlara göre yazılmış kitaplarla, öğretmenin gayretleri ile ge-

Okulun birinci vazifesi çocuğun dilini bir kültür dili haline getirmek ve bu itibarla da Türkçeyi ikinci defa öğretmektir. Çocuklar, okula dilin mantığınsistemini kazanmış olarak başlarlar. Ancak okul, bu sisteme işlerlik kazandırır.

liştirilecek, düzeltilecek, değiştirilecek ve nihayet bir standarta ulaştırılacaktır.

Dilin bu ikinci öğretiminde, çocuğun okula gelirken gerek kullandığı (aktif) ve gerekse anladığı (pasif) kaç kelime vardır? Bu kelimeler nelerdir? Çocuk, dili hangi ölçülerde kullanmaktadır? Zamanları doğru ve yerinde kullanıyor mu? Konuşurken, meselâ, hâl eklerini doğru söylüyor mu? Seslendirme, ortak seslere uygun mu? Tonlama ve vurgulama doğru mu?

Bu ve benzeri sorular durumu tespit içindir.

Şu soruların cevaplarını da aramalıyız : a) Bu yanlışlıklar nasıl ve ne zaman düzeltilir? b) Bu eksiklikler nasıl ve ne zaman tamamlanır? c) Dilin hangi unsurlarını hangi sınıfta kullanmayı öğretmeliyiz? d) Öğretim sırasında ne gibi usuller takip etmeliyiz? e) Standart örnekler var mı?

Bu ve benzeri sorular program ve uygulama için önemlidir.

Ders kitaplarını teker teker incelemeye gerek yok! Bir ders kitabı alınız ve bu sorulardan hangisine cevap vermektedir, ona bakınız. Öyle görünüyor ki, bir cevap bulmanız mümkün değildir.

Türkçe ders kitaplarının yapısı şöyledir : bir okuma metni, kelimeler, metinle ilgili sorular, dilbilgisi kuralları; ileri sınıflarda ise bir kaç unsur daha... Türkçe bu yapıdaki bir kitap ile öğretilmez. Öğretilmez, çünkü, dili kullandıracak sistematik bir yapısı yoktur. Üstelik dil, doğru da kullanılmamıştır. Öğrencinin okuma-yazmayı öğrenmesini, bir kaç soruya cevap vermesini Türkçe öğretimi kabul etmişiz. Oysa dikkat edilirse, aynı işlemler, Tarih, Coğrafya gibi derslerde de yapılmaktadır. Bu yönden tarih öğretmek ile Türkçe öğretmek arasında bir fark var mıdır? Oysa, bu fark olması gerekir.

Bir dilin öğretiminde dili doğru kullanma ve muhteva çok önemlidir.

Çocuklar, okula dilin mantığını/sistemini kazanmış olarak başlarlar. Ancak okul, bu sisteme işlerlik kazandırır. Bunun da en bariz görüntüleri-yansımaları, düşünme (fikir üretme), konuşma (sözlü anlatım) ve yazma (yazılı anlatım) dir.

Sözlü ve yazılı anlatım, düşüncenin (fikrin) ürünlerinden ve görüntülerinden sadece ikisidir. Çünkü, düşüncenin resim, heykël, müzik, mimarî, şiir, problem çözme, icat etme vs. gibi görüntüleri de vardır. Ancak, Türkçe dersleri bakımından sözlü ve yazılı anlatım birinci plânda önemlidir.

Düşünce ile dil arasında bir ilişki vardır. Düşünce, dilin anlamlı birimleri (kelimeler, deyimler, atasözleri, v-cizeler, deyimler, kalıplaşmış bir takım tamamlamalar, muayyen işleri anlatmak için kullanılan muayyen fiiller vb.) ile şekillenir, dil ise düşünceyi görüntüleyerek somutlaştırır... Şu halde dil düşünceyi teşekkül ettirir; düşünce de dil ile tebarüz eder.

Buna göre düşüncenin enginliği dilden, dilin gücü ve zenginliği ise düşünceden kaynaklanır. Netice itibarı ile bir kimsenin düşünce hayatını genişletmek için anlamlı ifade birimlerini hem sayı olarak çoğaltmak hem de yeri geldiğinde kullanılmak üzere hazır (potansiyel) tutmak önemlidir. Şu halde Türkçe eğitiminin temel amacı, en sade anlatımla : "öğrencilerin kelime hazinelerini zenginleştirmek, bu kelimeleri doğru ve yerinde kullanmalarını sağlamaktır."

Türkçe kitapları bu amacı gerçekleştirmeye hizmet edecek şekilde düzenlenmelidir. Esasen dil eğitimi, düşünce eğitimi olarak anlaşılmalıdır.

Bu açıdan, bir Türkçe ders kitabının ilk metinleri ve bunların işlenişlerini gözden geçirerek, bu anlayışla yazılmış kitaplar yardımı ile öğrencilerin Türkçeyi ne kadar öğrenebilecekleri üzerinde duralım. 2

Birinci metin sayfa 11

Metin adı : Okumak Çok Güzel

Metin yazarı : Yok

Kelime sayısı : 65 (Seviye uygun)

Resim-yazı ilişkisi : Yaklaşık %40 resim, %60 yazı. (Seviyeye uygun.)

Resim-konu ilişkisi : Zayıf. (Metinde çocuk annesi ile ve yaşlı bir kadınla konuşması olduğu halde, resimde öğretmen, öğrencilerle kitap incelemektedir.)

Metinde cümle uzunluğu : Ortalama 4 kelime (Bir cümle hariç, seviyeye uygun)

Ünite ile ilişkisi : Okulumuz ünitesi

Kelimelerin doğru kullanılması ve cümlelerin mantığı :

a) İlk cümlelerden hazırlanan senaryoyu inceleyelim : **"O gün eve koşarak geldim. Çok seviniçliydim. Annem kapıyı açınca, hemen boynuna sarıldım. Annem, şaşırıldı.**

- Yavaş Oya yavaş! Bu sevinçlin niye?"

Çok yapmacık bir senaryo. Bir defa çocuk, sevincini daha annesinin soru sormasına fırsat vermeden

söyleyiverir,, anne de onu kucaklar ve öper.

İlk cümle zaman bakımından müphem : Oya, hangi gün eve koşarak gelmiş? "Okuma-yazmayı öğrendiği gün." O halde olayın geçtiği zaman belirtilmelidir. Çünkü, öğrencilere her olayın bir zaman ve mekan içinde geçtiğini kavratmak, doğru örneklerle mümkün olur.

"... kapıyı açınca, hemen boynuna sarıldı." cümlesinde "hemen" kelimesini kullanmaya gerek yok. Çünkü bu kelimenin görevini "açınca" kelimesi yüklenmiştir. Bir anlamda "açar açmaz" demektir. Yahut, iki cümle yapılmalıdır.

Çocuğun annesinin boynuna hemen sarılmasından anne onun sevinçli olduğunu nasıl anlıyor? Çocuk, korkusundan da annesinin boynuna sarılabilir.

Yazı, ikinci paragrafta şöyle devam ediyor : "**Anneciğim, artık okuyorum ve yazıyorum. Yolda yaşlı bir teyzeye rastladım. 'Yavrum, şu otobüs nereye gidiyor? diye sordu. Hemen okuyup söyledim, teşekkür ettili.**"

Bu senaryo çok karmaşık :

a) Önce, birinci cümle ile ikinci cümle ilişkisiz : Çocuk, artık okuyor ve yazıyor, yolda yaşlı bir teyzeye rastlıyor.

b) Cümlelerin tırnak içinde kullanılışı ve aynı cümle yapısı içinde soru işaretinden sonra küçük harfle devam edilmesi, tekrar bir nokta konulması, imlâ ve anlatım bakımından seviye üstüdür. Çünkü, bu cümleyi görünceye kadar öğrenciler, cümlelerin sonuna nokta veya soru işareti koymayı, bir sonraki cümleye büyük harfle başlamayı öğrendiler. Bu cümle yapısını öğrencilere anlatmak hem güç, hem de gereksiz olduğu için, uygun şekilde bölünebilirdi.

c) "... teşekkür etti." cümlesine bakalım. Bu cümleye yaşlı kadının, "Teşekkür ederim evlâdım." yahut "yavrum." gibi söylediği sözü aynen almak uygun olurdu. Çünkü bu münasebetle "Teşekkür ederim." cümlesini kullanmayı bilmeyenler öğrenecekler, bilenler ise pekiştireceklerdir. Ayrıca, hangi durumda teşekkür edileceğini açık olarak görecektirler. Bu cümle, yapı yönünden beşinci sınıf içindir.

d) "Yaşlı" kelimesi yerinde kullanılmış mıdır? Aşağıdaki örnekleri inceleyelim :

- Ahmet, Mehmet'ten yaşlıdır.

- Ninem yaşlıdır? (Kimden?)

"Yaşlı" kelimesinin zıttı olumsuzdur, yani "yaş-

sız" dır. Bu da "yaşı olmayan" demektir.

Bu incelemeden anlaşılıyor ki, metinde "ihtiyar" kelimesinin kullanılması gerekmektedir. İnsan, her yaşta yaşlıdır ama her yaşta ihtiyar değildir.

Kaldı ki "teyze" dedikten sonra yaşlı demeye de gerek yoktur. Çünkü bizim kültürümüzde çocuklar ve gençler yaşça büyük hanımlara "teyze", beylere de "dayı" veya "amca"; kendilerinden üç-beş yaş büyük olanlara ise "abla" veya "ağabey" derler.

e) "Hemen okuyup söyledim." cümlesinin "**Oto-büsün nereye gittiğini tabelasından okudum.**"

- "**Teyze, bu otobüs Kızılay'a gidiyor, dedim**" veya "**Kızılay'a gittiğini söyledim.**"

şeklinde olabilir.

f) Bu yazıda, "Yaşlı Teyze'nin" okuma-yazma bilmediği anlaşılıyor. Kadının gözleri iyi görmeyebilir de. Birinci ihtimal daha güçlü. Eğer metin yazarının kastı okuma-yazma bilmediği istikametinde ise -ki konunun gelişinden bu anlaşılıyor- öğrencilerde, yaşlı kimseler okuma-yazma bilmezler." gibi bir düşünce oluşturur mu?

Kadın, otobüsün nereye gittiğini bilmediğine göre, acaba yabancı mıdır? Yabancı ise bu kadını yakınları nasıl dışarı bırakırlar? Yabancı değilse, kendini mahallesine götürecektir otobüse yüzlerce defa binmiş olmalıdır. Hiç okuma-yazma bilmeseydi kendi mahallesine giden otobüsü tanır. Tabelasında yazılı isim, ona yabancı gelmez, diye düşünüyorum.

g) "Yaşlı teyzeye yardımcı olmana da çok sevindim." cümlesinde, "da-dahi" burada gereksiz yere kullanılmıştır. Çünkü bu kelime birden fazla benzer bir işin yapılmasında kullanılır :

- İhtiyar bir adamın elinden tuttuğum yolun karşısına geçmesine yardım ettim. Bir başkasını da otobüse bindirdim."

Cümle şöyle daha güzel olurdu : "... olmana çok sevindim.

h) "Oya, seni kutlarım." ifadesi de bir anne ile kızı arasında yaygın olarak kullanılmaz. Bunun yerine "aferrin" daha yaygın olarak kullanılır.

Gelelim, metin işlenişine...

Kitaptaki başlıkları sırası ile ele alalım :

Kelimelerin Dili

kutlarım : Başarılarından dolayı seni tebrik ederim. Sevincini paylaşıyorum.

Demek ki kutlamak "tebrik etmek"tir. Kelime, birinci cümlede sözlük anlamıyla doğru kullanılmıştır. Ancak, öğrenci "tebrik" kelimesinin anlamını biliyor mu? Buradaki örnekte, anlamı bilinmeyen bir kelime, anlamı bilinmeyen başka bir kelime ile açıklanmıştır. Kitapta bunun pek çok örneği vardır.

İkinci cümleye gelince, kutlamanın, sevinci paylaşma ile bir ilgisi azdır. Bu kelime, "Birinin başarısına sevindiğimizi belirtmek için söylediğimiz söz." olarak açıklanabilirdi.

Okuduğumuzu anladık mı? Cevap verelim

Bu başlık, İmlâ Kılavuzu'na göre doğru yazılmıştır ama, çocuğun öğrendiklerine göre doğru değildir. İkinci cümle, başlık olduğu için sonuna nokta konulmamıştır. Noktalama doğru kullanılmış olsa da örnek, çocuk nokta-i nazarından yanlıştır. Çünkü çocuğa göre ikinci cümlenin sonuna nokta konulması gerekmektedir. Örnek, seviye üstüdür ve yanlış anlaşılma sebepleri olacaktır. Şu halde, bu sınıflarda cümleleri başlık olarak kullanmamak gerekir.

Güzel Türkçemiz

Bu başlık altında altı madde sıralanmıştır. Bu maddelerin işlenmesiyle öğrencinin ne kazanacağına bakalım :

Bu başlık altında maddeler sıralanmıştır. Bu maddelerin işlenmesiyle öğrencinin ne kazanacağına bakalım :

1. "Teşekkür ederim yerine, başka hangi kelimeyi kullanabilirsiniz?"

Herşeyden önce "Teşekkür ederim." başlıktaki ifadeyle bir kelime değil, bir cümledir ve yerine de cümle yapısında bir ifade kullanılır : "Sağ ol." gibi.

Ayrıca, eş anlamlı kelimeler bulundurulması 4'üncü sınıf konusudur.

2 - Aşağıdaki cümle kaç kelimeden oluşmuştur?

Okumak çok güzel.

3 - Cümlenin birinci kelimesinin ilk harfi hangi harfle yazılmıştır?

Okumaya ve yazmaya başlayan öğrenci bunu nasıl anlarsa anlansın! Burada harfin adı mı yoksa büyük veya küçük mü olduğu sorulmak isteniyor? Bunu nasıl anlayacağız? Eğer yalnız "O" ile yazılmış derse cevap yeterli olur mu? Yeterli olursa bundan maksat nedir? Esasen okuma-yazmaya geçmiş öğrenci bunu bilir.

4. Cümlenin sonuna hangi noktalama işareti

konulmuştur.

5. Okuma bayramından neler yaptınız? Anlatınız.

6. Resimde (sayfanın altında bulunan resimde) gördüklerinizi anlatınız.

Metnin işlenmesi burada sona eriyor.

Yukarıda sıralanmış maddelerden son ikisini çıkarırsak, diğerleri sadece öğrencinin bilgiyi söylemesine yöneliktir. Bu metnin işlenmesinde uygulamaya yönelik bir işlem yoktur. Oysa dil, bir uygulama ve kullanma işidir.

İkinci metin (s. 14)

İkinci metin bir şiir. Metnin işleniş kısmına bakalım :

Kelimelerin dili :

kuvet : güç

Siz de bu şiirden üç kelime seçiniz. Seçtiğiniz bu kelimelerle yeni cümleler kurunuz.

"Kuvvet'i "güç" ile açıklayan mantık, elbette üç kelime seçtirerek birer cümle kurmayı da ister. Efendim, bu öğrenciler, henüz birinci sınıfta ve okuma-yazma mekanizmasını yeni kavramaktadır. Seviye budur.

"Güzel Türkçemiz"

Okulunuzun ve evinizin içindeki odaların duvarları hangi renge boyanmış?

Bir defa okulun içindeki odaların adı, dershanedir. Öte yandan "içindeki" kelimesi de yerinde değil, evin dışında oda zaten olmaz.

Bir başka hata : "Şiirlerin her bir satırına mısra denir." Sanki, lisede öğrenim görüyor bu öğrenciler. Diyecek fazla bir şey yok.

Buradan da hareketle mısraların ilk kelimelerinin büyük harfle yazıldığı kuralını verici çalışma yaptırılmaktadır. Ne diyelim?

Bir başka çalışmada ise mısraları heceleyerek okutma talimatı verilmektedir. Bunun da maksadının ne olduğu belli değil.

Görülüyor ki iki metin hakkında 3-4 sayfa yazılan bir Türkçe kitabı ile Türkçe öğrettiğimizi nasıl iddia edebiliriz.. Bunu okuyucuların takdirine bırakıyorum.

Görüşlerimden bazılarında "zorlanma" görülebilir. Aslında "zorlanma" da vardır. Önemli olan ister açık isterse zorlanma ile olsun, bir Türkçe okuma metninde dili kullanma hatası bulunmamalıdır.

Çünkü dili doğru kullanmak için örneklerin

doğru olması gerekir. Biz çocukların bu gibi yanlışlıkları anlamadığını düşünürsek yanılırız. Onlar, bu çarpıklığı anlarlar, belki anlatamazlar, belki de bu çarpıklığı doğru kabul ederler ve çarpık anlatım becerisi kazanırlar. Çocuk küçüktür, bir şey bilmez zannetmeyelim, o küçüktür ama her şeyi öğrenmeye namzettir. Ama doğru, ama yanlış, ne verirsek.

Bu kitaplar, 1982 yılında kabul edilmiş programa göre de yazılmıştır. Program ciddi bir ıslaha muhtaçtır. Bu kaçınılmaz, ancak ders kitaplarımız teknik bakımdan çok fakirdir. Türkçe kitaplarının teknik bakımından üstün bir seviyeye getirilebilmesi için, temel ders kitabından başka alıştıırma ve öğretmen kılavuzunun da bulunması, Türkçe kitaplarının Türkçeyi gerçekten ikinci defa öğretecek şekilde hazırlanması gerekir. Bunun anlamı şudur :

Temel ders kitabında, Türk millî eğitim amaçları istikametinde özel hazırlanmış ve temayüz etmiş yazarlarımızdan seçilmiş kültür değerlerimizi heyecan uyandırarak yansıtan okuma metinleri ile alıştıırma kitabında kullanılmak üzere temel cümleler yer almalıdır. Özellikle ilk sekiz yılda tanımlardan ve kurallardan kaçınılmalıdır. Öğrencilerin dil yaratıcılıklarını, buluşlarını, esprilerini, gözlemlerini, duygularını, his ve heyecanlarını ifade etmelerine ve ortaya koymalarına fırsat veren bir yapı oluşturulmalıdır.

Alıştıırma kitabı, temel ders kitabına bağlı olarak sınıf seviyesine göre tanıma, kullanma veya tanıma, bilme ve uygulama/kullanma aşamaları göz önünde tutularak Türkçemizde kullanılan, bütün ekler (hal ekleri, yapım ekleri, zaman ekleri, çekim ekleri vs.) zarflar,

edatlar, sıfatlar, zamirler, muhtelif tamlamalar, diğer anlamlı ifade birimleri vb.'nin kullanılış tarzı ve yerleri sınıf seviyelerine göre ayrı ayrı sistematik olarak tasnif edilmelidir.

Öğretmen kılavuz kitaplarında ise öğretimin temel ilkeleri ve kuramları, alıştıırma kitabında yer alan çalışmalara ek olarak başka örnekler yer almalıdır.

Kısaca, Türkçe ders kitapları bu ve daha ileri ölçüler içerisinde hazırlanmalıdır. Çocuğun dilini hareket noktası almadan, öğrenme teorilerini göz önünde bulundurmadan, Türk milli eğitim amaçlarının gerçekleşmesi dikkate alınmadan bir kaç okuma parçasını alt alta dizip Türkçe kitabı diye öğrencilerin eline tutuşturmakla inanınız ki bir kültür cinayeti işlemekteyiz. Ve kısa sürede yüzlerce Türkçe ders kitabı yazan ve inceleyen bir sistemin bu işi ne kadar hafife almış olduğu kolayca anlaşılır.

Türkçe kitaplarının tenkide tahammülü yoktur ve onları bu tahammüle zorlamamalıdır.

Denilebilir ki, "Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır." Bu doğru. Ama yoğurt yerken de her yiğit, üstüne başına dökmeden kaşığı ağzına götürmelidir. □

Notlar

¹ Sadık TURAL, Sorularla Cevaplarla Kültür, Edebiyat DII, Ecdad Yayınları, Ankara 1992, s. 132.

² Türkçe Ders Kitabı, 2'nci sınıf, MEB. İstanbul 1992.

BİLGE'YE GELEN MEKTUPLAR...

BİLGE DERGİSİNE

BİLGE Dergisi benim yıllardır çıkmasını hayal ettiğim bir süreli yayın idi. Hepinizi tebrik ediyorum.

Sizinle görüştüğümde **Millî Eğitim Bakanlığı'nın** hazırlattığı **Edebiyat** dersine ait kitaplar hakkında bir yazı yazacağımı söylemiştim. Ne yazık ki, yazıyı tamamlayıp gönderemedim.

Türk Dili Kurumu Başkanı **Ercilasun Bey'in** de eserlerin içindeki listelerde adı var; kendisine sorduğumda mezkur edebiyat kitaplarıyla hiç bir ilgisi olmadığını söyledi.

Bu kitapları ısmarlayan ve sonra ders kitabı olarak kabul eden **Talim Terbiye Kurulu** hem 1993 hem de 1994 yılı içinde müfredatta değişiklikler yapmış; **Tebliğler Dergisi'ni** incelemek suretiyle 1992, 1993 ve 1994 yıllarında **edebiyat dersleriyle** alakalı olarak hangi kararların ta'mim edildiğini tesbit ettirip tarafıma göndermenizi de rica edebilir miyim? Bir program hiç bir değişiklik yapılmadan en az beş yıl uygulanır, bu sırada eksik ve aksaklıklar tesbit edilerek **değişiklik** yapılır.

Kitaplarla ilgili olarak 10 sayfadan az olmayacak bir tahlil ve tenkit yazısını, 15 nisan 1995'te elinize bizzat ulaştıracağım; haziran'da çıkacak olan beşinci sayıya girmesini temin ederseniz memnun olacağım.

Sadık Bey'in de sizin de gözlerinizden öperim.

Selâmlar
25 ocak 1995
Prof. Dr. Ömer Faruk AKÜN

TÜRKİYE'YE "ÇAĞRI"

Sizlere yurt dışında akademik bir çalışma için bulunduğum esnada karşılaştığım ve bana çok ilginç bir hatıramı anlatmak istiyorum.

Almanya'nın Frankfurt şehrinde Köln'e gitmek için Tren garına gittim. Bilet gişesinin önünde uzunca bir süre bekledikten sonra önümde duran Türk kardeşlerime sıra gelmişti; 1960'lı yıllarda törenlerle karşılanan vatandaşlarımızdan birisi "Köln'e bir tikit" diyerek Köln'e bir bilet alma isteğini belirtti. Alman gişe memuru bir put misali öylece duruyordu. Duymamış olabileceği düşünceyle vatandaşımız isteğini gişedeki görevliye bir kere daha tekrarladı. Memur yine taş kesilmiş gibi duruyordu. Ben durumu anladığım için müdahale ederek düzgün bir Almanca ile "....." (Köln'e bir bilet verir misiniz, lütfen?) diyerek onlara yardımcı olmak istedim.

..... Sonra görevli memura sordum: "Bu insanlara neden cevap vermediniz?" Aldığım cevap karşısında pek şaşırıldım. "Bizim o kentimizin adı "Köln" değil Köln'dür. Bu kelimeyi yanlış telaffuz ettiği için cevap vermedim."

Almanın bu tavrı diline sahip çıkışının açık bir göstergesiydi.

Peki ya bizde; televizyon ve radyo kanallarının isimleri mi? Mağaza ve markalarımızın isimleri mi? Gazete ve dergilerimizin isimleri mi? Radyo ve televizyonda kullanılan Türkçe mi? dilimize sahip çıktığımızı gösteriyor?

Bu olumsuzluklar karşısında önce zihniyet olarak "Kendimiz" değişmeliyiz ki Türkçemizi koruyalım.

Ki böylece de Polis arabalarının üzerlerine İngilizce "call" kelimesini değil de öz be öz Türkçe olan **ÇAĞRI** kelimesini yazalım.

Acaba evrensellik anlayışı Türk'e Alman'a göre değişiyor mu?

İsmail MEHMETOĞLU

BİLGE YAYIM İLKELERİ

* BİLGE dergisi Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşlarından Atatürk Kültür Merkezi yayını olarak 3 ayda bir, Halk Bankası'nın maddî ve manevî desteğiyle yayımlanmaktadır. Derginin içeriğini, basılı yayınların tanıtımını, tahlilini ve tenkidini, yapan yazılar oluşturur.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar bir başka yayın organında yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş ise, yazarı tarafından belirtilmek şartı ile, Yayın Kurulu tarafından uygun görülmesi halinde, yayımlanabilir.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar, iki satır aralıklı olarak ve sayfanın iki yanında 3'er cm boşluk bırakılarak daktilo ile yazılmalıdır. Yazıların başlıkları mümkün olduğunca 60 harfi geçmemelidir. Tanıtma yazıları en az 2, en çok 5; tahlil ve eleştiri yazıları en az 5, en çok 12 sayfa olabilecektir.

* Yazarlar ad ve ünvanlarına açık adreslerine yazı başlığının altında yer vermeli ve takma ad kullanılmamalıdır.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar mümkün olduğunca Lâtin harfleriyle ve Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmalıdır. Özellikle yurt dışından değişik alfabe ve dillerde (Kiril ve Arap harfleriyle) gönderilen yazılar Latin harflerine ve Yayın Kurulu gerekli görürse Türkiye Türkçesine aktarılacaktır.

* Yazı içinde yer alacak şekil, fotoğraf, grafik, çizim ve şemaların tümü numaralandırılarak yazıda yeri geldikçe belirtilmelidir. Ayrıca makale yazarının adı, şekil, fotoğraf v.s. numaraları makale başlığı ve varsa alt yazıları yazılarak ayrı bir zarf ile gönderilebilir.

* Dergi'de yer alacak şekil, grafik, çizim ve şemalar aydınlar veya kuşe kağıda çini mürekkebi ile çizilmelidir. Yine gönderilecek fotoğrafların, derginin iç sayfa baskılarının tek renk olması nedeniyle, ayrıntıları görülecek derecede kontrast ve parlak kağıda basılmış olması gerekmektedir.

* Yayın Kurulu bütün yazıların redaksiyonunu ve gerek gördüğünde yazıdaki ana fikrin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltmasını yapabilir.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar, mümkün olduğunca TDK 1994 baskısı İmlâ Kılavuzu'na uygun olarak kaleme alınmalıdır. Yayın Kurulu gerekli gördüğünde yazıdaki imlâ değişikliklerini sözkonusu kılavuza göre yapabilir.

* BİLGE'de yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Buna bağlı olarak gönderilen yazılarda, Yayın Kurulu'nca husumet veya hakaret sayılabilecek ibarelerin bulunmadığına kanaat getirilirse yayımlanacaktır.

* BİLGE dergisi yayın ilkelerine uygun olarak gönderilmeyen yazılar Yayın Kurulu'nca dikate alınmayacaktır.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın yazarlarına geri verilmaz.

* BİLGE'de yayımlanacak her makalenin yazarına telif ücreti ödenir ve ayrıca ücretsiz dergi gönderilir.

* BİLGE'de yayımlanan makale, çizim, grafik ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yepyeni bir dönemin eşğinde... Halkın gücüyle güçlenecek Türkiye!

Çalışmayan kalmayacak, ufuklar aydınlanacak...

Genç girişimcisi, küçük işletmecisi... esnafı, sanatkarı, evkadını...
üretmek var olacak. Halk Bankası kredileri size destek...

Umutlar başka bahara kalmayacak. Emegi değerlendirmek,
üretimi artırmak, çalışana kaynak yaratmak...

ve sizin için var olmak.

Bu inançla yürüyor, bundan
gurur duyuyor Halk Bankası.

Yeni bir dönemin eşğinde
yepyeni bir şevkle,

yeniden doğuyor

Halk Bankası.

 HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

Çalışana, üretime kaynak.

BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN

BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN

BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN

BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN

BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN
BASINDAN BASINDAN BASINDAN BASINDAN

BASINDA BİLGE

Edebiyata 'Bilge' ce tavrı

Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere. Üç aydır bir yayınlanan 'Bilge' de kitap tahlil ve tenkidleri yer alıyor

Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere. Üç aydır bir yayınlanan 'Bilge' de kitap tahlil ve tenkidleri yer alıyor

Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere. Üç aydır bir yayınlanan 'Bilge' de kitap tahlil ve tenkidleri yer alıyor

Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere. Üç aydır bir yayınlanan 'Bilge' de kitap tahlil ve tenkidleri yer alıyor

Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı?

Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı? Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı?

Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı? Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı?

Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı? Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı?

Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı? Bilge'yi gördünüz mü? Birleşik Kafkasya'yı aıdımız mı?

Fikir ve Harekette

Milliyetçi Çizgi

Tarutun, tahlil, eleştiri dergisi Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı

Aktürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından yayımlanan tarutun, tahlil ve eleştiri dergisi Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı. Üç aydır bir yayınlanan edebî tahlil ve eleştirilerin ayrıntılı yer aldığı Bilge Dergisi, dopdolu bir üçüncü sayı ile okurların karşısına çıkıyor.

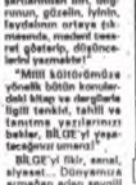
Sözde gelen Türk aydınlarının Türkiye sığmazlığına ilişkin eleştiriler. Durumun değişmesi, Türkiye Türkçesinin millî olan mı ise yabancı mı olduğu sorularına cevap veriliyor. Türkiye'nin TBMM'deki temsilcilerinin Türkiye'yi temsil etmemesi, Türkiye'nin TBMM'deki temsilcilerinin Türkiye'yi temsil etmemesi, Türkiye'nin TBMM'deki temsilcilerinin Türkiye'yi temsil etmemesi...

Wang in Central Asia, four hundred years in the history of a Muslim State... Prof. Dr. Mustafa E. Erhal in 'Edebiyat'... Prof. Dr. Sadi Turan in 'Tarih ve Dil'...

Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı. Dergi, üç aydır bir yayınlanmaktadır.

Wang in Central Asia, four hundred years in the history of a Muslim State... Prof. Dr. Mustafa E. Erhal in 'Edebiyat'... Prof. Dr. Sadi Turan in 'Tarih ve Dil'...

Düşünce dergisi... Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere.

Düşünce dergisi... Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere.

Düşünce dergisi... Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere.

Düşünce dergisi... Prof. Dr. Sadi Turan'ın başkalelerinde yayımlanmaya başlanan 'Bilge' dergisi 1. yilini doldurmak üzere.

Ahi Prof. Dr. Sadi Turan'ın bu büyük eser, bir sanat ve siyaset düşüncesinin güçlü bir ifadesidir. Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı.

Ahi Prof. Dr. Sadi Turan'ın bu büyük eser, bir sanat ve siyaset düşüncesinin güçlü bir ifadesidir. Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı.

Ahi Prof. Dr. Sadi Turan'ın bu büyük eser, bir sanat ve siyaset düşüncesinin güçlü bir ifadesidir. Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı.

Ahi Prof. Dr. Sadi Turan'ın bu büyük eser, bir sanat ve siyaset düşüncesinin güçlü bir ifadesidir. Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı.

Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı. Dergi, üç aydır bir yayınlanmaktadır.

Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı. Dergi, üç aydır bir yayınlanmaktadır.

Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı. Dergi, üç aydır bir yayınlanmaktadır.

Bilge'nin üçüncü sayısı çıktı. Dergi, üç aydır bir yayınlanmaktadır.